

UiT

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Kryssing av grenser

*En dokumentasjonsvitenskaplig vurdering av behovet for
kjønnsdefinering*

—

Vanja Mari Sjursen

Masteroppgave i dokumentteori DOK-3940

Juni 2015

Forord

Takk til guttene mine: Casper og Jonathan.

Casper for at du gir meg lyst og pågangsmot bare ved å være til, og for at du tvinger meg ut å spille badminton når jeg har tilbragt for mye tid bak PC-skjermen.

Jonathan, for alt du er og alt du gjør. Takk for alle filosofiske diskusjoner når jeg har stått fast, og all middagen som hver dag har stått på bordet. Takk for at du stiller som modell en tidlig morgen når jeg trenger et bilde til forsiden, og for at du uten problem drar på jobb med rødlakkerte negler.

Takk til mamma og pappa, for en tro på de store tankene og en tro på at jeg kan få det til.

Takk til miljøet og forelesere ved dokvit ved universitetet i Tromsø: Min veileder Geir, Niels og alle andre.

Takk til Ingvild for all støtte og en følelsen av å være en del av et klassemiljø selv om vi tidvis bare har vært to.

Jeg trodde jeg skulle studere bare dokumenter da jeg startet på dokvit. Lite visste jeg at dette ville være en inngangsport til å studere resten av verden.

Tromsø 29. mai 2015

Vanja Mari Sjurson

Innholdsfortegnelse

Del 1 Introduksjon.....	1
1.1 Presentasjon av prosjektet.....	1
1.2 Oppgavens struktur og teoretiske grunnlag.....	2
Del 2 Dokumentasjonsvitenskapen.....	4
2.1 Dokumentasjonsvitenskapens oppgjør med semiotikken og hermeneutikken.....	4
2.2 Dokument som begrep / Hva er et dokument?.....	6
2.3 Dokumenters rolle i det sosiale liv.....	7
2.4 Bruken av dokumentasjonsvitenskap i forhold til mitt studieobjekt.....	9
2.5 Nivåer av dokumentprosessen.....	10
Del 3 Dokumentmodellen.....	11
3.1 Dokumentteori for design av sosioteknologiske systemer – To ulike tilnærminger.....	11
3.2 Det komplementære prinsipp.....	13
3.3 Midler - Fysisk beskrivelse av passet.....	15
3.4 Maskinlesbare og biometriske pass.....	17
3.5 Kontroll uten menneskelig vurdering.....	18
3.6 Midlene mer enn bare fysiske.....	19
3.7 Produsent (agent): Staten.....	19
3.8 Staten er skapt via dokumenter og standarder.....	21
3.9 Måten.....	22
3.10 Resultatet.....	24
3.11 Docemet.....	25
3.12 Bruk av dokumenter i sosiale undersøkelser.....	26
Del 4 Vår sortering av verden.....	27
4.1 Klassifisering.....	27
4.2 Klassifisering i praksis.....	33
4.4 Michel Foucault (1926-1984): undertrykkelse og epistemer.....	35
Del 5 Hva er kjønn?.....	36
5.1 Fra ettkjønnsmoell til tokjønnsmoell.....	36
5.2 «sex» og «gender».....	37

5.3	Kjønnsnominalisme.....	39
5.4	Bruk av kortere/flere målestokker.....	40
5.5	Uni-essensialisme møter dokumentasjonsvitenskaplig treenighet.....	42
5.6	Kjønnets identitetskrise.....	44
5.7	Eksisterer kjønn?.....	45
Del 6	Dokumentering av kjønn.....	47
6.1	Normativ vs. deskriptiv informasjon i passet.....	47
6.2	Statens interesse for vårt kjønn.....	47
6.3	Når staten vil klassifisere mennesker.....	51
6.4	Ulike inkonsekvente måter å dokumentere kjønn på.....	53
6.5	Klassifisering av transkjønnede i Norge.....	58
6.6	Kjønnssegregering på offentlige områder.....	59
6.7	Nye regler for bruk av kjønnsdata og kjønnsreklassifisering internasjonalt.....	59
6.8	Rett til kjønn – enklere endring av det juridiske kjønn.....	61
6.9	Definisjoner og betegnelser for personer med kjønnsinkongruens.....	62
6.10	Kjønn remedieres gjennom kropp.....	63
6.11	Definere for å kunne gjenfinne – synliggjøringsprosjektet.....	64
6.12	Kjønn i forskning - Antropologiens behov for kjønn.....	66
Del 7	Kjønn som oppstått fra dokumenter.....	68
7.1	Kjønn blir skapt – Rolleteori.....	68
7.2	Stigma.....	70
7.3	Dokumenter som agenter.....	73
7.4	Tilbake til semiotikken – paradokset som avdekkes.....	73
7.5	Hvordan kjønnsmarkeringen kan endres.....	76
7.6	Flytting av kjønnsmarkøren.....	78
7.7	Fiksert eller flytende - et fokus på teknologien.....	79
7.8	Boundary Object - Et verktøy for bruk på tvers av grenser.....	80
7.9	Kjønn som docem?.....	81
7.10	Kjønn som et boundary object.....	82
7.11	Min erfaring, refleksjon over eget kjønn.....	84
7.12	Med dokumentasjonsvitenskapen som utgangspunkt for kjønnsforskning?.....	85
8.	Litteratur.....	88

Del 1 Introduksjon

1.1 Presentasjon av prosjektet

Det er en sentral bevegelse som pågår rundt om i verden i dag, også her i Norge. Effektene av denne dukker opp overalt, og er stadig vekk overskrifter i forskjellige medier. Det kan være fordi jeg skriver om temaet at jeg legger så godt merke til det, men jeg vil heller poengtere at *grunnen* til at jeg skriver om det, er fordi det synes for sentralt å viktig til ikke å gripe fatt i. Noen menneskers erfaringer gjør oss oppmerksomme på at det vi tar for gitt og naturlig, egentlig er konstruert og skaper hindre for noen av oss. Kanskje er vi i ferd med å få et nytt syn på hva vi er og hvorfor vi er slik - Vi er i ferd med å bli opplyst om hva *kjønn* egentlig er. Jeg følte at min studieretning dokumentasjonsvitenskapen kunne brukes som redskap i denne prosessen. Hvordan dokumenterer vi kjønn? Hvordan skapes kjønn gjennom dokumentene? Kan kroppen i *seg selv* ses på som et dokument som kan analyseres? Spørsmålene var mange, og for å avgrense det enorme området jeg skulle begi meg inn på, så måtte jeg fokusere på ett bestemt dokument og jobbe ut fra dette. Målet med denne oppgaven er å undersøke hvorvidt man kan bruke en dokumentvitenskapelig modell som utgangspunkt for å undersøke dokumenteringen av kjønn i et bestemt dokument. Dokumentet jeg tar for meg er reisedokumentet pass, hvor fokuset er på det som et identifiserende dokument.

Metoden jeg benytter meg av i denne oppgaven for å analysere passet er Niels Windfeld Lunds teori om en komplementær dokumentanalyse (2003: 424, 425). Ved å bruke denne vil jeg få et godt grunnlag for å vise mange forskjellige områder ved passet, både *middel* som er det konkrete passets bestanddeler, *måte* som er kulturen disse brukes på, *agent* som er produsenten av passet, og selve *dokumentet* - passet i seg selv. Videre kan man studere dokumentasjonen på flere nivåer, et *generelt nivå* som i dette tilfellet vil være juridiske dokumenter og offentlig sektor, et *spesielt nivå* som er selve dokumentet, og videre kan vi gå helt inn på et helt spesifikt nivå, *docemnivå*, som betegner en del av dokumentet som for eksempel kjønnsdefinering. Ettersom det er nettopp her jeg har fokuset mitt, så vil *docem* være et sentralt begrep. Alle disse områdene kan videre analyseres som fysiske, sosiale og mentale. Med basis i dokumentasjonsvitenskapen og fokus på dokumentet, så jobber jeg ut fra et tverrfaglig teoretisk grunnlag. Jeg benytter meg av samfunnsvitenskaper som statsvitenskap for å forklare produsentens rolle, sosialantropologi for å forklare det sosiale i en større sammenheng, og selvsagt vil kjønnsvitenskap være en svært sentral del av min analyse. Det vil og forekomme innslag av litt enkel IT-teknologi for å kunne forklare basisen bak teknologien som benyttes, og filosofihistorie for å forklare hvorfor vi inndeler verden slik vi gjør.

Innen feminismen er det noen dominerende retninger som snakker om og for alle kvinner, som om dette er en gruppe mennesker som deler visse egenskaper. Dette synet vil i beste fall være optimistisk, og i verste fall kan vi se det som ideologiske konstruksjoner av «kvinnelighet» og «mannlighet». Synet på at man skal ødelegge samstemtheten og «idyllen» for de enhetlig forståtte kjønnskategoriene skaper et produktivt kaos som moderne kjønnsforskning tar som sin utfordring og forutsetning. Kritisk kjønnsforskning har som kjennetegn at de gir et kritisk perspektiv på kjønnsforskjeller, og en overbevisning om at kunnskap vil kunne bidra til endringer (Lorentzen og Mühleisen 2006: 17, 18). Dette er og et standpunkt jeg tar i min oppgave. Den kritiske kjønnsforskningen kan inndeles videre i svært forskjellige områder, men man kan definere to hovedinndelinger hvor konflikten ligger i det å vektlegge likhet eller forskjell. Disse områdene er ikke gjensidig utelukkende, men glir over i hverandre. Likhetstanken baserer seg på at vi må operere med å synliggjøre likheter basert på synliggjøring av kvinner og kvinners undertrykte posisjon, og dermed kunne avdekke forhold som vil være til hinder for frigjøring og likestilling. Det andre området vil være skeptisk til det å skulle operere med et enhetlig begrep om kvinner eller menn, og vil derfor også være kritisk til å forankre forskningen i en representasjon av kvinner eller det kvinnelige (Lorentzen og Mühleisen 2006: 18). I min oppgave vil jeg vise til begge problemstillingene for å understreke konflikten som melder seg, men jeg heller mest mot skepsisen mot inndelingen i to utelukkende kategorier. Grunnen til dette er de personer som ikke vil eller kan definere seg som hverken det ene eller det andre, de som er født med ubestemmelige kjønnskarakteristikk – *intersex* personer, og personer med kjønnsinkongruens – de som *føler* seg som et annet kjønn enn det de er registrert med i offentlige registre. Disse personer vil være en sentral del av min analyse av dokumenteringen av kjønn i pass, da det er nettopp disse som gjør at det finnes en problemstilling rundt dette – i hvert fall hadde jeg dette som utgangspunkt da jeg startet på denne oppgaven. Senere ble det tydeligere at de ikke skaper problemstillingen, men snarere fungerer som katalysatorer for selve oppdagelsen av at det er problemer rundt det å skulle dokumentere kjønn.

1.2 Oppgavens struktur og teoretiske grunnlag

Oppgaven er delt inn i sju hoved-deler hvor de seks første representerer viktige områder som bygger opp til hoveddiskusjonen/konklusjonen som finner sted i del sju. Del to tar for seg selve dokumentasjonsvitenskapen som jeg synes fortjener sin egen del og definering på grunn av sin unge alder. Jeg begynner med å vise til hvordan den kan fungere som en motvekt til semiotikken, da dette er et poeng som vil bli tatt opp igjen i hoveddiskusjonen. Det følger og

en definisjon av hva et dokument er, og en henvisning til Niels Windfeld Lunds teori om en bred definisjon som er det jeg forholder meg til. Del tre gir en forklaring av dokumentmodellen og det komplementære prinsippet blir her utdypet. Videre følger en analyse av hoved-dokumentet, passet i seg selv. Produsenten (staten) får mye plass her, og det samme gjør midlene (den fysiske beskrivelsen). Det er en litt kortere oppsummering av *måten* og selve resultatet, og vil det vil og være en kort beskrivelse av docem, som er et svært viktig moment for konklusjonen. Etter definering av docem er det naturlig å fokusere mer konkret på akkurat denne delen av passet. Del fire beveger seg mer inn i filosofiens verden når jeg skal forsøke å forklare hvorfor vi inndeler verden slik vi gjør, og ser blant annet på Aristotelisk klassifisering og prototyp teori. Fra dette kapitlet og videre bruker jeg mye Geoffrey C. Bowker og Susan Leigh Stars *Sorting Things Out – Classification and its Consequences* (2000). Michel Foucault har fått sitt eget kapittel under klassifisering, ettersom dette er et navn som går mye igjen gjennom hele oppgaven. Del fem ser på hvordan vi egentlig kan forstå *kjønn*. Hva er det vi prøver å beskrive når vi deler inn menneskeheten i to deler? Et kapittel er viet til historikeren Thomas Laqueur som viste til at det ikke alltid har vært slik at menneskeheten ble inndelt i to deler. Videre prøver jeg å favne hvordan vi kan forstå hva som skaper et kjønn. Litteraturen her er basert på feministisk teori, og vil dermed ta for seg hva det er som gjør *kvinne* til kvinner. Del seks viser konsekvenser for klassifisering av mennesker, og hva som kan gå helt fatalt feil dersom man foretar dette basert på antakelser som baserer seg på et snevert menneskesyn. Skrekkeeksempelet her er vist ved apartheidregimet i Sør-Afrika. *Documenting Gender* av Dean Spade brukes for å vise til de inkonsekvente måtene å dokumentere kjønn på i USA og innvirkningen dette får for individer som utsettes for dette. Jeg viser til hvordan forholdene er i Norge, og gir en presentasjon av helsedirektoratets rapport fra april 2015: *Rett til kjønn. Enklere endring av det juridiske kjønn*. Videre følger en diskusjon om viktigheten av å definere for å kunne gjenfinne, og hvordan samfunnsvitenskapen har behov for kjønn for å kunne se større sosiale prosesser og strukturer. Del sju, hoveddiskusjonen, vil diskutere hvorvidt man kan se på kjønn som skapt gjennom dokumenter, via Erving Goffmans teori om *performance* og fokusere på hvordan dokumentasjonsvitenskapen kan vise seg fruktbar anvendt som analyseredskap på områder som definerer kjønn. Vi er igjen tilbake i kjernen av dokumentasjonsvitenskapen og dets oppgjør med semiotikken. En utdypning av Star og Griesemers *boundary object* som et redskap som kan fungere på tvers av faglige områder blir presentert, og *boundary object* som et objekt så innarbeidet i våre systemer at de forsvinner. Fokuset på dokumentet, det å se på hvordan selve dokumentet former vår forståelse av et objekt gir mer konkrete muligheter for å

diskutere kjønn, ut fra min teori om å se kjønn som et docem – kun en *del* av et dokument.

Del 2 Dokumentasjonsvitenskapen

2.1 Dokumentasjonsvitenskapens oppgjør med semiotikken og hermeneutikken

Our task is not to penetrate into the essence of things, the meaning of which we don't know anyway, but rather to develop concepts which allow us to talk in a productive way about phenomena in nature. (Niels Bohr i et brev til H.P.E. Hansen, via Lund 2003: 92)

Vi kan ikke undersøke våre liv og verden omkring oss uten å ta tak i begrepene. De begrepene vi velger vil være helt avgjørende for vår videre vei og undersøkelser. Semiotikken har vært en av de vitenskapelige retningene som har vært vært mest innflytelsesrik i det 20. århundre. Denne tar utgangspunkt i at tegn-begrepet er et avgjørende begrep for alt, og dette uansett hvilke skole eller tradisjon det tilhører. Semiotikken er studiet av sosialt betingede tegnsystemer, og den mening de kan gi oss. En av grunnleggerene av semiotikken, F. de Saussure gir som forklaring på bruken av tegn-begrepet at han ikke kunne finne noe ord om kunne passe bedre for det formålet. Jacques Derrida ville gi opp tegn-begrepet, med begrunnelsen av at med det samme man anvender tegn begrepet, så vil metafysikken bli dratt inn (Lund 2003: 93). Vi strekker oss for å gripe fatt i noe vi antar er der, en mening som svever over oss og bare venter på å kunne bli fanget i et uttrykk. Semiologien er skapt av Ferdinand de Saussure, mens semiotikken er skapt av Charles Sanders Peirce omtrent på samme tid (rundt 1900-tallet). Likheten mellom disse er at de begge så *tegn* som det sentrale for deres studier. Saussure var hovedsakelig opptatt av lingvistikk, og skillet mellom tanke og ting. Peirce var opptatt av hvordan vi skaper mening i tingene rundt oss. Hans versjon av tegn er svært lik Saussures signified. *Signifier* er det fysiske beviset til tegnet og fortolkningen er *signified*. Det peker ikke hovedsakelig på brukeren av tegnet, men på det mentale konseptet som ligger bak, og denne vil være basert på brukerens kulturelle opplevelser av tegnet, og dermed vil meningen variere på bakgrunn av av hvem som foretar fortolkningen (Crow 2010: 4).

Flere forsøker å få det visuelle anerkjent på lik linje som det verbale, blant andre den amerikanske kulturforsker og typograf Johanna Drucker. Hun anså at «sannhetsverdien» som kunne bli lagt ned i et lingvistisk tegn, som ikke lot seg bli korrumpert av materialiteten som gjorde tegnet synlig, var avgjørende for grunnleggingen av vitenskapen Saussure førte. Kunstnere og forfattere forsøkte å utfordre dette skille mellom ord og bilde både i

litteraturvitenskap og kunsthistorie, først i begynnelsen av det 20. århundret, og senere også nærmere vår tid (Lund 2003: 95). Det var likevel en bekymring for det nye fokuset på materialiteten, hvor det var en frykt for at det å snakke for mye om materialiteten betød å gi opp representasjon, referanser og mening. Roger Chartier var en av disse, og viste til hvordan materialiteten ikke måtte komme til syne på bekostning av betydningen. Han viste til Joseph Leo Korner som mente at fokuset på det materielle kunne være «a way of saving the soul by looking at the material», og forklarte at hovedformålet med å dekode materiale var for å kunne nå inn til meningen som var lagt i dette. Dermed var det *hermeneutiske prosjekt* helt på sin plass (Lund 2003: 96).

Hermeneutikk er læren om fortolkning av tekster, særlig brukt om de humanistiske vitenskapenes metode, eller som en filosofisk teori om all forståelse. Lenge var hermeneutikk brukt innen fortolkning av jus, klassisk filologi, og spesielt teologi. Måten å fortolke på hadde lenge preg av å være et håndverk, og tolkningsarbeidet ble gjort for å kunne finne frem til *sannheten* som lå begravd i teksten. For eksempel i følge Luther så skulle man tolke «skriften alene», og dermed sitte igjen med den rene betydning, som kunne bli funnet uavhengig av den historiske tilhørigheten. På 1800-tallet ble hermeneutikken utvidet til å dreie seg rundt alle åndsprodukter, og mistet dermed sin sannhetssøken. I tillegg til selve teksten kunne man også ta for seg opphavspersonenes psykologi, liv, samtid etc. Wilhelm Dilthey tok i bruk hermeneutikken som den klassiske metoden for de humanistiske vitenskapene, *åndsvitenskapene*, som han kalte dem. Både naturvitenskap og åndsvitenskap vil sette fenomener inn i sammenhenger. Naturvitenskapen vil dele opp fenomenene i enklere bestanddeler, og forklare dem deretter ved å måle og beregne, mens de humanistiske vitenskapene vil forsøke å finne en mening gjennom å *forstå*. For å forklare metoden kan man vise til *den hermeneutiske sirkel*. Denne prøver å vise at for å forstå noe som har en mening, så må vi alltid i fortolkningen av de enkelte delene anta en viss forut bestemthet av helheten som detaljene befinner seg i. Vi får en forståelse av de enkelte delene, og dermed kan vi også oppnå en bredere forståelse av helheten (Alnes 2011).

Forståelsen av et verk kan kun bli fullt ut realisert ved å finne de kategoriene og materialiteten som gir et hvert verk sin historiske identitet, sier Chartier og uttrykker dermed i klar tale at betydningen står over uttrykket (Lund 2003: 97). En annen avgjørende forskjell mellom humanistisk vitenskap og naturvitenskapen, er at objektet som studeres innen humaniora vil være tosidig, dette på bakgrunn av det kartesianske skillet mellom kropp og sjel - en indre og en ytre verden. Det som blir ansett som viktig er det som befinner seg på innsiden, og utsiden, kroppen, blir en underordnet størrelse, selv om den også er viktig.

Dermed må det objektet man studerer hele tiden deles i to – idé og uttrykk. Dette er en motsetning til naturvitenskapen som tilsynelatende bare studerer en ytre verden. Man prøver å nå inn til betydningen gjennom den hermeneutiske metode, gjennom fortolkning. Som naturforsker vil man forsøke å finne generelle regulariteter, og forestillingen om det menneskelige individ sier at vi må forsøke å se hvert et menneske som enestående. Man vil begrense generaliseringer. Hvis det er snakk om generaliseringer, så er disse kulturelt spesifikke og historiske generaliseringer (Lund 2003: 98). Ved å kombinere forskjellige metoder fra både naturvitenskapelige tradisjoner, humanistiske tradisjoner og samfunnsvitenskapelige tradisjoner og kan sentrere disse rundt et felles begrepsapparat, så har man en god mulighet for å gjennomføre en komplementær dokumentasjonsanalyse (Lund 2003: 125).

2.2 Dokument som begrep / Hva er et dokument?

Å bruke semiotikken og hermeneutikken kan være svært relevant hvis man er mest opptatt av betydning/mening. Men dersom man er like interessert i objektene som materielle fenomener, så kommer disse teoretiske retningene til kort. Hvis man vil se på den materielle produksjonen, så må man ta hensyn til hva skaperen har tenkt under skapelsesprosessen, man må prøve å sette seg inn i de materielle forholdene, også de sosiale betingelsene som lå til grunn for å skape objektet. Man kan også se på brukere av objektet, hvordan deres bruk blir en type re-produksjon av verket. Lund foreslår å bruke ordet *dokument* som en fellesbetegnelse som vil omfavne flere forskjellige områder enn bare *tekst*-begrepet gjør. Begrunnelsen for dette er at man da kan bruke det som et analytisk begrep som vil omfavne både materielle, sosiale og mentale/ideelle aspekter som kan omfavne flere kunstneriske uttrykk, og dermed kan det fungere bra som et begrep for sammenlignende studier av forskjellige kunstarter (Lund 2003: 101). Det er ingen felles enighet om termen *dokument*, hverken definisjonen eller innholdet. Vi kan sammenligne det med bruken av «informasjon» innen informasjonsstudier, hvor det også finnes mange forskjellige oppfatninger. Vektleggingen av «dokumenter» istedenfor «informasjon» startet rundt forskningsmiljøet på dokumentasjonsvitenskap i Tromsø, og en bred definisjon av «dokument» betyr at vi kan inkludere mange flere ting enn bare skrevne dokumenter (Olsen et al. 2012: 106). Det finnes mange tradisjoner for hvordan man skal bruke dokumentbegrepet for eksempel juridisk, historisk, bibliografisk og digitalt. Begrepet dokument stammer fra *doceo* og *mentum*. *Doceo* betyr at man forteller, underviser eller demonstrerer noe, og at man bruker et middel (*mentum*) for å oppnå et resultat som er et dokument (Lund 2003: 119).

Suzanne Briets *What is Documentation* var banebrytende på sitt felt da den kom ut i 1951. Hun var profesjonell bibliotekar, mens hennes verk strakte seg forbi bibliotekvitenskapen, og forbi troen på at boken som det eneste objektet for informasjonshåndtering. Hun diskuterte hva som kunne bli ansett for å være et dokument. Da hun konfererte med the French Union of Documentation Organizations of 1935 fikk hun til svar at et dokument er «all bases of materially fixed knowledge, and capable of being used for consultations, study and proof». Denne definisjonen anså hun å ikke kunne fungere særlig godt som en samlebetegnelse for alle dokumenter, og viste heller til følgende formulering som hun vil støtte seg til: «any concrete or symbolic indexial sign, preserved or recorded towards the ends of representing, of reconstituting, or of proving a physical or intellectual phenomenon.» (Briet, via Lund 2009: 403). Vi kan se hvordan Briet så dokumentet som å være konkrete tegn i noen tilfeller, mens andre ganger så hun det som symbolske tegn. Hun bruker eksemplet at en stjerne ikke er et dokument i seg selv, fotografier av stjerner, dyr som er katalogisert og vist i en dyrehage og steiner i et museum over mineralogi kan alle være dokumenter. En stjerne, en stein osv. Er konkrete objekter som ikke er koblet til noe spesielt tegn, mens fotografiene og så videre er spesielt ment for å representere noe, som stjerner, en spesiell type mineral, eller et spesielt eksemplar dyr, for eksempel en sjelden antilope. Når denne antilopen blir registrert av mennesker, blir den spesielle antilopen et dokument i seg selv. De konkrete objektene kaller hun «initial objects», og disse kan bli ansett for å være konkrete tegn, som har en fysisk forbindelse med det objektet de representerer. Briet viser hvordan «secondary objects» blir skapt som avleggere av dette første dokumentet, og det kan være lydopptak av antiloper, artikler om antiloper i leksikon osv. Disse sekundære dokumentene har ikke nødvendigvis direkte, fysisk forbindelse med det primære objektet, men de er avhengig av det subjektive, tolkende blikket til en dokumentalist (Lund 2009: 404). Hun argumenterte for at dokumentalisten måtte fordype seg i den kulturelle konteksten til de mennesker de skulle tjene, og at dokumentalisten på denne måten ikke bare er der for å gjenfinne objekter, men for å kunne forutse informasjon som enda ikke er etterspurt, indeksere og klassifisere dokumenter og jobbe med dynamikken rundt fremskritt innen et felt. (Day: 2007).

2.3 Dokumenters rolle i det sosiale liv

Karl Mannheim skapte en sosiologi av kunnskap. Han fokuserte på forskjellen mellom naturlige objekter og kulturelle objekter, og understreket at de kulturelle objektene trengte sine egne analytiske redskaper. Han skapte et rammeverk med tre typer mening: objektiv,

ekspressiv, og dokumentarisk. Den objektive meningen til dokumentet kan oppdages uten større undersøkelser, den ekspressive meningen forlanger mer kunnskap om hva skaperen har tenkt, intensjonene til denne, og dennes følelser under skapelsesprosessen. Den dokumentariske meningen er den meningen dokumentet avslører utilsiktet, som kan være dets mening i en større sosial kontekst. Den dokumentariske fortolkningen ser på den sosiale rollen til dokumentet, som kanskje ikke er uttrykt direkte i dokumentet, men som likevel demonstreres via dokumentets plass i konstruksjonen av den sosiale verden.

Nordamerikanske antropologer og sosiologer som f.eks. Harold Garfinkel og Dorothy E. Smith skapte en generell teori fra dokumentarisk mening og fortolkning og skapte nye teorier om dokumentasjonspraksiser. De skapte også metoder for å studere disse praksiser i detalj, nemlig etnometodologi. De studerte hvordan dokumenter er konstruert for å spille en sentral rolle i sosialt liv; de viste hvordan dokumenter er skapt for å skape maktstrukturer ved å regjere gjennom dokumenter. Spesielt Smith viste hvordan kjønnsfavoriserende regler kan bli implementert gjennom dokumentasjonspraksiser (Lund 2009: 408). Dermed endres fokuset fra innholdsanalyse til en analyse av rollen til dokumentet i sosiale systemer. Dette er svært likt måten den franske filosofen Michel Foucault så dokumentet på i sine teorier som handler om makt, og hvordan kunnskapssystemer er skapt. Han visert til hvordan historieforskere alltid har behandlet dokumentet som språket til en stemme som nå er stille, med en tro på at vi kan analysere oss frem til meningen. Med fokus på historiedisiplinen skaper Foucault en generell dokumentteori, hvor fokuset vender bort fra den antatte meningen eller beskjeden til dokumentet, til selve materialiteten og dokumentets aktive rolle som et element i konstruksjonen av en historisk totalitet. I sin bok, *Discipline and Punish; The Birth of the Prison*, viser Foucault hvordan dokumentteori ikke bare kan brukes i historiske studier, men også som et analyseredskap i forhold til det moderne samfunnet. Foucaults teori er en kritikk av troen på at dokumentet er en beskjed i seg selv, det er kun når dokumentet blir en del av en konstruert totalitet at vi kan si at det er et dokument (Lund 2009: 409). Alle dokumenter kan sees i sammenheng med en situasjon. Et pass ville ganske enkelt ikke eksistert dersom det ikke var et formål å bruke det. Ikke dermed sagt at et pass som ligger i en skuff uten å bli brukt ikke er et dokument. Men formålet for at pass eksisterer må ligge til grunn for en slik undersøkelse, og dermed må bruksområdet trekkes inn. Ifølge Foucault og Smith er det viktig å anse dokumenter som redskaper for å utøve kontroll og undertrykkelse. Men man må huske på å anvende varierte metoder for å undersøke/tolke et dokument (Lund 2003: 410). Dokumentet er ment å ha en funksjon, og det er denne det er viktig å undersøke uten å ha for mange forutinntatte meninger.

Etnometodologi kan vise seg å være en effektiv måte for å finne grensene for det sosiale området til dokumentet man undersøker. Dette gjør man ved å studere artefaktene i sitt naturlige miljø (Olsen et al. 2012: 113). Dette tar lang tid og er krevende, men når man får gjort det riktig kan man oppdage «ubevisste» relasjoner som eksisterer. Denne prosessen lar seg dessverre ikke gjøre med et dokument som enda ikke eksisterer. Ved å analysere de sosiale attributtene og relasjonene til dokumentet, så kan man få et «nettverk» av mennesker – eller grupper av mennesker som relaterer til dokumentet på lik måte, og dermed har vi dokumentets sosiale område. Ved å bruke denne metoden kan man også finne potensielt relaterte og kanskje svært viktige dokumenter. Gjennom analysen kan det bli avdekket maktrelasjoner, og innenfor disse områdene kan dokumentet fungere som bevis for at slike relasjoner eksisterer (Olsen et al. 2012: 113). Det understrekes viktigheten av å kunne bruke etnometodologi eller bruke intervjuer som en metode for å innhente viktig informasjon, men dette viste seg å ikke være så enkelt med mitt spesifikke fokus for oppgaven, og tiden jeg hadde til rådighet. Johanna Drücker har formulert en kompleks forståelse av dokumentet: Et dokument er ikke bare materielle fakta. Det er felter av skiftende relasjoner, som bare for et øyeblikk er stabilisert, innrammet, i denne artefakten. Hun konstaterer at det eneste elementet i dokumentasjonsproduksjonen er eksistensen av en innblandende agent, av en sosiokulturell dimensjon i tillegg til den fysiske og abstrakte dimensjonen (Lund 2009: 419).

2.4 Bruken av dokumentasjonsvitenskap i forhold til mitt studieobjekt

Med sin formulering av en allmenn teori om dokumentasjon eller en teori om menneskelivet i et dokumentasjonsperspektiv mener Niels Windfeld Lund at man kan ta inn både fysiske, sosiale og kulturelle aspekter i analysen av menneskelige uttrykk (Lund 2003: 119). Dermed kan tradisjonsrike områder som juridisk tradisjon, historisk tradisjon, bibliografisk tradisjon og digital tradisjon trekkes inn under denne forståelsen av et dokument. Istedenfor å se dem som gjensidig utelukkende av hverandre, så kan de i fellesskap bidra til en mer kompleks forståelse av dokumentbegrepet, også de tilknyttede dokumentprosessene. I bunn og grunn handler dokumentasjonsteorien om hvordan mennesker bruker forskjellige midler i form av materialer og redskaper for å vise hvem de er og hva de kan. Et samspill av de følgende elementene er det som utgjør undersøkelsesfeltet til dokumentasjonsvitenskapen: *Produsent, middel, måte og resultat*. Hvorfor mener jeg det vil fungere bra å bruke dokumentasjonsvitenskapen som bakgrunn for en oppgave som dreier seg i mer sosialvitenskapelig retning, hvor fokuset i oppgaven ligger på bruken av *kjønn* som identifiseringsgrunnlag? Fordi gjenstandsfeltet for dokumentasjonsvitenskap er svært bredt.

Vi kan se på hele menneskelivet fra et dokumentasjonsperspektiv. Vi kan si at det ligner på mange andre disipliner som historie, sosiologi, psykologi, medisin, lingvistikk og antropologi. Hvert av disse feltene dekker så godt som hele menneskelivet gjennom sitt perspektiv (Lund 2003: 121).

Det enkelte dokument vil som regel være forbundet til andre dokumenter via en felles sosial situasjon eller en felles produsent (Lund 2003: 120). Passet, det dokumentet jeg skal ta for meg, er koblet til andre områder som inneholder en beskrivelse av eieren, individet. Delen som omfatter kjønn er koblet til andre områder i samfunnet som sorterer etter kjønn, dette kan være offentlige toaletter, garderober, men også alle andre områder hvor man blir bedt om å oppgi kjønn. Dermed kan en dokumentasjonsvitenskaplig analyse av bruken av kjønn som en beskrivende egenskap brukes på flere områder, for flere dokumenter, og kan dermed skape et sammenligningsgrunnlag hvor vi kan avgjøre riktig bruk i forhold til sammenhengen dokumentet brukes innenfor. Roland Barthes legger frem en fremtidsvisjon om en vitenskap som dreier seg om artikuleringer og om en type formgivning, en «cutting-out of shapes». Det handler om å kunne både forene og å dele. For å kunne definere et dokument, så må det ha en grense og en viss utstrekning i tid og rom. Uten dette har vi ikke muligheten til å forstå det vi forsøker å få øye på. Lund hevder at dokumentasjonsvitenskapen kan fungere som en slik vitenskap (Lund 2003: 126). Jeg mener at dette også er et godt argument for å bruke dokumentasjonsvitenskapen for mitt studieobjekt, da det er en stor fordel å kunne avgrense dokumentet og definere hvem, hva, hvorfor i forhold til passet og kjønn. Det vil gi oss et stødig grunnlag for å kunne diskutere det på en konstruktiv måte.

2.5 Nivåer av dokumentprosessen

Dokumentprosessen og dens resultater kan studeres på flere nivåer, fra et svært generelt nivå med studier av bestemte måter eller typer, over et mer spesifikt nivå hvor de enkelte dokumentasjonsprosesser blir studert, ned til de svært spesifikke nivåer hvor man analyserer enkelte dokumentasjonsprosesser og dens enkelte deler. Deretter kan man dele inn dokumentene. Til hvert av disse tre nivåene kan vi knytte de tre hovedkategoriene: *dokumentasjonsformer, dokumenter og docemer*. Fordelen med å skape tre analysenivåer og utvikle tre kategorier som tilhører hvert sitt nivå, er at man på denne måten kan skape et analyseapparat som vil være konsistent, og dette uavhengig av om man jobber på det veldig generelle nivået, eller det mer spesifikke.

På det generelle nivået kan man studere de ulike måter å dokumentere på som har blitt utviklet innenfor et spesielt samfunnsmessig område, en historisk periode, eller om de er

knyttet til bestemte medier, forskjellige materialer og redskaper. På det mer spesifikke nivå kan vi snakke om en bestemt dokumentasjonsprosess. Denne prosessen vil alltid resultere i minst ett dokument. Denne spesifikke analyse kan man bruke videre i mer generelle analyser av lignende dokumentasjonsprosesser og dokumenttyper, eller man kan gi en mer spesifikk og detaljert analyse av de enkelte deler av dokumentasjonsprosessen og de resulterende dokumentene. Når vi tar for os det materielle aspektet, så kan vi anta at dokumentet både er materielt, sosialt, og mentalt. (Lund 2003: 116-119) Dette vil bli utdypet senere under *det komplementære prinsipp*.

Del 3 Dokumentmodellen

3.1 Dokumentteori for design av sosiotechnologiske systemer – To ulike tilnæringer

Jeg har tatt utgangspunkt i artikkelen *Document theory for the design of socio-technical systems – A document model as ontology of human expression* av Olsen, Lund, Ellingsen og Hartvigsen (2012) som basis for min analyse av passet. Et sosioteknisk system er en term innen organisasjonsutvikling med fokus på kompleks organisasjonsdesign, som ser på samhandlingen mellom mennesker og teknologi på arbeidsplassen. Man kan også bruke termen om interaksjon mellom samfunnets komplekse infrastrukturer og menneskelig oppførsel. Dermed kan samfunnet selv være et sosioteknisk system (Long 2013). Olsen, Lund, Ellingsen og Hartvigsen har forsøkt å tilpasse konseptet til deres kontekst, selv om det også kan fungere mye mer generelt. Artikkelen diskuterer hvordan konseptet om et dokument og dokumentasjon sammen med en generell dokument modell kan fungere som et informerende element under design og skapelsesprosessen av dokumentasjonssystemer. To av forfatterne av artikkelen, Olsen og Hartvigsen kommer begge fra IT vitenskapen, Lund er, som tidligere nevnt, dokumentasjonsviter, og Ellingsen kommer fra området av klinisk medisin. Disse ulike områdene kommer sammen for å undersøke om det vil la seg gjøre å anvende en slik modell i selve utformingsprosessen av et teknisk system. Det de finner er at dokumentsystemanalysen gir en helhetlig tilnærming i forhold til de mer tradisjonelle systemdesignene og metodene som allerede finnes.

Dokumentmodellen er en taksonomi over de forskjellige delene til dokumentet og kan være et potensielt kommunikasjonsverktøy under systemdesign. Utfordringen under systemdesign er å kunne kommunisere forståelsen av miljøet som systemet skal virke innenfor til de som skaper dette systemet. Det er mange faktorer som skal legges vekt under systemdesign, og ofte svært mange mennesker som er med på prosessen, både innad med de mennesker som jobber direkte med systemet, og helt fra toppen (politisk) og fra bunnen

(individuelt/personlig). Det som har vært savnet er kommunikasjonsartefakter som kan brukes over flere, eller alle nivåene av hierarkiet. artefakter som er både strukturerte og spesifikke når det er nødvendig, og som også kan presentere en mer «løs» beskrivelse av systemet og dets forskjellige deler for å skape en sammenhengende oversikt og en mental modell av systemet. Disse typer artefakter er ofte kalt «boundary objects» (Olsen et al. 2012: 100). Dette konseptet vil være sentral under min hoveddiskusjon.

Forslaget deres er å se på disse artefaktene som dokumenter på bakgrunn av en bred og komplementær dokumentmodell som vil virke som en samlende modell av et system som vil guide både forventninger til systemet, også designet av selve systemet. Ved å bruke en dokumentkonseptuell modell som basis for systemdesign kan man også bygge bro over det som er oppfattet som et skille mellom den tradisjonelle systemskapningens perspektiv, og menneske-datamaskin-interaksjon - eller, den sosioteknologiske tilnærmingen til systemskapning. Den dokumentkonseptuelle modellen kan også brukes som et verktøy for systemingeniørene, ved at den kan gi et kart over de forskjellige aspektene og komponentene av dokumentet og gi brukbare metoder for å studere de forskjellige delene av dokumentet, og dette før det aktuelle dokumentet er skapt. Det er få tilgjengelige verktøy i dag som kan brukes på denne måten. Dermed betyr det at hvis det er integrert menneskelige og sosiale faktorer i et system i dag, så gjenstår fortsatt spørsmålet angående hvilke metoder man skal velge og hvorfor. En nylig studie viser at disse faktorene er integrert i skapelsesprosessen i dag, men det ser ut til å være et misforhold mellom en intensjon om å ville inkludere konsepter som brukervennlighet i produktskapning og det som faktisk er realisert i prosjektet. Det er en bred oppfatning om at det eksisterer et gap mellom skapere av systemer og brukerne av disse. (Olsen et al. 2012: 102)

«Dokument-tilnærmelsen» er en måte å gi en link mellom behovet for analyse av et foreslått system og dets miljø, og de metoder som faktisk er tilgjengelig som detaljert analyse i dag (Olsen et al. 2012: 104). Vi ser på et hvert menneskelig uttrykk, gjennom hvilke som helst midler som noe som kan være et dokument, og dette gir oss en dokumentmodell som kan anvendes ved skapelsen av systemer og de krav som bør ligge til grunn for disse. Dokumentmodellen er ansett for å være komplementær, som betyr at det aksepterer at dokumenter kan bli oppfattet og sett fra forskjellige synspunkter: kognitivt, sosialt og fysisk . Tradisjonelle programvaretekniske systemer som for eksempel «waterfall paradig», sammen med mange andre typer *Human Computer Interaction* (HCI) metoder analyserer reduksjonistisk en ganske liten del av systemet. Reduksjonisme henviser til flere beslektede men likevel forskjellige filosofiske posisjoner angående forbindelsen mellom fenomener eller

teorier, ved å «redusere» fra den ene til neste som blir ansett som mer enklere, eller mer grunnleggende enn den forrige. Det motsatte av reduksjonisme er holisme – idéen om at det hele er mer enn summen av delene, for eksempel vi kan hevde at et menneske er mer enn kun en samling atomer. Et annet aspekt av holisme kan være at alt henger sammen, og at det er selve helheten som har betydning, ikke delene (Doniger 1999: 911). Et komplementært dokumentkonsept baserer seg på en holistisk tilnærming, ved å starte med å se hva som skaper en meningsfylt helhet for dokumentet – hva som inngår i det og hvor grensene for dokumentet befinner seg. Det viser seg at den nåværende praksisen kommer til kort. Selve konteksten er på merkelig vis glemt i det «klassiske» synet på «informasjon, eller informasjon mer snevert sett» (Olsen et al. 2012: 106).

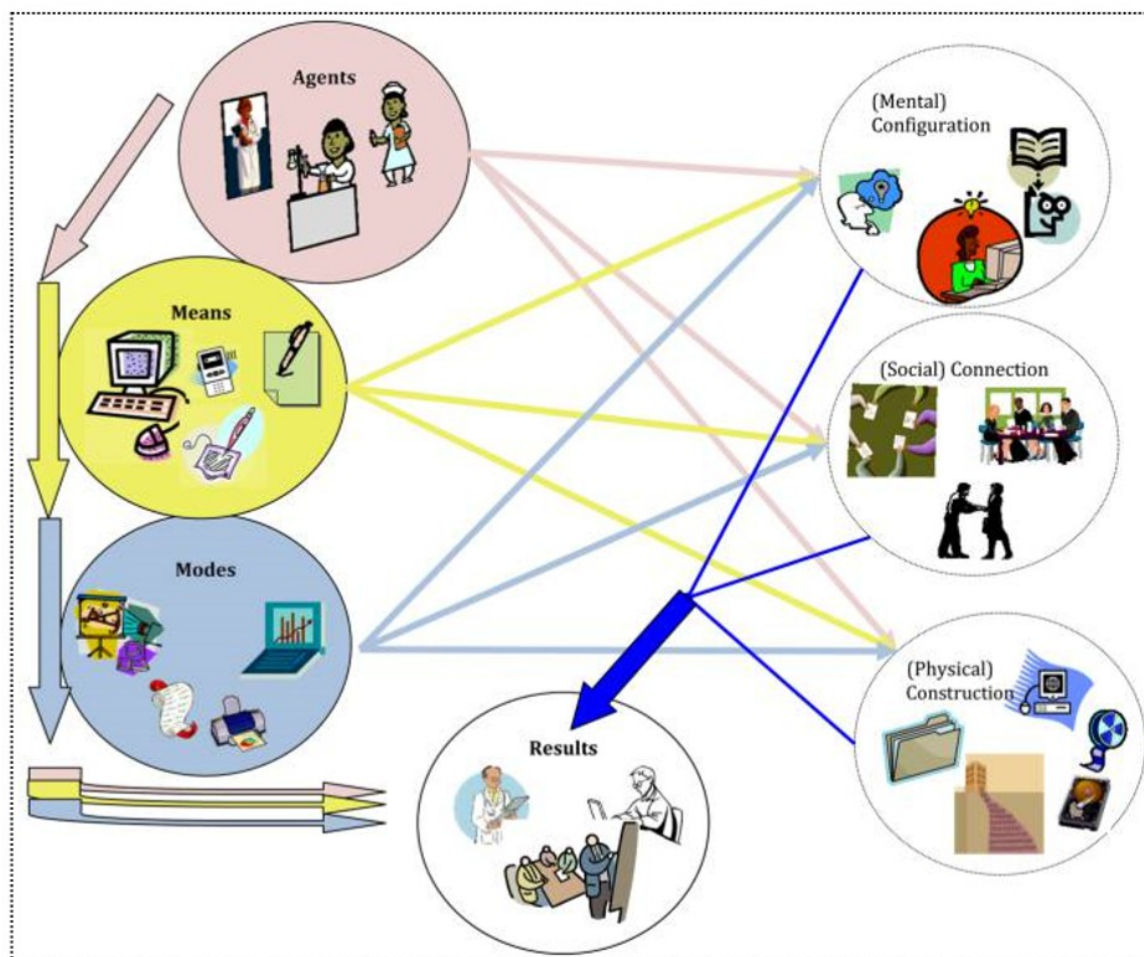
Innen humaniora og sosialvitenskapen er det mest vanlig å studere eksisterende eller tidligere fenomener, og å være forsiktig med å vurdere hvordan ting kan utvikle seg i fremtiden, og vil kreve empiriske bevis for sine påstander. Derfor vil disse disiplinene studere dokumenter fra et strukturelt eller historisk perspektiv som et eksempel, eller en case-studie. På den andre siden, innen informasjonssystemer vil ingeniører hovedsakelig se på hva som kommer, og å forestille seg systemet og utføre eksperimenter ved å teste ut forskjellige muligheter for et fremtidig system. Dette kan bli kalt en eksperimentell dokumentanalyse – en analyse av et imaginært, eller et spådd dokument. Man vil ikke skape noe som alt eksisterer, derfor vil man ikke bry seg med en strukturell/historisk analyse eller case-studie ettersom disse ikke er tilgjengelig før systemet er komplett. Man lager av og til brukertilfeller eller scenarier, dette er sentralt i objekt-orientert modelleringsparadigme og *Unified Modeling Language* som brukes innen datasystemer og softwarebygging, ved å lage modeller av systemet før implementering. En analyse av allerede eksisterende dokumenter kan gi viktig input for krav til det nye systemet; eksperimentell dokumentanalyse er på en måte standarden for system-og softwareskapning, mens andre analyser kan gi viktig innsikt i kunnskap om arbeidspraksiser og rutiner som er innbakt i kulturen og det naturlige miljøet i systemet. (Olsen et al. 2012: 107)

3.2 Det komplementære prinsipp

Det komplementære prinsipp har jeg kort forklart innledningsvis. Det baserer seg på den danske fysikeren Niels Bohrs forskning. Han kom opp med dette begrepet i forbindelse med kvantemekanikken innenfor fysikk når han skulle forklare at lys både kan beskrives som bølger og partikler – Det er ikke mest det ene og litt mindre det andre, men er like mye bølger som partikler. Niels Windfeld Lund overfører denne tankegangen til

dokumentasjonsvitenskapen, og hevder at de fire grunnelementene *produsent, middel, måte* og *resultat* hver for seg ikke er bare fysiske, sosiale eller mentale. Man kan se dem som like mye fysiske som sosiale og mentale (Lund 2003: 117).

Den brede og komplementære dokumentmodellen (den *dokumentkonseptuelle modellen*) kan beskrives gjennom følgende illustrasjon¹:

Det er totalt sju deler av dokumentet som skal beskrives totalt sett. De fire første gir den basiske formen til dokumentet, mens de gjenværende tre gir en komplementær analyse av dokumentet, ved å fastslå det eksakte dokumentet blant mange andre lignende dokumenter. Sirkelene til venstre - «Agents (produsent)», «Means (middel)» og «Modes (måte)» er alle med på å bidra til dokumentet. De mer abstrakte aspektene av dokumentet er til høyre. Alle disse fire grunnelementene: agent, middel, måte og resultatet, kan bli sett på som: «(Mentale) Configuration», «(Sosiale) Connection» og «(Fysiske) Construction». De pilene som går fra

¹ Illustrasjon hentet fra Olsen et al. 2012: 108.

sirkelene til venstre viser at disse aspektene av dokumentet påvirker de komplementære aspektene til høyre. Agentene til dokumentet påvirker den mentale konfigurasjonen, sosiale konstruksjonen og fysiske konstruksjonen på samme tid. (op.cit.) Startpunktet for en dokumentanalyse er å beskrive målet for systemet, eller beskrive målet for samlingen dokumenter som eksisterer i systemet. Kvaliteten til dokumentmodellen avhenger sterkt av detaljene som blir gitt i scenariene. Modellen fanger det som er de essensielle komponentene og aspektene til et hvert menneskelig uttrykk, dette for å kunne vise helheten. Prosessen og produktet vil være innvevd i hverandre og er avhengig av hverandre. Dersom man kan beskrive enten dokumentet eller prosessen til dokumentasjonen godt nok, så kan man beskrive det systemet som trengs for å støtte prosessen, og dermed nå det konkrete dokumentet.

3.3 Midler - Fysisk beskrivelse av passet

Hvilke midler er tatt i bruk for å skape dokumentet? Midler kan for eksempel være papiret, en PC, en telefon, kort sagt de fysiske elementene som tas i bruk for dokumentets eksistens. De fleste dokumenter i dag materialiserer seg gjennom en PC. Grensesnittet hvor vi kan få fysisk øye på dokumentet vil derfor også være en del av dokumentet. Lagringsenheten som informasjonen er lagret på er en annen del. Strukturen som er inne i lagringsenheten, som består av bits og bytes er også en del av den fysiske konstruksjonen. Det samme med det som vises på skjermen som struktur, komponenter, layout osv. (Olsen et al. 2012: 113). Passet er et hybrid-dokument som både er digitalt og analogt. Jeg vil gi en grundig beskrivelse av både papir-passet, og den informasjonen som er lagret i passet på en mikro-chip. Teknikken som blir tatt i bruk for å hente frem denne informasjonen blir også beskrevet, da det er en del av passets fysiske miljø.

I 2016 kommer et nytt design for det norske passet. Det er ikke bare selve utseendet som har fått en make-over, også sikkerheten skal være skjerpet i den nye utgaven. Politiet er nå i gang med å utvikle en serie med nye pass, ID-kort og reisedokumenter som skal skjerpe sikkerheten for norske reisende, og hindre misbruk av andres identitet. Det foregår også utredninger for å kunne ta i bruk et ID-kort ved kryssing av grenser innenfor Schengen-området. Min analyse er foretatt på det passet som brukes i dag: et helt vanlig norsk *e-pass*. Det finnes flere forskjellige typer pass, men jeg vil ta for meg de passene som de fleste av oss får utstedt som privatpersoner, det som ofte kalles for turistpass. Den samme personaiinformasjonen finnes forøvrig i alle de forskjellige typene pass. Utdypende beskrivelse av det fysiske papirpasset er hentet fra Politidirektorates publikasjon,

Kontrollveiledning for elektronisk pass (POD publikasjon 2006). Dokumentet er formet som en liten bok, hvor førstesiden viser statstilhørighet og hvilken type pass det er. Det norske passet er i en mørk rød farge, med riksvåpenet på forsiden. Det er flere kontrollsymboler på passet, mange av disse er kun synlig dersom man holder det under en lupe, eller har riktige lysforhold, og har tilgang på riktig teknologi (f.eks. uv-lys). Førstesiden i passet har et kraftig ståltrykk, som man kan kjenne når man stryker over det med fingrene. Papiret i passet er 100% bomullspapir, det er den samme kvaliteten vi finner i sedler. Papiret inneholder fargede fibre som man ikke kan se i dagslys, men som vil være fluoriserende under uv-lys. Det har konisk hullnummerering som går fra siden til innsiden av den siste omslagssiden og sidene har en sikkerhetstråd som har langsgående striper i rødt og blått som er fluorescerende under uv-lys. Hvis man holder siden opp mot lyset, sees denne stripen ut som en lang skygge. Innbindingstråden som passet er sydd sammen med, er sammensatt av tre kordeler i rødt, hvitt og blått og den hvite kordelen fluorescerer under uv-lys. Når man holder en av passidene opp mot lyset kan man se et flertonet vannmerke av en mytologisk, norrøn hest.

Personaliasiden er den første siden i denne boken, og her finner vi informasjonen om passinnehaveren, hvor følgende er listet opp:

Type: Angir hvilken type pass det er

Landkode: Viser til utstederlandet

Pass nr/Passport No.: Et entydig identifiserende nummer for akkurat dette passet

Etternavn, og fornavn: Innehavers navn

Nasjonalitet: Merk, dette trenger ikke nødvendigvis være det samme som utstederstaten

Høyde: Innehavers høyde oppgitt i cm

Fødselsdato: Innehavers fødselsdato

Fødselsnr: Innehavers fødsels- og personnummer, som i Norge er et ellevesifret tall, hvor de seks første tallene viser fødselsdato, og de tre neste tallene er individsifre, hvor det tredje av disse tallene viser hvilket kjønn innehaver har. De to siste tallene er kontrollsifre. (Det pågår endringer i tildelingen av fødselsnummer i dag, og dette vil jeg komme tilbake til)

Kjønn/Sex: F eller M for kvinne eller mann

Fødselssted: Fødselssted

Myndighet: Angir politidistriktet som har utstedt passet

Utstedt den: Datoen passet ble utskrevet

Gyldig t.o.m.: Datoen for når passet blir ugyldig

Underskrift: Innehavers underskrift

På personaliasiden finner vi flere kontrollmerker. For eksempel kinegrammet oppe til høyre. Denne vil skifte avhengig av betraktningvinkelen og lysets innfallsvinkel. Bildet på kinegrammet skifter mellom riksvåpenet og «NOR». På begge sidene av personaliasiden kan vi finne trykk i mikroskrift. På denne siden er det et usynlig trykk som vil lyse opp hvis det er satt under uv-belysning. Det er også preget inn kontrollsymboler i selve overflaten på personaliasiden, som sees best når passet holdes flatt mot lyset, og her er det også mikroskrift. Hvis man holder personaliasiden opp mot sterkt lys kan man se en mikro-chip som er lagret under signaturfeltet. Denne vises som en liten, rektangulær skygge. Denne chipen inneholder innehaverens biometriske data, noe som vil bli utdypet i neste avsnitt. De to nederste linjene på personaliasiden inneholder en rekke tall og tegn, dette er den maskinlesbare delen.

3.4 Maskinlesbare og biometriske pass

Alle vanlige pass som utstedes i Norge i dag er både maskinlesbare og har biometri. Disse kalles *e-pass*. Det at passet er maskinlesbart har vært obligatorisk i Norge siden 2004, og ved noen passkontorer også tidligere. Fra 2010 har alle pass utstedt i Norge også vært biometrisk. Biometriske teknologier er automatiserte metoder som kan verifisere eller gjenkjenne identiteten til en levende person gjennom fysiologiske eller atferds karakteristikk (Pettersen 2006: 3). Selv før i tiden hadde passene biometriske kjennetegn. Dette har ikke å gjøre med den digitale informasjonen, for bildet og underskriften er også biometrisk i den forstand at det er med på å unikt kunne identifisere den enkelte passinnehaver. I tradisjonell passkontroll er teknikken manuell, og passkontrolløren må se på bildet for å avgjøre om det er samme person de har foran seg. Dette krever ikke noe ekstra utstyr. Da passene ble maskinlesbare ble hverdagen enklere for passkontrollørene som fikk alle dataene opp på skjermen, selv om selve kontrollen fortsatt er et manuelt arbeide utført av en passkontrollør.

Den tidlige biometriske informasjonen som underskrift og bilde var lett å forfalske. Biometriske pass i dag har den samme informasjonen, pluss fingeravtrykk, som er digitalisert inn i mikro-chipen, og denne er mye vanskeligere å forfalske enn den gamle informasjonen som lå mer «åpent» tilgjengelig på personaliasiden. For å sjekke fingeravtrykk kan fingeren leses av med en scanner i kontrollposten, og mange stater har store arkiver lagret med fingeravtrykk som passet kan sjekkes mot. Når det benyttes flere ulike karakteristika samtidig, som ansikt, fingeravtrykk og signatur, kalles det *multimodal biometri*. Bruken av disse skaper sikre og brukervennlige systemer. For å kunne lese av denne informasjonen fra mikro-chipen brukes RFID. Passet legges oppå en leser og så overføres informasjonen via en

tynn antenne i passet. Leseren gir strøm til antennen, og denne er tilstrekkelig til å drive brikken og dataene blir overført via antennen og til skjermen (Valmøt 2011).

Det er opp til hvert enkelt land om de vil bruke multimodal biometri. Ansiktsbiometri er obligatorisk, mens statene kan velge om de vil ha med fingeravtrykk og/eller irisbiometri (Pettersen 2006: 6). I passkontrollen vil det være tilgjengelig utstyr for å kunne lese av denne informasjonen, og det skal også være utplassert en passleser innen hvert politidistrikt hvor passinnehavere selv kan lese og kontrollere at informasjonen som er gitt stemmer. De norske passkontrollene har utstyr for å lese av slike e-pass, men det vil ofte variere fra land til land hvordan teknologi de har tatt i bruk, selv om det internasjonalt er et formål å ha standardisert, lik teknologi.

3.5 *Kontroll uten menneskelig vurdering*

Fra desember 2012 har *EasyPass*, en selvbetjent passkontroll, eksistert på Oslo lufthavn, Gardermoen. Automatene kan benyttes av nordmenn over 18 år. Grunnen til at aldersgrensen er satt, er at systemet benytter seg av ansiktsgjenkjenning og mindre barn endrer utseende hurtigere enn voksne, og vil derfor oftere kunne bli stoppet i en slik automatisk kontroll på grunn av manglende gjenkjenning. *EasyPass* utføres i to trinn: Først må det elektroniske passet leses av ved inngangen til porten. Deretter vil et foto bli tatt, som så blir matchet opp mot fotografiet i passet ditt. Neste port blir åpnet, og grensekontrollen er slutt. Det foregår og kontroller i de bakenforliggende systemene. Det vil alltid være en grensekontrollør tilstede som overvåker automatene, og kan overstyre dem dersom det er nødvendig. Det er ingen personlig data som blir lagret i systemet, dette av personvern hensyn. *EasyPass* automatene på Gardermoen tok først for seg kun norske borgere, men etterhvert også reisende fra Sverige, Storbritannia, Finland og Danmark. Grunnen for innføringen var for å frigjøre ressurser slik at den manuelle kontrollen kunne bli fokusert mot 3. landsborgere. *EasyPass* fastsetter identitet og statsborgerskapet til den reisende, og vil kontrollere passets gyldighet (Osloairports 2012).

To år etter oppstart av disse systemene er det ikke så mange som antatt som har benyttet seg av systemet, faktisk er det under én prosent av de reisende som har passert de nye gatene. Det må alltid være en til to personer til stede for å vise de reisende hvordan de bruker de nye automatene, og politiet ser at de for øyeblikket behandler folk raskere manuelt. Prosjektleder Håvard Steinbakk Nordbø i Politidirektoratet hevder at e-gatene er sikrere enn en manuell kontroll, og dette er foreløpig den største fordelen med de. Dette på bakgrunn av at moderne reisedokumenter inneholder veldig gode optiske og elektroniske sikkerhetslementer samt informasjon som gjør det mulig å automatisere kontrollen for noen

grupper reisende. Det vil derfor være vanskeligere å forfalske denne typen pass. Det er ikke lov til å gjøre ting mindre sikkert enn det er ved en manuell kontroll, og man kan ikke kun basere seg på at det skal fungere i utlandet, det må også tilpasses til norske regler, dette er grunnen for at det har tatt lang tid å få disse automatene i full drift. I første omgang retter disse e-gatene seg mot ukompliserte passasjerer som reiser mye, slik at de manuelle kontrollene kan ta seg av resten (Flaatten 2014).

3.6 Midlene mer enn bare fysiske

Man vil kanskje hovedsakelig forstå midler som fysiske, men når vi ser på dem i en dokumentasjonsprosess, er de også sosiale. Spesielt gjelder dette skrift, som har en betydelig sterkere maktposisjon enn for eksempel bilde og lyd. Det digitale språket har overtatt mye av denne makten fra den skriften som et altdominerende medium, i alle lag av befolkningen (Lund 2003: 118). Man kan se på det digitale som et mentalt fenomen. For eksempel snakker man om det virtuelle rom, eller cyberspace. Man bruker et annet medium, nemlig det verbale språk som en måte å forklare det vi vil forstå ved å sammenligne dem med andre mer kjente fenomener, som f.eks fysiske rom. Man må hele tiden bruke medier for å forstå og begripe medier (Lund 2003: 118). Det at noe av informasjonen i passet ikke er synlig for vårt blotte øye skaper en viss undring, og frykt hos noen, for den informasjonen som befinner seg i den maskinlesbare delen eller den biometriske delen. Det at vi må oppsøke en maskin som det finnes få av gjør det hele mer hemmelighetsfullt, og de teknologiske utviklingene møter mye motstand, ofte på bakgrunn av ikke ubegrunnet frykt. Datatilsynet var ute og påpekte at sikkerheten og personvernet burde debatteres før innføringen av biometriske pass, og flere kritiske røster viste til at det ikke var utarbeidet nok sikkerhet for å ivareta den biometriske dataen, som utvilsomt kan misbrukes dersom den havner i feil hender (Pettersen 2006). Det at det eksisterer en sosial og en mental del for de fysiske egenskapene som passet har vil være spesielt viktig under min drøfting senere, hvor det blir understreket at disse delene av passets fysiske egenskaper ikke må undervurderes overfor områder som ikke bare har med sikkerhetshensyn å gjøre.

3.7 Produsent (agent): Staten

Hvem er det som har produsert dette dokumentet, hva er deres rolle? Dette kan være en eller flere. Vi må også identifisere rollen som produsenten(e) har, hva er deres motivasjon for å skape nettopp dette dokumentet? Det kan vise seg å være vanskelig å identifisere alle de relevante agentene til dokumentet. Kan man si at alle som erfarer («leser») dokumentet også

er produsent av dokumentet? Svaret på dette er at det er leseren i hvert enkelt tilfelle som erfarer dokumentet som bestemmer grensene til det, hva som er brukbart å behandle som et hele og hva som skaper det hele. Mennesker som erfarer et dokument reproducerer dette dokumentet ved bruk av forskjellige midler, kanskje skaper de et nytt dokument i det samme øyeblikket (Olsen et al. 2012: 115). Jeg vil komme tilbake til dette med reproduisering senere under avsnittet *Reproduisering av kjønn*, og vise hvordan denne termen er spesielt aktuell for mitt studieobjekt. Vi kan si at en av produsentene av passet er de som skaper standardiserte funksjoner og regler for hvordan passet skal utformes. *The International Civil Aviation Organization (ICAO)* er et organ som er drevet av FN med mandat til å sette internasjonale passtandarder (Pettersen 2006: 4). De skaper retningslinjer for hva som skal være i den biometriske delen, og hva som skal være i den maskinlesbare delen. De har sitt mandat fra stater som har gått sammen for å skape FN, så i bunn og grunn er det *staten* som er produsenten av dette dokumentet.

Hvorfor finnes passet som et dokument i dag, hva er tanken bak dette dokumentet? Den som offisielt står som produsent av passet er staten. Kontrollen over forflytninger over grenser begynte allerede i middelalderen, og markerer dermed starten på den suverene staten som en internasjonal aktør, og en forståelse av at innenriks representerer tryggheten, og at utenfor statens grenser finnes det farlige internasjonale området (Salter 2003: 11). Dermed kan vi se at passet, det dokumentet som identifiserer oss, er et svært sentralt dokument for staten, og at dette dokumentets eksistens korrelerer med den moderne statens fremvekst. Statsmakter har to motstridene motiver i forhold til internasjonal forflytning av mennesker: å legge til rette for handel og internasjonal utveksling ved å åpne grensene og tillate reiser; og å beskytte staten, samfunnet, og økonomien ved å lukke grensene og regulere reiser. Pass er det primære dokumentet som stater bruker for å regulere krysningen av deres grenser (Salter 2003: 2).

Den franske politiske teoretikeren Louis Althusser brukte en definisjon av staten som han kalte for et *apparatus of rule* som ble assosiert med et nasjonalt territorie. Dette apparatet av regler er skapt av institusjoner, kapasiteter og ideologier. Staten har autoritet til å pålegge spesielle måter å skape og påtvinge lover og juridiske avgjørelser. Staten definerer og beskytter offentlig helse, og det er statsansatte som avgjør hvem som er syke og sinnsyke, for deretter å gi lisens til de eksperter som har makten til å sette diagnose, behandle og sette i karantene. Et spesifikt *aparatus of rule* ser mer ut som en Rube Goldbergs maskin enn et fininnstilt instrument av sosial kontroll. Mismatchede deler og koblinger med overflødige eller ukjente hensikter kan være koblet sammen eller være altfor komplisert (Brush 2003: 6).

Feilinformerte koblinger kan få fatale konsekvenser, og statens kontroll over mennesker kan bli svært påtakelig når makten blir misbrukt. Det finnes mange eksempler på dette, noe jeg vil vise til under kapitlene om klassifisering.

3.8 Staten er skapt via dokumenter og standarder

James C. Scott beskriver fødselen av den moderne nasjonalstaten som en prosess av standardisering (Spade 2008: 739). Han presenterer flere eksempler, som standard vekt og måleenheter, skapelsen av et felles nasjonalt språk som alle juridiske dokumenter skal skrives i, og elimineringen av lokale landdelingspraksiser som blir erstattet med et system om selveid eiendom. Tidligere metoder for å vise til eierskap ble erstattet med et dokument i statens foretrukne språk. Standardisering er viktig på grunn av den informasjonen den genererer, den øker åpenheten av innholdet til territoriet for staten og minsker lokale lovsystemer til fordel for en sterkere stat. Ifølge Scott trenger den moderne staten i hvert fall to former for lesbarhet: kapasiteten til å lokalisere borgere unikt, og standardisert informasjon som vil tillate den å skape statistikk om eiendom, lønn, helse, demografi og produktivitet. Ved å samle data om mennesker for å skape befolkningsinformasjon er et kart over sosiale og økonomiske forhold relevante, og er nødvendige for et moderne styre. Disse dataene gir staten en forståelse av samfunnet som gjør det mulig å sette skatt, planlegge militært forsvar, gjøre politiarbeide, skape programmer som er fokusert på å opprettholde befolkningens generelle helse, promotere spesielle typer for ønsket familiestruktur, og andre typiske områder av befolkningsinnblanding (Scott, via Spade 2008: 741).

Standarder er delvis en måte å klassifisere verden på. De er sett med regler som vi har blitt enig av for produksjonen av diverse objekter. En standard strekker seg ut over grensene til et praksisfellesskap, og vedvarer over tid. De brukes ofte for å få ting til å fungere sammen over en viss distanse. Lovgivere påtvinger ofte standarder med mandat fra staten. Til tross for at vi liker å anta det, så eksisterer det ingen lov om at den *beste* standarden i et hvert tilfelle skal vinne.

Når standarder først er implementert og tatt i bruk, skapes en eksplisitt *treghet* over dem: De er både vanskelige og dyre å endre (Bowker og Star 2000: 13-14). Scott utdyper at prosessen med å standardisere identitetsdokumenter tenderer til å gro ut fra det administrative sentrum, ved å starte i hovedstedene ved toppen av statushierarkiet, senere i moderne institusjoner som skoler, til sist i marginaliserte områder, fjellområder og sumper, blant de lavere klassene og blant de marginaliserte og stigmatiserte. Staten blir en *omsorgsstat*: En stat som betaler sin overvåkning med trygghet for befolkningen. I USA startet dokumenteringen

med bakgrunn i befolkningens helse, og de startet å registrere fødsler. Dette ble gjort i stadig større utstrekning, og ble helt nødvendig rundt den andre verdenskrig for å kunne fordele rasjonene rettferdig. Etter dette ble fødselsattester brukt stadig oftere og ved stadig flere aktiviteter (Spade 2008: 744). Klassifisering kan ha veldig stor innvirkning på livet til individer og samfunn, og ofte ble de maskert som nøytrale og rent administrative, til tross for at de representerte illeggelse av idealiserte normer. Scott hevder at statens datainnsamling ikke bare er en innsamling av allerede eksisterende ting, men heller en måte å forme verden inn i kategorier, til det punktet hvor disse kategoriene blir tatt for gitt av folk flest og virker tidløse og upolitiske (Spade 2008: 745).

En produsent er alltid noen konkrete mennesker, eller andre fysiske agenter som kan agere som roboter bak en dokumentasjonsprosess. Staten, som en sosial organisasjon, kan ikke skape noe av seg selv uten disse fysiske menneskelige agentene, eller de artefaktene som er skapt som den menneskelige stedfortrederen (Lund 2003: 117). Brush argumenterer for at staten er et apparat av regler, og understreker at det er en organisasjon, ikke en agent. Mennesker kan bygge statsinstitusjoner, bruke statskapasiteter og produsere og dra nytte av politiske ideologier. Men staten i seg selv kan ikke handle. Det kan være lett å peke på effekter av staten, veier og offentlige skoler, og lignende. Det er lett å peke på symbolet av staten som for eksempel flagget og grunnloven. Men det kan være vanskelig å fastslå staten som noe fastslått og konkret. Konsekvensene for makten staten besitter, er likevel virkelig nok, og kan derfor fungere som et objekt for sosialvitenskapelige undersøkelser (2003: 7). Derfor er det viktig å huske på at *staten*, i seg selv ikke har noen intensjoner, men at idéer og planer kan være bakt inn i regler og dokumenter som staten skaper, og at jeg derfor likevel kan bruke staten som en faktor i min analyse så lenge dette er understreket.

3.9 Måten

Det er ikke så lett å skille måte fra midler. Lund sammenligner disse med måten Herbert A. Simon skiller mellom natur og kultur. «Natur» betyr noe som kommer (rått) fra naturen, uhåndtert av mennesker. Straks det naturlige brukes på en måte for å betegne noe, blir det kultur også. Modus er på denne måten den kulturelle delen av dokumentet. De samme midlene kan brukes på flere måter for å kommunisere mellom agenter. Digital media gir spesielt et stort mangfold i måter man kan kommunisere mellom agenter på. Tenk på papirdokumenter som må fysisk kopieres til nytt papir, mens digitale dokumenter kan kopieres nærmest uendelig uten å miste kvaliteten (Olsen et al. 2012: 109). Grensene eller linjene når man snakker om *måte* handler mye om å tilpasse seg det aksepterte bildet av

dokumentet. Innen beskrivelsen av måte er for eksempel alle de viktige subjektene som faller innen informasjonssikkerhet, det å sikre hvem som får tilgang til lesning av dokumentet. Måten vi bruker dokumentet på foregår på et spesielt sted til en spesiell tid. Det er noen personer som må utføre handlinger på en bestemt måte, og maskiner på aktiveres i forhold til en viss rekkefølge for at hele seansen kan finne sted. Måten vi gjør dette kan aldri bli helt standardisert, ettersom menneskene som aktører aldri vil være helt like. Måten handlingen blir utført på er sosial fordi det er mennesker involvert. Handlingen kan aldri bli 100% unik og individuell, og denne forskjellen utgår fra de forskjellige menneskene som er involvert (Lund 2003: 118). Det går knirkefritt for de fleste av oss med «rent mel i posen» når vi skal gå igjennom en passkontroll. Og så er det noen som vil møte på problemer. Vi kan standardisere så mye vi vil, men det vil kanskje alltid være en kontrollør som må stoppe opp når et pass blir fremvist og personen ikke ser ut til å være det kjønn som står på passet. Dette kommer an på hvilke forutsetninger vedkommende har til å vite om fenomenet *transkjønnet* på forhånd, kanskje hvilket miljø personen har vokst opp i, hva som har blitt lært på skolen etc.

Når vi har *måte* som vurderingsgrunnlag i dokumentmodellen, tillegger vi den et slags slingringsmonn som vil variere på bakgrunn av tradisjon, kultur og sosiale aspekter. Dette vil hjelpe oss til å ta høyde for de unntakene som ikke automatisk passer inn i det vi i utgangspunktet vil gå ut fra – de tilfellene vi ikke kom til å tenke på under analysen. Mentalt kan man forestille seg hvordan dette *burde* foregå. Vi har en forestilling over hva en passkontroll er, og hvorfor det er nødvendig. Vi føler oss kanskje ivaretatt, og ser på det som en nødvendig sikkerhetssjekk hvor vår identitet og kanskje også intensjoner blir sjekket opp så nøye som mulig for at ingen liv skal settes i fare, for at kriminelle ikke skal kunne krysse grenser. Passet brukes både som identitetsbevis og som legitimasjon for at passets eier kan få beskyttelse fra utstederstaten ifølge *Passlovens forarbeider* (1996 – 1997). Mark B. Salter legger frem tre hovedargumenter som er med på å degradere viktigheten av passet i seg selv som et identifiserende og beskyttende dokument: Passet spiller kun en begrenset rolle i identifikasjonen av reisende, ettersom de bare kan motta sin autentisering fra andre gitte statsmakter. For det andre garanterer ikke et pass for sikkerhet, hverken for de som bærer det i forhold til andre nasjonaliteter, eller for en nasjonalitet i forhold til den tilreisende. Utlendinger er alltid underlagt loven i det landet hvor de befinner seg. På samme tid er ikke staten beskyttet mot farlige reisende, uansett hvordan denne faren blir definert. Pass er utstedt for å dokumentere nasjonalitet, ikke den reisendes gode karakter og intensjoner (Salter 2003: 2).

3.10 Resultatet

Resultatene er de identifiserbare produktene av dokumentasjonen. Resultatet viser slutten av prosessen – uten endelige resultat vil prosessen fortsette for alltid uten å ha noe endelig produkt. Varigheten til dokumentformene kan variere. Ved å ha en bred definisjon av et dokument innen vår modell betyr at praktisk talt alle menneskelige uttrykk kan bli analysert som et dokument. Det vil si at et hvert menneske som uttrykker seg, dokumenterer (Olsen et al. 2012: 110).

Metoden vist over som bryter ned dokumentet i *agenter, midler, måte og resultat*, gir en god forståelse av både «hvem», «hva», «hvordan» (og for «hvor lenge») når det kommer til dokumentet. Ved å bruke denne teknikken kan man fort få en forståelse av strukturen til dokumentet, og en modell som gjør det sammenlignbart med andre, lignende dokumenter. Den videre analysen tar for seg komplementariteten, og jeg vil liste disse elementene opp på lik måte som for de tidligere viste basiske elementene.

Selve dokumentet kan også analyseres i forhold til det fysiske, det sosiale og det mentale. Når vi forholder oss til dette ene objektet får vi frem sammenhengen mellom alle områdene (Lund 2003: 118). Selve dokumentet vil fungere som et bindeledd mellom de områdene jeg tidligere har nevnt. Mye av det komplementære er allerede beskrevet innenfor sine områder, og jeg føler ikke at det trenger videre utdypning på dette punktet.

Mental konfigurasjon: Denne delen av dokumentet vil variere noe fra hver person som opplever det, ettersom enhver person vil ha sin egen erfaring av det. Forskjellige mennesker vil ha forskjellige kunnskapsparadigmer knyttet til det. Hvordan går man egentlig frem for å studere den mentale konfigurasjonen til dokumentet? Vi kan konkretisere dette enda mer med å prøve å finne ut av den «vanligste persepsjonen» av dokumentet. Perseptuelle kvaliteter kan for eksempel bli disseminert gjennom et redskap som for eksempel en aktivitetsanalyse av dokumentet hvor man ser på målene for menneskene som bruker dokumentet på en eller annen måte. Hva er deres intensjoner og hvilken rolle spiller dokumentet for å kunne oppnå disse målene (Olsen et al. 2012: 111)? Man kan skape en hierarkisk struktur for hvordan målene skal oppnås. Det er potensielt andre folk involvert i dette, hvor det ofte brukes redskaper eller artefakter i prosessen. artefaktene blir noen ganger symboler og kommunikasjonsmetoder mellom menneskene som er involvert. De involverte menneskene lever og agerer innenfor et samfunn med sine kulturelle regler og «lover» å følge. Alt dette bringer oss fra (personlig eller distribuert) persepsjon av dokumentet til den sosiale rollen til dokumentet (Olsen et al. 2012: 112).

Koblingen, dokumentet som et sosialt fenomen: Hvem er det som relaterer til dette dokumentet? Denne delen gir oss den sosiale konteksten til dokumentet. Hvilken rolle spiller dokumentet i samfunnet, eller den delen av samfunnet det er en del av? Min videre analyse vil se nærmere på docemet *kjønn*, og hvem det er som relaterer til dette og ikke. Å skulle ta for seg alle som bruker passet vil bli for omfattende, og noe som ikke er en del av min oppgave.

3.11 Docemet

For å kunne analysere de enkelte deler av et dokument, eller fra selve dokumentasjonsprosessen, så må man ha et begrep for å kunne beskrive denne lille delen. Niels Windfeld Lund foreslår å bruke begrepet *docem* for å vise til en enkelt detalj. Han avskriver å bruke begrepet *tegn* da han mener at tegnbegrepet blir å betrakte mer som et totalitetsbegrep enn et begrep for den enkelte del. Begrepet *docem* er inspirert av de to delene av det latinske begrepet *documentum*, *doceo* + *mentum*, som er et begrep som er svært sentralt for hele det teoretiske grunnlaget for analysemodellen. Han bruker som eksempel at et bilde i en avis er et docem dersom avisartiklen er definert som dokumentet. Hvis bildet i seg selv blir ansett som et selvstendig meningsfylt dokument, så er ikke bildet lengre et docem (Lund 2003: 117). Et docem kan ikke fungere som dokument i den konteksten det befinner seg i, ettersom det bare er en del av dokumentet. Hvis vi derimot ser det i en annen kontekst, kan det være et dokument i seg selv (Lund 2003: 113).

Når det gjelder docemnivået så kan man snakke om et docemkompleks som følge av selve definisjonen docem. Så lenge det er et dokument man kan analysere, vil det også være docemer (Lund 2003: 121). Ved å bruke konseptet om docemer, kan vi defragmentere passet og diskutere hvert enkelt felt for seg. Når man beveger seg ned på detaljnivå kan det ofte være problemer med å vite hvordan man skal takle de små bestanddelene. Mange tyr til semiotikk eller de mer spesifikke empiriske disiplinene som kilde til inspirasjon eller modeller for en detaljert analyse (Lund 2003: 115). Ettersom den lille delen av passet jeg skal ta for meg omhandler kjønn, er det naturlig at jeg beveger meg inn i sosialvitenskapens verden når jeg nå skal zoome inn på denne delen. Det som er viktig å huske på er at docemer er en viktig del av dokumentet som kan bli studert alene, men innen konteksten til dokumentet. De har på samme måte som dokumentet, agenter, middel og måte, mentale konfigurasjoner, sosiale forbindelser, en konstruksjon og et resultat (Lund 2003: 115). Dermed vil jeg alltid forholde meg til at det er passet som dokument, og forholdene rundt dette som gir meg mitt grunnlag for å kunne føre en diskusjon rundt kjønn. hovedsakelig bestemte jeg meg for å fokusere mest på kjønn i forhold til dette bestemte dokumentet kun for å kunne få plass i oppgaven min. Jeg

har vurdert andre områder hvor kjønn blir definert, som i personnummer, i førerkort, osv. Mitt fokus på nettopp dette dokumentet skulle likevel vise seg å bli helt avgjørende for hoveddiskusjonen i del sju, og vil dreie seg om langt mer enn bare tidspress og sideantall.

3.12 Bruk av dokumenter i sosiale undersøkelser

Det å «demontere» et dokument for analyse er ingen enkel oppgave, men det kan vise seg vel verdt arbeidet. Hvert dokument er fullt av antakelser, konsepter og idéer som reflekterer agenten som produserte dokumentet, og dens påtenkte mottakere. Det som er nevnt, og måten det er nevnt på uttrykker spesifikke og distinktive måter å tenke, handle og organisere på. På denne måten kan vi si at alle dokumenter fungerer som et to-veis speil på vår menneskelige kultur (Prior 2003: 48). I *Tingenes Orden* ville Michel Foucault forklare naturen til det han senere ville referere til som «diskurs». Han ville forklare hvordan ting både er representert i diskursen og formet og skapt gjennom diskursive praksiser. Diskursen uttrykker seg gjennom fremstillinger og setninger. Ved å koble fremstillinger til en ikke-tekstuell verden av mennesker, roller, plasser, bygninger og institusjoner, skapte Foucault en diskursanalyse som beveget seg seg forbi verden av lingvistikk og tekstanalyse, og inn i en verden av sosial praksis. Og det er denne ruten Prior følger i sin bok (2003: 26).

Dokumenter former felter for forskning helt selv, og bør ikke anses som kun redskaper for menneskelig handling. De er situasjonsbetingede produkter, ikke fikserte og stabile «ting» som vi tilfeldigvis omgir oss med. Prosessen med å avgjøre hvordan dokumenter er konsumert og brukt i en organisatorisk setting, måten de fungerer på, burde være en viktig del av et hvert sosialvitenskapelig forskningsprosjekt. Innhold er dermed ikke den viktigste funksjonen til et dokument (Prior 2003: 26). Gjennom arrangementen av kunnskap involveres det en operasjon av makt. Kunnskap/makt (termen er hentet fra Foucault) definerer hvordan ting bør arrangeres og hva som bør inkluderes og hva som bør ekskluderes fra det som er kjent, og det som er verdt å vite. I et hvert arrangement, uansett hvor lite eller stort det er, så vil det eksistere et verdenssyn som er tilgjengelig for å studere og analysere (Prior 2003: 47). Gjennom et eksempel av Garfinkel viser Prior hvordan dokumenter, ord og tekst, ikke bare representerer noen aspekter av verden, men at de også er med på å *skape* denne verden. Ja, delvis kan vi si at de utgjør denne verden (2003: 51). Prior fokuserer veldig på viktigheten av å kunne iaktta dokumentet i bruk. Dette ville vært vanskelig for min oppgave, både på grunn av flyplassers sikkerhetshensyn og på grunn av mitt fokus på nettopp de som eventuelt ikke glir smidig gjennom sikkerhetskontrollen. Samtidig kommer det også veldig an på sikkerhetskontrolløren om denne er opplyst om eksistensen av transkjønnede, og

problematikken deres i forhold til juridiske dokumenter. En informant jeg har snakket med som har jobbet som kontrollør av pass sa at han ikke ville stoppet noen som tilsynelatende representerte et annet kjønn enn det som sto i passet. Om dette er representativt for alle passkontrollører er vanskelig å si, men flere artikler om transkjønnede viser at det er et relativt vanlig fenomen at om de ikke direkte blir stoppet og hindret i sin reise, så kommer det opp noen spørsmål for å få oppklart situasjonen for å kunne gi sikkerhetsklarering.

Del 4 Vår sortering av verden

4.1 Klassifisering

I boken *Classification Made Simple* (Hunter 2002) dukker det opp allerede i innledningen. Under den første setningen dukker det opp to kjente illustrasjoner – en stilisert mann, og en stilisert kvinne hvor den siste har på seg skjørt for å markere forskjellene. Kan vi se forskjellene? Ja, selvsagt kan vi det. Vi ville vært i trøbbel dersom vi ikke kunne det kan boken fortelle oss. Vi foretar oss en klassifisering bare ved å inndele i to kjønn. Det korte kapitlet går hurtig videre for å vise andre ting vi kan dele verden inn i for å unngå det komplette kaos, som for eksempel i typer transportmidler, typer kommunikasjonsverktøy og typer matvarer. Det som skal være en enkel innføringsbok i klassifisering slenger ut dette så selvsagt, uten å stoppe opp, på en slik måte at jeg blir etterlatt litt rådvill. Er mitt valg av tema for banalt – for åpenbart og vanskelig å argumentere for hverken det ene eller det andre? Så husker jeg likevel historien om alle transpersoner jeg har lest og hørt om, og det hele fortøner seg ikke så selvsagt likevel.

Hva er poenget med klassifisering? Ettersom det er noe vi bedriver hele tiden er det ikke noe vi trenger å anstrenge oss for å gjøre. Men hvorfor gjør vi dette? Hovedårsaken er at vi ikke trenger å undersøke og lære om alle nye objekter i livene våre, fordi vi allerede kjenner til andre (like) objekter og fenomener, og dermed vet vi allerede hva vi kan forvente av det (Broughton 2004: 1). Gjennom de siste 300 år har det vært mange visjoner om å kunne lagre all kunnskap gjennom en eneste form – dette gjennom å perfektionere språket, klassifikasjonssystemer, eller metoder for kunnskapsorganisering. Ulempene ved systemer for organisering er at arbeidet med dataoppføring ofte er med tidkrevende enn man skulle tro. Det har også blitt en konvergens mellom mediet og budskapet, det finnes flere teknologier for å kunne lagre kunnskap, og kunnskapen som blir lagret gjenspeiler teknologien. Infrastrukturelle rutiner er også et problem. Ingen systemer eksisterer i et vakuum, det må være kompatibilitet med andre systemer (Bowker og Star 2000: 107).

Aristoteles skapte regler for å kunne inndele objekter i den naturlige verden i

kategorier. Han produserte det første klassifikasjonssystemet for naturhistorie, og metodene han brukte brukes fortsatt i dag. Han grupperte naturlige fenomener inn i grupper basert på attributter eller egenskaper som henger sammen med deres utseende og væremåte, det er et sett med binære karakteristikker som objektet blir klassifisert etter, ved å enten representere disse, eller ei. På hvert nivå av klassifikasjonen blir nok binære egenskaper gitt for å kunne plassere et hvert medlem av en gitt gruppe i en eneste klasse. En klassifikasjonsmetode av denne sorten refereres til som en taksonomi (fra det greske *taxis* som betyr arrangement eller orden, og *nomos* som betyr lov eller regel). Informasjonsforvaltere bruker ofte termen taksonomi for å bety et hver vagt strukturert sett med termer i et visst område, men taksonomi er et stort vitenskapelig område med en svært velutviklet, eksakt og kompleks metodologi, som regel støttet av IT (Broughton 2004: 12-13). Den svenske naturforsker Linnaeus videreutviklet Aristoteles metode, og den nye metoden baserte seg på den anatomiske strukturen eller morfologien til levende ting, og dette resulterte i noen merkelige assosiasjoner. Hortensia og stikkelsbær havnet for eksempel i samme familie. Linnaeus' system er et typisk hierarkisk system, hvor det viselt kan se ut som en slags trestruktur, hvor hver ny grein representerer et nytt nivå. Dette er ofte forbundet med et «klassisk» klassifikasjonssystem. Taksonomiske klassifikasjonssystemer av denne typen er svært strukturerte, forutseende og logiske, men de er ikke nødvendigvis sanne på en rent objektiv eller permanent måte. I 1993 skapte dr. Charles Sibley et nytt klassifikasjonssystem for fugler, basert på DNA istedenfor anatomi. Dette endret noen av de mer tradisjonelle grupperingene. Dette betyr ikke at den gamle metoden var feil, bare at gruppene basert på genetiske prinsipper er forskjellige fra de gruppene som er basert på morfologi. Det kan jo være at det skjemaet som Linnaeus har skapt er mer nyttig for amatør-ornitologer og fugletittere enn en DNA klassifikasjon, som hovedsakelig bare er av interesse for zoologer, genetikere, og selvsagt, taksonomister. Den store fordelene med taksonomier er at det ofte medfører en viss forutsigbarhet. Som for eksempel Mendeleevs klassifikasjon over elementene. Til tross for at det var flere elementer som enda ikke hadde blitt oppdaget, så kunne Mendeleev forutse dem på bakgrunn av de tomme feltene i systemet, hvor hvert felt er basert på helt spesielle attributter. Dette er en stor fordel for taksonomier, men kan også være kilde til stor skuffelse dersom systemet ikke er nøyaktig konstruert. Da Marco Polo var på en av sine reiser kom han over en enhjørning, i hvert fall basert på datidens zoologiske klassifikasjon. I dag vet vi at det var et enhornet neshorn (Broughton 2004: 14 -15).

Prototyp teori er en annen klassifiseringsmetode enn den Aristoteliske (Bowker og Star 2000: 44). Den foreslår at vi har et bredt bilde på hva en stol er, og at vi utvider dette

bildet ved metaforer og analogier når vi forsøker å bestemme om en gitt ting som vi sitter på skal telle med. Lakoff og Taylor har funnet en prototyp teori innenfor sosiolingvistik. En av funnene fra denne teorien er at forskjellige sosiale grupper ser ut til å ha ganske forskjellige prototyper for seg når de klassifiserer noe som, for eksempel, et møbel. For eksempel så er en stol eller en sofa det som først betegnes som *møbler* for amerikanere, mens for tyskere er det seng eller bord som blir listet først. En viktig implikasjon ved denne teorien er at det er områder hvor vi enkelt og naturlig skiller mellom objekter i verden og at såkalte *superveniente* områder (i filosofien er *supervenient* en ontologisk relasjon som brukes for å beskrive tilfeller hvor man grovt sett kan si at de lavere nivåene bestemmer de nivåene som er høyere oppe) har en tendens til å være mer teknisk definert. For eksempel vil en ikke-ekspert som ser et bilde av en norsk skogkatt si at det er en katt, mens en ekspert vil benevne den som norsk skogkatt, eller virveldyr.

Det å ha et skille mellom to hovedtyper klassifisering er svært nyttig, det er likevel mange grunner for å si at det ikke er et absolutt skille. Vi kan kanskje si at vi alle har vår egen «prototype» av det ideelle Aristoteliske klassifikasjonssystemet, men at det faktisk ikke finnes et eneste system som i praksis vil møte ett sett av Aristoteliske krav (Bowker og Star 2000: 62). Det kan se ut som bruken av noen ord, som for eksempel *å lyve*, kommer an på to typer vurderinger. Det ene er det tradisjonelle spørsmålet om hva som teller som kriterier for å klassifisere en *virkelig* ting i kategorien: kanskje vi vi reservere uttrykket *semantisk prototype* for denne konstellasjonen av ting. En annen type vurdering er kunnskapen som finnes om det det bestemte tilfellet, grunner som man har for å bestemme om man skal vurdere noe (klassifisere det) på en bestemt måte. En typisk grunn for å hevde at noe er en løgn er fordi vi ønsker å klandre eller kritisere personen som sa det. Hvorfor ser vi av og til ut til å være prototypiske i vår klassifisering, selv om vi i prinsippet er Aristoteliske? Dette kan vi si at det hovedsakelig er to grunner til: Et hvert klassifikasjonssystem er knyttet til et visst sett med regler for koding; og fordi klassifikasjonssystemer generelt reflekterer de motstridene motivene til akkurat den sosioteknologiske situasjonen som skapte dem. Ritvo ser det samme fenomenet i 1700-talls zoologisk klassifikasjon, og på bakgrunn av dette hevder hun at dette århundrets systemer reflekterte motstridene prinsipper av klassifikasjon og subjektiv persepsjon, noe som førte til undergraving av dets krav om å bli ansett som en objektiv analyse av den naturlige verden. Disse konkurrerende prinsippene delte vanligvis dyr inn i grupper, ikke basert på deres fysiske karakteristikk, men på subjektive oppfatninger av dem. Istedenfor å analysere naturen på dets egne prinsipper, så presenterte disse naturalistene heller det forhold de så mellom mennesker. De konstruerte til og med formelle kategorier som

gjenspeilte en tro på at verden i seg selv kun var symboler for en annen mening, god eller vond (Bowker og Star 2000: 64).

Den vestlige verdens måter å tenke på er basert på gresk filosofi og vitenskap, men det er ikke nødvendigvis slik for andre kulturer. Antropologer har lenge vært klar over andre klassifikasjoner av den naturlige verden skapt av pre-litterære kulturer. Deres klassifisering skaper taksonomier som ser svært annerledes ut enn Linnaeus modell. Det kan se underlig ut for den vestlige verden at de ikke bruker metoder som vitenskapen kan kjenne igjen, men for disse kulturrene er det kanskje basert på svært viktige momenter. Det normale i såkalt folkelig klassifikasjon er at det baserer seg på funksjon heller enn form. Dyr deles inn i: egg-leggere, melkeskapere, gressetere og kjøttetere, flygere og løpere, klatrere og gravere. Disse inndelingene går på tvers av «vitenskapelige» inndelinger av fugler, pattedyr, fisk eller reptiler. Forskjellen oppstår fordi de fokuserer på hvordan man skal utnytte, eller fange dyret. Av å til er det ikke mulig å begripe klassifikasjonssystemet med et vitenskapelig blikk, dette er tilfellet med klassifikasjonssystemet hos *Dyrbalfolkene* i Australia. Der kombineres folkelig taksonomi med lingvistisk, og det skaper et svært spektakulært eksempel på et alternativt syn på verden. Klassifikasjonen består av fire klasser, hvor menn havner i samme klasse som «gutte-ting» som pungrotter, kenguruer, boomeranger, månen, stormer, regnbuer, og de fleste insekter. Kvinner havner i klasse med ting som hunder, de fleste fugler, nebbdyr, maurpinnsvin, alt forbundet med vann eller ild, solen og stjernene. Broughton sier at «kvinneklassen» virker mer farlig og utilregnelig enn «manneklassen», selv om jeg kanskje vil påstå at en storm og slanger også kan være farlige og utilregnelige. Kanskje vet Broughton mer om dyrelivet i Australia enn meg, eller kanskje hennes syn er farget av egne erfaringer og kunnskap om måten vesten historisk sett har inndelt kjønn. Vi vet ganske enkelt ikke hvorfor det er inndelt på denne måten, men det gir nok mening for denne folkegruppen, selv om vi ikke øyeblikkelig får øye på det. Bruken av forskjellige kriterier for å gruppere gir forskjellige resultater relevante for *behovene* til brukerne av disse. Faktum er at det ikke finnes noen korrekt måte å klassifisere på, men en variasjon av klassifikasjoner fra forskjellige synspunkter og for forskjellige hensikter (Broughton 2004: 17).

En slik klassifiseringsmetode som omhandler *ting* (som den ovenfor), kalles entitetsklassifisering, eller fenomenklassifisering. Vitenskapelige klassifikasjoner slik som de av Aristoteles, Linnaeus, Mendeleev og Sibley er alle denne typen klassifikasjoner. Deres generelle egenskaper kan bli oppsummert som at en entitets- eller fenomenklassifisering vil vanligvis:

- Ha med objekter og enheter å gjøre, heller enn hendelser og aktiviteter
- Kan bli arrangert i en trestruktur eller i en hierarkisk struktur
- Har en egen plass for hver enhet (Broughton 2004: 18)

Selv om disse fenomenklassifikasjonene er forskjellige fra dokumentariske eller bibliografiske klassifisering, brukes de ofte innen dokumentariske klassifikasjonsskjemaer (f.eks i biologiklassene), siden det ikke er noe behov for å skape klassifikasjoner for fenomener hvor autoritære systemer allerede eksisterer. Denne gruppen klassifiseringer er forskjellig fra klassifiseringer av kunnskap som for eksempel det Francis Bacon gjorde med sin *aspekt*klassifisering, som moderne biblioteksklassifisering er bygd på .

Det vil være svært vanskelig for en klassifisering å ikke reflektere noe av den kulturen som produserte det. Dette er like sant for biblioteksklassifisering som for vitenskaplig klassifisering. Alle klassifiseringer reflekterer noe av de kulturene som skapte dem, og de formålene de var skapt for (Broughton 2004: 18). En klassifikasjon kan defineres som en romlig, tidsmessig, eller romlig-tidsmessig segmentering av verden. Et klassifiseringssystem er et sett med bokser, hvor ting kan puttes for å utføre en jobb. Hvis et klassifiseringssystem er ideelt så vil det bestå av:

- Konsistente, unike klassifiseringsprinsipper
- Kategoriene vil være gjensidig utelukkende
- Systemet vil være helt komplett

Det finnes ikke noe klassifiseringssystem som faktisk innehar alle disse «enkle» prinsippene, og sjansen er stor for at det aldri vil finnes heller, men dette er da det man streber etter når man skaper et klassifiseringssystem (Bowker og Star 2000: 10-11). Bowker og Star spør hvorfor det er viktig å studere klassifikasjonssystemer, og svaret de gir er at tettheten av kolliderende klassifikasjonsskjemaer i våre liv krever en ny type vitenskap, et nytt sett av metaforer, som kobler tradisjonell sosialvitenskap med IT og informasjonsvitenskap. Vi trenger en topografi av ting som distribusjonen av tvetydighet, den flytende dynamikken over hvordan klassifikasjonssystemer møtes – mer en platetektonikk (vitenskapen som utforsker jordskorpens *bevegelse*) heller enn en statisk geologi. Denne nye vitenskapen bør bygge på de beste empiriske studiene av informasjonsbruk og verdslige redskaper slik som desktopfoldere og filkabinetter, kanskje ser den baklengs ut fra web-bruken og inn i praksisen. Den vil også

bruke det beste av objekt-orientert programmering og andre områder av IT-kunnskap for å kunne beskrive dette terrenget. De vil at det skal bygge på år med verdifull forskning på klassifikasjon og informasjonsvitenskap. De vil vise at abstrakte skjemaer som ikke tar *bruken* i betraktning, simpelthen vil feile. De vil at en blanding av vitenskapelig, poetisk og artistisk talent vil være avgjørende for denne oppgaven. De vil demonstrere verdien av en blanding av formell og folkelig klassifikasjon som brukes fornuftig i konteksten av menneskers liv (2000: 31). I denne beskrivelsen ser jeg dokumentasjonsvitenskapen - studiet av dokumenter.

Klassifikasjoner og standarder finnes så utstrakt og så tett på hverandre at de langt overskrider spørsmålet om interoperabilitet. De er lagvise, flokete, strukturerte; de interagerer for å skape en slags økologi og et sett av kompatibilitet. De er å finne i ulike praksisfellesskap, slik som laboratorier, dokumentkontorer, forsikringsselskaper osv. Og selvsagt, på flyplassen. Det finnes områder innimellom, og disse er like viktige for analysen. Klassifikasjoner og standarder er ikke bare symbolske, de er materielle også. Man kan fort tenke på dem som kun en mental ting, men det er en masse av fysiske enheter; skjemaer, instruksjoner, osv. Det kan være vanskelig å oppdage alle disse standardene rett og slett fordi de omgir oss så tett (Bowker og Star 2000: 40). Å «ikke få øye på skogen for bare trær» er et ordtak som synes mer en passende.

Durkheim og Mauss har hevdet at klassifiseringen av den naturlige verden som ble foretatt i «primitive» kulturer, direkte viste slektskapsstrukturer på den måten at de prosjeserte mikrokosmoset over sosial organisering til makrokosmoset av verden – sosiale redskaper ble tatt i bruk for å beskrive den naturlige verden. De mente at historien til vitenskapelig klassifisering er en hvor elementet av sosial påvirkning har blitt svakere, og dermed levner mer plass for den reflekterte tanken til individet. David Bloor hevdet at Boyle og Newton produserte klassifikasjoner av enheter i verden som bare reproduserte deres teoretiske og politiske overbevisninger. Han mente at det på begge sider av debatten ble arrangert fundamentale lover og klassifiseringer av deres naturlige kunnskap på en slik måte at det ble kunstferdig sammenstilt med deres sosiale mål. Denne posisjonen pre-daterer mekanismene som ble gitt av Latour hvor han viser til projeksjonene av sosiale kategorier inn i naturen, og deretter deres re-importering av prosessen inn i politiske debatter. Felles for begge disse filosofiske beskrivelsene er at ingen kategori står alene – når et nytt medlem blir lagt til klassen har dette ringvirkninger for klassen og systemet det er en del av. Det er på samme måten som Lakotos forklarte matematiske objekter, de nye eksemplarene kan endre hele naturen til systemet (Bowker og Star 2000: 60). Douglas og Bloor belyser en nøkkelegenskap

ved klassifikasjonssystemer: De gror ut av, og blir vedlikeholdt av sosiale institusjoner. Bowker og Star vil bygge på denne brede generaliseringen, ved å bruke den tilnærmingen at de vil gi en finlinjet analyse av naturen til informasjonsstrukturer slik som klassifikasjonssystemer og dermed å demonstrere hvordan de simultant representerer verden «der ute», den organisatoriske konteksten av deres applikasjon og de politiske og sosiale røttene til denne konteksten. De foreslår at man studerer en sammenkonstruksjon av natur og samfunn heller enn en projeksjon fra det sosiale til det naturlige.

4.2 Klassifisering i praksis

Bowker og Star bruker eksempelet om *the International Classification of Diseases (ICD)* som er standardredskapet for å diagnostisere innen emidemiologi, helseadministrasjon og for kliniske formål (2000: 65). Dette skjemaet hadde i starten et maksimum av 200 kategorier. Det var ikke fordi det bare var kjent 200 sykdommer i verden, men var antallet linjer på østerrikske folketellingsskjemaer. Dersom for mange sykdommer ble identifisert, ville det ikke være noen god måte å vedlikeholde og analysere dødsregistrene, ettersom teknologien ikke kunne takle mer informasjon. Dette er også et tilfelle av en praktisk *Occhams razor*. Dette prinsippet hevder at ved flere motstridene hypoteser, så bør den med færrest antakelser bli valgt. Andre, mer kompliserte løsninger kan være den korrekte, men når vi ikke vet med sikkerhet så kan det være enklest å gå for den med færrest mulig antakelser. Når leger skal finne ut av dødsfall må de ta for seg en rekke vanskelige avgjørelser, som kan føre til obduksjon og videre diagnostisk arbeide. Eller de kan gå for den enkleste løsningen, bruke en mulig «annet» kategori for å kunne konsentrere seg om sine levende pasienter. Det vi får øye på er et klassisk Aristotelisk klassifikasjonssystem, som likevel gir muligheten for en mer uklar klassifisering, og dermed deler det i praksis nøkkelfunksjoner med prototyp klassifikasjon, som er ulike objekter som kobles sammen via metafor eller analogi.

Det å ha praksis i det å fylle ut skjemaer er verdifull erfaring i studier av klassifikasjon, hevder Goodwin. I stedet for å stå alene som selvforklarende rent tekstlige objekter, er skjemaer bakt inn i nett av sosialt organiserte, situasjonsbetingede praksiser. Arkeologen kan møte mye usikkerhet når denne skal vurdere en farge, og bruker et skjema for å kunne fastslå den riktige. Usikkerheten fjernes når skjemaet fylles ut. Vi kan si at klassifikasjonsarbeide involverer mye politikk, og at praksisen for utfylling av skjemaet slettes når det endelige skjemaet er produsert (Bowker og Star 2000: 66).

Teknisk klassifikasjon er skapt på bakgrunn av vår vanlige, sosialt komfortable klassifikasjon. Dette har Taylor kommet frem til fra et lingvistisk perspektiv, og Durkheim og

Mauss fra et antropologisk perspektiv. Det vil rett og slett bare ikke være logisk å kalle en ape for en fisk, uansett hvor gode vitenskapelige grunner man har. Hovedutfordringen for et vidstrakt klassifikasjonssystem er at enhver klassifikasjon som blir foretatt nå, kan potensielt blokkere for videre utvikling. På den andre siden vil skjemaet være totalt u håndterlig dersom enhver mulig bit av informasjon skulle dokumenteres. Museer møter av og til valgene om å dokumentere så mye som mulig nå – noe som kan bli veldig dyrt, og man vet ikke om det blir nødvendig for fremtiden. Eller så kan de dokumentere en forstandig mengde nå, spare administrasjonskostnadene, men da muligens sitte med en kolleksjon som ikke vil være nyttig i fremtiden (Bowker og Star 2000: 69).

Det er for få teoretiske redskaper tilgjengelige for historikeren for å kunne ta tak i skapelsen av nye informasjonsstrukturer. Infrastruktur gjør mer enn å gjøre jobben lettere, fortere eller mer effektivt; det endrer selve naturen til jobben som blir utført, og slike endringer spenner alltid over flere disipliner, industrier og arbeidslinjer. For eksempel ICD-skjemaet som brukes utrolig mange plasser. Slike skjemaer læres gjennom konvensjoner av praksis, som en del av et medlemskap av en gruppe. For å kunne skape et bra medisinsk informasjonssystem trenger man utrolig mye detaljer. Det er ingen måte å forutse hvilken informasjon som kommer til å være relevant. Konstruksjonen til typologier, eller klasser, forvelger merkelappen og går foran valgene og mulighetene (Bowker og Star 2000: 116). For å oppdage nye sykdom kan man lese baklengs inn i allerede eksisterende data, og også enheter som er ukjent på tidspunktet av datalagring kan leses ut fra nye oppdagelser. Det omfattende arbeidet med å samle data er et resultat av den moderne staten, observerer Foucault. For å kunne produsere og vedlikeholde medisinske journaler, så må det statlige byråkratiet skape et enhetlig sett av praksiser for data-innsamling og kodeskapning for å kunne oppnå standardisering. Disse standardene omfatter en rekke statlige aktiviteter, også det å venne borgere til den sedvanlige innhenting av informasjon om stadig mer detaljerte aspekter av deres personlige liv. Standarder betyr også å påtvinge et sett med prosedyrer (Bowker og Star 2000: 117).

Farr hevder at klassifisering er et annet ord for generalisering, dette som er basisen til naturvitenskaper, og at god klassifisering kommer an på «formen, karakteren, og nøyaktigheten til observasjonen» (Farr, via Bowker og Star 2000: 120). Det som ser ut som et konstant funn gjennom historien til vitenskapen er at det ikke eksisterer noenting som et naturlig eller universelt klassifikasjonssystem. Klassifikasjon som virker naturlig, veltalende og homogent innen en gitt menneskelig kontekst, virker påtvunget og heterogent utenfor denne konteksten. Bowker og Star retter oppmerksomheten mot de tilfellene som ikke passer

inn i vår magisk skapte verden av standarder og klassifiseringer (2000: 9). På samme måten retter jeg oppmerksomheten mot de som ikke automatisk passer inn i de binære kjønnskategoriene som identitetspapirer opererer med.

4.3 Michel Foucault (1926-1984): undertrykkelse og epistemer

Michel Foucault er et navn som går igjen mange steder i min oppgave. Jeg har som regel brukt sekundærlitteratur som utvikler hans tanker og begreper, men jeg tror likevel det er på sin plass å ha en liten presentasjon av noen av hans arbeider for å vise til hvorfor han er så sentral når det kommer til dette området som omhandler kjønn, også staten. Grunnen til at Foucault har en så sterk posisjon i kjønnsforskningsfeltet er blant annet fordi han undersøker holdbarheten i det han kaller *undertrykkeshypotesen*. Han går tilbake til 1700-tallet og viser hvordan seksualiteten ble et område for kontroll og forbud. Uttrykk som kunne knyttes til kjønn og seksualitet, skulle kontrolleres og sensureres. Kirkens språkliggjøring av homofili skaper en mulighet for motstand blant kristne homofile, dermed har kontroll og forbud den effekten at det skaper en motstand. Via undertrykkelse hviler det også et løfte om frihet: Paradokset består i at forbudet i seg selv åpner opp for en endring som undergraver selve intensjonen med forbudet (Bondevik og Rustad 2006: 54,55).

Foucault ble spesielt kjent for boka *Tingenes orden* (1966) hvor han forsvarer en strukturalistisk posisjon (selv om han senere avviste det strukturalistiske ståstedet). Mennesket er også en konstruksjon, og det virkelige er strukturene som omgir oss. Foucault tok samme standpunktet som de franske strukturalistene når han kritiserer de teoriene som vil gi begrepet om det selvstyrende mennesket en forrang framfor et begrep om strukturelle vilkår. Han forsøker å finne det han kaller humanvitenskapens «arkeologi», og med det menes den underliggende struktursammenhengene som finnes innad i en gitt epoke. Det som på denne måten blir den bestemmende strukturen, og som bestemmer våre tanker og handlinger i den epoken vi befinner oss i. Dette kaller han for *episteme*. Hans arbeider er like mye intellektuell historie som filosofi (Skirbekk og Gilje 2000: 610). Skirbekk og Gilje sier at det er typisk for Foucault at selv om han synes å være vitenskapelig, så er han ute i et praktisk, politisk ærend. Han vil avdekke maktstrukturene som er rundt oss. Han påpeker hvordan det som synes å være rasjonelt og naturlig, egentlig er fordekt undertrykkelse, som forkles gjennom innordning og ensretting. Foucaults fokus ligger hos de marginaliserte, slik som de «gale», de homofile, eller de som sitter i fengsel (2000: 611).

Fokuset på diskursformasjon er ikke bare sentral i forhold til det som omfattes av dem, men også det som utelates av ting, mennesker og prosesser (Fuller 2005: 60). Gjennom

epistemene som Foucault går igjennom, fra Renessansen til moderne tid, viser han opphavet til hvordan vitenskaper som biologi, økonomi og filologi oppsto. Vi kan likevel si at det er det moderne mennesket som står i fokus i hans arbeide. I forordet tar han for seg Borges forestilte kinesiske leksikon, som ramser opp dyr inndelt i flere absurde og motsigende grupperinger. Han bemerker at det er forbløffende vanskelig å tenke seg dette, det fortøner seg som en ren umulighet på bakgrunn av vår egen tankes grense (Foucault 2006: 7). For oss føles det foruroligende når ekstreme motsetninger grupperes sammen, og ved at ting som vi anser ikke å ha noe til felles, plutselig skal være naboer. En kultur har sine grunnleggende koder, og disse kodene er ansvarlige for å styre «språk, dens perseptuelle skjema, dens utvekslinger, dens teknikker, dens verdier, dens hierarkiske ordning av sedvaner og skikker» og samlet gir dette den grunnleggende ordenen som et hvert enkelt individ må forholde seg til (Foucault 2006: 13). Vi kan ved hjelp av vitenskapelige teorier og fortolkninger finne forklaringer på hvorfor ordener finnes og hvilke lover den adlyder, og grunnen til at det er nettopp denne loven som er etablert. Hvis vi ser nærmere etter, finnes det et område mellom de kulturelle grunnleggende kodene og vitenskapen, som kan vise seg vanskelig å analysere. Det som omgir oss så tett at vi ikke kan se forbi det, skaper vårt eneste bilde. Men dersom vi går grundig til verks kan vi se at det er disse som skaper den virkelige ordenen. For å få øye på dette, må en kultur nærmest umerkelig fjerne seg fra de empiriske ordenene som skapes av sine grunnleggende koder, og slik oppstår det en avstand slik at disse ordenene ikke lengre fremstår som like gjennomsiktige som før. Først på denne avstanden kan vi fastslå at de tidligere altoverskyggende ordener kan anses for å ikke være de eneste mulighetene, kanskje representerer de ikke engang de beste mulighetene (Foucault 2006: 14).

Del 5 Hva er kjønn?

5.1 Fra ettkjønnsmodell til tokjønnsmodell

Organiseringen og praktiseringen av kjønn er annerledes i dag enn det var før i tiden. Det at samfunnet er delt inn i kvinner og menn er av stor betydning for hvordan samfunnet blir strukturert og organisert. Historikeren Thomas Laqueur viser til to modeller som han mener er basert på hvordan kropp og kjønn blir fortolket til ulike tider: en ettkjønnsmodell og en tokjønnsmodell. Ettkjønnsmodellen finner vi i det vestlige samfunnet før 1700-tallet. Den var preget av en likhetsenkning hvor mannen ble ansett som mennesket og selve normen, men der kvinner ikke ble ansett for å være totalt forskjellig. Kjønnsforskjellene ble i større grad knyttet til sosiale funksjoner og status enn det biologiske. Mannen befant seg på et høyere nivå enn

kvinnen, for eksempel så plasserte Aristoteles mannen høyere på naturens rangstige enn kvinnen, som han omtalte som en type «ufullkommen mann», eller et slags avvik fra «artens fullkomne form». Det er også typisk fra etkjønnsmodellen at menns og kvinners kjønnsorganer ble ansett for å speile hverandre. De kvinnelige kjønnsorganer var det samme som menns, bare «omvendt», med organene inne i kroppen istedenfor utenfor. Etkjønnsmodellen hadde den fordel at seksualitet og nytelse ikke bare var forbeholdt mannen, men at det var en anerkjennelse av at også kvinner hadde en seksualitet.

På 1700- og 1800-tallet kom kjønnsforståelsen til å endre seg drastisk. Det oppsto en forestilling om at kvinner og menn var to fundamentalt ulike organismer, helt fra grunnleggende forskjellige naturer, kjønnsidentiteter og legninger. Kjønnsforskjellene blir gjennom denne forståelsen knyttet både til kjønnes ulike biologi og fysiologi, og til psykologiske egenskaper og sosiale roller. «Motsætningen mellom maskulinitet og feminitet berører formentlig hver eneste celle i organismen,» kunne Norges første professor i psykiatri, Ragnar Vogt, fortelle i 1941. Laqueur viste til at vitenskapen ikke bare utforsket kvinnekroppen, men den skapte den om til mannskroppens totale motsetning. Den moderne vitenskapen ble utviklet og spesialisert på den tiden tokjønnsmodellen fikk fotfeste, spesielt medisinsk og biologisk vitenskap hadde høy status. Med basis i disse vitenskapene ble tokjønnsmodellen brukt for å løse en rekke problemer i 1800-tallets sosiale og politiske tankegang, og et patriarkalsk forsvar for den tradisjonelle familien med ulike arbeidinndelinger til kvinner og menn og en reaksjonær kvinneundertrykkelse ble brukt som midler for å understøtte denne. Filosofer som Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) og Immanuel Kant (1724-1804) var med på å sette det filosofiske grunnlaget for en slik tokjønnsmodell. Begge disse skapte en type særartsteorier hvor kjønnene fremstår som totalt ulike og polariserte på omtrent alle livets områder. Laqueurs presentasjon av kjønnshistorien fra overgangen fra en etkjønnsmodell til en tokjønnsmodell viser hvordan vår forståelse av kjønn har endret seg, også hvordan menneskers frihet og rettigheter blir påvirket av nettopp dette (Bondevik og Rustad 2006: 43-46).

5.2 Kjønn - «sex» og «gender»

Kjønn har bare ett ord på norsk, og mange mener at dette kan være noe snevert i forhold til aspektene som dekkes. På engelsk vil mange forholde seg til begrepene *sex* og *gender*. *Sex* antyder kjønn basert på *biologiske* faktorer som kromosomer, kjønnsorganer, hormoner og andre fysiske egenskaper. «Gender» henspiller de sosiale faktorene som eksisterer i forhold til kjønn, som sosial rolle og posisjon, oppførsel eller identitet. Hovedårsaken til denne

distinksjonen er å kunne mot-argumentere biologisk determinisme – det synet at biologi er skjebne. Det var psykologer som drev forskning på transseksualitet som var de første som tok i bruk termen *gender* på denne måten (Mikkola 2011). For å kunne forklare hvorfor noen mennesker kunne føle at de var «fanget i feil kropp», begynte biologen Robert Stoller på 1960-tallet å bruke termen *sex* for å vise til biologiske spor, og «gender» for å vise til mengden femininitet og maskulinitet som en person hadde. Ved å ta i bruk disse termene som skapte et skille mellom kropp og identitet, så kunne han enkelt forklare fenomenet *transseksualitet*, det at det ikke er samsvar mellom transseksuelles *sex* og *gender*. I dag er det vanlig å si at *gender* er sosialt skapt, dermed kan vi på norsk bruke termen *sosialt kjønn*.

Fausto-Sterling argumenterer for at to kjønnsmodellen som vi anvender i dag ikke er så enkel som først antatt (Mikkola 2011). Hun estimerer at 1.7% av verdens befolkning ikke inngår i noen av de to vanlige kjønnskategoriene. Det å anerkjenne at det finnes såkalte *intersex* personer viser at det er feil å tro at mennesker er enten kvinne eller mann. For å videre kunne illustrere dette, så viser Mikkola til eksempelet med idrettsutøveren Maria Patiño. Patiño var født med kvinnelige kjønnsorganer, hadde alltid ansett seg selv for å være kvinne, og regnet seg selv som dette av andre. Gjennom tester utført i forbindelser med konkurranser ble det oppdaget at hun hadde XY kromosomer, og dermed ble hun nektet å delta i kvinnesport. Hennes kvinnelige kjønnsorganer stemte ikke overens med kromosomene hennes, og kromosomene ble dessverre det hun ble definert etter. Hun kjempet derimot tilbake retten for å kunne konkurrere i kvinnesport, ved å hevde at kromosomene alene ikke var nok til å ikke gjøre henne til kvinne. Slike tilfeller som Patiño avslører at det ikke finnes noen opplagt måte å bestemme kjønn på, hverken vitenskapelig eller biologisk. Dette utfordrer vår forståelse av kjønn. Det å bestemme hva kjønn er involverer vurderinger som er påvirket av sosiale faktorer. 1960-tallets distinksjon av *sex/gender* så på *sex* som fiksert av biologi uten en historisk eller kulturell dimensjon. Denne forståelsen viser seg å ignorere den levde erfaringen av det å ha en kropp av et visst kjønn, ved å hevde at det er *gender* som er innehaver av det som definerer en kvinne (Mikkola 2011). Så er kanskje det norske ordet *kjønn* ikke så snevert likevel? I og med at denne oppgaven er skrevet på mitt morsmål, norsk, som ikke har entydige ord for *sosialt kjønn* og *biologisk kjønn*, så velger jeg å forholde meg til dette ene ordet (kjønn). Senere vil jeg argumentere for at det å operere med skiller mellom vår kropp og sjel kanskje forvirrer mer enn det oppklarer. Jeg vil likevel forsøke å oppklare når det er snakk om det *sosiale* kjønn, eller det *biologiske*.

5.3 *Kjønnsnominalisme*

Mikkola viser til at det ikke er ønskelig å fjerne kategoriene «menn» og «kvinner» ettersom de fleste anser sitt kjønn for å være av positiv verdi i deres liv. Videre viser hun til Linda Alcoffs spørsmål om hva det er som skal binde kvinner sammen dersom denne kategorien ikke finnes? Hvilke krav kan feminister gi på vegne av disse? Man kan argumentere for at det ikke er noe som egentlig knytter kvinner sammen som en gruppe gjennom det sosiale. Iris Young argumenterer for at for å kunne gi mening til begrepet kvinne, så må vi se for oss gruppen kvinner som et sosialt kollektiv hvor medlemmene er passivt samlet rundt en spesiell type objekt som deres handlinger dreier seg rundt. Hun hevder at kvinner ikke er knyttet sammen av en felles funksjon eller erfaring. Hun vil heller si at kvinnekategorien er samlende gjennom visse *practicio-inerte* virkeligheter. «Practicio-inert» er en term som stammer fra Jean-Paul Sartre, og definerer et sett med aktiviteter som til tross for at de er resultatet fra en vellykket kamp for en gruppe, så responderer de ikke lengre på gruppens behov. Kvinner samles rundt fenomener som er assosiert rundt den kvinnelige kroppen, biologiske prosesser som finner sted i kvinnelige kropp, slik som menstruasjon, graviditet, fødsel osv, og de sosiale reglene som følger med disse biologiske prosessene. De samles også rundt kjønnskodede objekter og praksiser, slik som den visuelle representasjonen av kjønn, tilbehør, kosmetikk osv. Senere vil jeg understreke at nettopp disse tingene er svært sentrale for det kjønn vi føler oss som, og vil understreke som vårt eget. Kvinner skaper slike serier fordi deres liv og handlinger er organisert rundt den kvinnelige kroppen og visse kjønnskodede objekter. Livene deres er knyttet sammen passivt, og det som er samlende oppstår ikke fra innsiden av de individene som kalles for «kvinner». Denne teorien er en slags kjønnsnominalisme (Mikkola 2011).

Striden mellom nominalister og realister, *universaliestridenten*, har pågått siden middelalderen. Hovedproblemet kan spores tilbake til diskusjonen mellom Aristoteles og Platon. De som hevder at *universalia* er det virkelige, kaller vi *begrepsrealister* (realister), og de som hevder at *universalia* ikke virkelig eksisterer, kaller vi *nominalister*. Platons syn var at idéene representerte den høyeste og mest virkelige formen for eksistens, og at disse idéene eksisterer uavhengig om menneskene er der for å oppfatte dem eller ikke, og uavhengig av de enkelte ting. Han trodde det eksisterte en verden av former, og at disse formene ikke var fysiske, men likevel svært virkelige. Men hvordan kan en ikke romlig, ikke temporær «ting» som ikke kan bli tatt på, ikke kan bli hørt, ikke kan sees, hvordan kan den eksistere? Platon svarte med at de er i tankene våre, og at de *er* tankene våre. Hver gang vi tenker, tenker vi på former (Jones 1970: 124). Aristoteles mente at *formene* (*universalia*) eksisterte *i* de enkelte

ting, og via disse objektene kan vi ved tankens hjelp finne universalialia, men universalialia finnes ikke uavhengig av tingene. Nominalistene (som baserer seg på Aristoteles' tanke) kunne hevde at *begreper* eksisterer i hver enkelts bevissthet, men ikke uavhengig av denne bevisstheten. En realisme som basert på Platons syn kan gjøre det mulig å si at det finnes en objektiv og tankemessig erkjennbar moral, og dette ble i middelalderen ansett for å være mest i tråd med kristen teologi. Nominalistene på sin side ble stemplet som kjettere (Skirbekk og Gilje 2000: 159, 160).

George Berkely (1685-1753) så på seg selv som en talsmann for sunn fornuft mot metafysikken og for et teistisk (kristent) syn mot ateisme og materialisme. Dette mente å kunne forene ved at materien ikke eksisterer, og at Gud kommuniserer til oss via hver sansing. Han hevdet at de sanseintrykk som opptrådte regelmessig, og utenfor vår vilje, representerer realiteten. De som opptrer uregelmessig, og kanskje utenfor vår vilje, kan vi ikke sette vår lit til. Det vi ikke kan fatte, eksisterer dermed ikke. Berkeley avviser det filosofiske materialebegrepet ut fra en begrepsnominalisme: Ettersom bare det vi kan forestille oss eksisterer, så eksisterer ikke materien. Vi kan snakke om en «hest» og et «menneske» som forkortelser, for å forenkle talen. Men vi må ikke bli forført til å tro at det finnes allmennbegreper for hest, hus, osv. Ifølge Berkeleys språkteori så refererer våre ord til våre sanseintrykk. Nominalisme førte til empirisme på grunn av sitt fokus på sansbare enkeltting. Empiristene ville finne det som er «klart», nemlig det som er «observerbart», «empirisk kontrollerbart» i forhold til vanlig språkbruk. For empiristene er oppgaven å avklare språket, slik kan man skape begrepene slik at de kan testes ved erfaring. Hver på sin måte bidro rasjonalistene og empiristene til å søke mot klarhet – en impuls som fikk mye å si for opplysningsfilosofene på 1700-tallet (Skirbekk og Gilje 2000: 298- 303). Og som jeg vil vise senere, det som bragte en slags klarhet til en forståelse av seksualitet og kjønn.

5.4 *Bruk av kortere/flere målestokker*

Natalie Stoljar hevder at med mindre man kan snakke om en enhetlig kategori som er «kvinner», så kan ikke feministiske handlinger på vegner av kvinner bli rettfærdiggjort. Dette får henne til å argumentere for en type likhetsnominalisme, som er forståelsen av at en viss type likhet kobler entiteter av en viss gruppe. Kategorien kvinner er samlet gjennom noen utvalgte kvinneparadigmer, som fører til at de som ligner disse kvinneparadigmene tilstrekkelig, teller som kvinner (Mikkola 2011). Det vil være merkelig at konseptet «kvinne» er basert på noen sosiale egenskaper som alle kvinner har. Vi kan se at begrepet *kvinne* er et samlebegrep, og at våre ulike attributter av kvinnelighet skaper forskjellige arrangementer i

forskjellige individer. For Stoljar har attributtene som tilhører kvinnelighet å gjøre med en variasjon av trekk og erfaringer, som feminister gjennom historien har kalt for «gender-traits» (både sosiale, handlingsbetingede og psykologiske), og de attributtene som kalles for «sex-traits» (biologisk). Hun fastholder likevel at konseptet kvinne kan omfatte de som er født som menn, men som vil være, og føler seg som kvinner. Det samlede begrepet *kvinne* gir oss ikke kriteriene for hvordan man kan plukke ut kategoriene kvinne, men de kan hjelpe med å gruppere og sortere ut fra en gruppe av de tidligere nevnte egenskapene. De individer som har minst tre av fire av attributtene som nevnes, vil kunne regnes som et eksemplar av sorten kvinner. Som eksempel bruker Stoljar sammenligningen av en afrikansk-amerikaner med primære og sekundære kvinnelige kjønnskarakteristikk, som beskriver seg som kvinne, og som er undertrykt på grunn av sitt kjønn, hun vil helt klart kategoriseres som kvinne. Men også hvite europeiske hermafroditter som er «oppdratt som kvinne», som deltar i kvinnelige roller, og har kvinnelige fenomenologiske trekk vil, til tross for at hun mangler kroppslige kvinnelige kjønnskarakteristikk, vil og regnes som en del av dette kvinneparadigmet. Det vil si at det som avgrenser kategorien kvinner, er at man har *tilstrekkelig* av det kvinnelige paradigmet (Mikkola 2011).

Dette med å avgrense et paradigme på en slik måte at man kan regnes innenfor denne gruppen til tross for at man ikke *biologisk* er født i den tilsvarende kroppen får meg til å tenke på måter å beregne målestokk på. I programmet *Newton* på NRK undersøkte de hvor lang Norges kystlinje er. Dette som kan virke opplagt å få svar på, er ikke så enkelt likevel, kunne matematikeren fortelle. Man må først må ta utgangspunkt i hvilken målestokk man skal bruke. Jo større målestokken er, jo fortere vil det gå å få svaret, men kystlinjen vil da kunne bli mye kortere enn hvis man bruker en bitteliten målestokk, som kan snirke seg inn og få med seg flere små detaljer i kystlandskapet. Jo nærmere vi går, og jo mindre målestokk vi bruker, jo flere detaljer kommer til syne, og til slutt kan vi sitte igjen med en svært omfattende måling som viser seg å være kjempelang. Likevel kan vi si at vi kunne målt den enda lengre dersom vi hadde brukt en *enda* mindre målestokk, og kanskje gått helt ned på mikroskopisk nivå! Det er vanskelig å sette grensen for hva som skal være målestokken, og man må være klar over at man sannsynligvis ikke vil få med seg alle detaljer uansett hvor detaljert man går til verks. Norges kartverk har likevel bestemt seg for å sette en målestokk, og har kommet med et tall for hvor lang kysten faktisk er, og slik må man kanskje gjøre det når det ikke går an å få et eksakt svar. Man må sette en standard og forholde seg til det svaret man får, og foreta noen kutt med den tidligere nevnte *Occam's razor* for å kunne skape en effektiv måleenhet. Hvis vi ikke tar disse valgene sitter vi igjen med en datamengde så stor at det vil

være helt håpløst å skulle bruke det til noe fornuftig.

Sally Haslanger argumenterer for at det å være i stand til å definere konseptet kvinne er politisk nyttig, og vil fungere som et redskap i feministers kamp mot undertrykkelse. Hun viser til at *kvinne* er en sosial, ikke biologisk idé. Kjønn er en måte å okkupere enten en underordnet, eller en privilegert sosial posisjon, mener hun. Haslangers analyser anerkjenner at kvinner og menn er forskjellige på to områder: fysisk og når det kommer til sosial posisjon. Hun hevder at samfunnet generelt ser ut til å privilegere de som har en mannlig kropp, slik at de sosiale posisjonene de havner i er bedre enn de sosiale posisjonene de med kvinnelige kropp har. Hun hevder at kvinner blir undertrykt økonomisk, politisk, juridisk, sosialt osv., og alt dette fordi kvinners kroppslige egenskaper og hennes rolle i reproduksjonen. Denne teorien blir likevel tilbakevist av Stone, ettersom de kvinner som ikke blir seksuelt undertrykte, de som ikke har en dårlig økonomisk og sosial posisjon, da ikke lenger kan betegnes som kvinner? Da utgår for eksempel dronningen. Denne «målestokken» gir heller ikke noen form for positive trekk forbundet med det å være kvinne. Stone hevder at kvinner kan absolutt være kvinner uten å måtte være undertrykte (Mikkola 2011). Haslangers målestokk viste seg å kanskje være for omfattende, på den måten at den ble generell og overså viktige detaljer.

5.5 *Uni-essensialisme møter dokumentasjonsvitenskaplig treenighet*

Charlotte Witt kommer med en teori om en spesiell type kjønnsessensialisme som hun kaller «uni-essentialism» (Mikkola 2011). Denne teorien forsøker å forklare hvorfor mange individer mener at de ville vært noen helt andre personer dersom de hadde hatt et annet kjønn. Hun forsøker ikke å oppklare den sedvanlige diskusjonen mellom kjønnsnominalister og kjønnsrealister, eller å hevde at det er noen antatte egenskaper som binder kvinner sammen og dermed skaper et grunnlag for feministisk debatt. I stedet vil denne teorien søke å underbygge troen på at kjønn er helt essensielt for den personen vi er. «Uni-essentialism» er en form for individuell essensialisme. Tradisjonelle filosofer skiller mellom *type* og *individuelle* essensialister: den første undersøker hva det er som knytter medlemmer av en *type* sammen og hva alle medlemmer av en type har til felles. Individuelle essensialister spør: Hva er de som gjør et individ til *det* det er. Man kan videre skille mellom to sorter individuell essensialisme: Kripkeansk identitetsessensialisme og Aristotelisk uni-essensialisme. Det første spør: Hva er det som gjør individet til nettopp *det* individet? Det andre spør: Hva kan forklare enheten til individer? Hva forklarer at en individuell entitet eksisterer over den totale summen av dets bestående deler? Witt velger å utdype den Aristoteliske måten. Fra denne vil

visse funksjonelle essenser vise seg å ha en samlende rolle. Disse essensene er ansvarlige for at materielle deler utgjør et nytt individ, istedenfor bare en samling partikler. Witt forklarer dette ved å bruke en analogi av et hus: den essensielle «hus-egenskapen» (det entiteten er, hva meningen med dette er), virker samlende for de forskjellige materielle delene av huset, slik at det samlet sett fremstår som et hus, og ikke bare en oppstykket mengde av hus-deler. Kjønn, det å være kvinne eller mann fungerer på en liknende måte, og skaper dermed et prinsipp av en normativ enhet som organiserer, samler og bestemmer rollen til sosiale individer. Det er på grunn av dette at vi kan si at kjønn er de sosiale individers uni-essensielle egenskap: Det sosiale kjønn (gender) er en sosial posisjon som samler seg rundt funksjoner: Kvinner unnfanger og bærer frem, og menn avler. For det andre skiller Witt mellom *personer* (de som har selvbevissthet), *mennesker* (de som er biologisk sett menneskelig) og *sosiale individer* (de som okkuperer sosiale posisjoner) (Mikkola 2011). Dette er på samme måten dokumentasjonsvitenskapen kan se et dokument som *mentalt*, *fysisk* og *sosialt*. For også mennesker kan betraktes som dokumenterende/ som en type dokument, og måten vi gjør dette kan betraktes både mentalt (selvbevissthet), vår fysikk (våre biologiske egenskaper) og sosialt.

Sosiale individer er fanget av sosial normativitet, og mennesker er fanget av biologisk normativitet. Disse normativitetene gjør seg gjeldende på to måter: Sosiale normer er forskjellige fra kultur til kultur, mens biologiske normer ikke er det. For det andre så krever den sosiale normativiteten i motsetning til den biologiske normativiteten, en anerkjennelse fra andre at man både responderer under, og blir vurdert under en spesiell type sosial norm (Witt, via Mikkola 2011). Vi kan dermed si at det å være et sosialt individ ikke det samme som å være et menneske. Personlighet er også definert, og denne gjennom avanserte psykologiske grader av selvbevissthet. Den sosiale individualiteten defineres gjennom det å faktisk okkupere en sosial posisjon, og dette igjen er avhengig av at det finnes en sosial verden. Så disse to er heller ikke like. Personlighet handler om egenskaper som kan eksistere uten en sosial verden, mens sosial individualitet handler om egenskaper som *ikke* kan eksisterer uten en sosial verden (Mikkola 2011). Dette kan vi sammenligne med måten å betrakte et dokument på i en komplementær analyse, hvor man ikke nødvendigvis kan betrakte alle tre områdene samtidig, men man kan betrakte de hver for seg og bygge de inn i samme analyse for å sitte igjen med en allsidig og bred forståelse.

Hvorfor er kjønn essensielt for sosiale individer? Witt forklarer dette med at sosiale posisjoner vil ha noen visse normer eller sosiale rolle assosiert med dem. Den sosiale rollen er det et individ som okkuperer, svarer på, og kan vurderes under. En stor mengde sosiale

posisjoner skaper likevel ikke et individ, men den samlende rollen som skaper individet er det sosiale kjønn (gender). Dette viser seg som en fundamental sosial posisjon som samler og vil avgjøre alle andre sosiale posisjoner. Det er ikke fysisk at denne rollen samler dem, men det skaper et prinsipp av en normativ enhet. Det sosiale kjønn fungerer som en *mega sosial rolle* som vil virke samlende på de sosiale agentene. Witt hevder samtidig at transpersoner slett ikke er utelukket fra dette eksempelet, de endringer de gjennomgår gjør at det gamle individet slutter å eksistere, og et nytt skapes. Sosialt kjønn påvirker de andre sosiale rollene, og forventningene til disse rollene avhenger av det sosiale kjønn. Kjønn er dermed, i motsetning til andre sosiale kategorier som f.eks rase, ikke bare en *megasosial* rolle, det er en samlende megasosial rolle. Når vi sammenligner kan vi se at rasekategorisering varierer gjennom tidene og fra kultur til kultur. Witt mener at denne uni-essensialistiske måten å forklare kjønn på ikke bare vil forklare individers sterke identifisering med sitt kjønn, men det vil også skape en bra metode for å kunne forklare kvinners agenda, noe som er helt essensielt for feministiske politikere (Mikkola 2011).

5.6 Kjønnets identitetskrise

Linda Alcoff viser til at feminismen nå er inne i en identitetskrise: kategorien kvinner er feminismens utgangspunkt, men mange kritikere av det sosiale kjønn har oppdelt kategorien, og det er ikke lengre like selvsagt hva det vil si å være kvinne. Hun viser til at kjønn blir posisjonert, og at kjønn, blant andre ting, er en posisjon man okkuperer og som man kan handle politisk ut fra. Hun mener det er en helt objektiv eksisterende basis for å kunne skille individer på grunnlag av (faktiske eller forventede) reproduktive roller. Grunnlaget som legges for dette er at de som er ansett som biologiske kvinner vil møte en annen type praksiser, forventninger og følelser i forhold til reproduksjon enn det menn vanligvis møter. Alcoff innser at hennes forståelse av kjønn er lik den originale forståelsen som oppsto på 1960-tallet. Likevel unngår hennes syn påstanden om at biologisk kjønn kun har å gjøre med natur og at sosialt kjønn kun har å gjøre med kultur. I stedet vil skillet skapt av reproduktive egenskaper formes av den type sosiale og kulturelle fenomener (som varianter av sosial segregering) som disse mulighetene gir. For eksempel så kan det vise seg at teknologiske intervensjoner som justerer (de biologiske) kjønnsforskjeller illustrere at dette faktisk er tilfellet (Mikkola 2011).

5.7 Eksisterer kjønn?

Judith Butler kritiserer sex/gender skillet med fokus på et normativitetsargument, hvor enhetlige kjønnsoppfatninger ikke tar høyde for det mangfoldet av kulturelle, sosiale og politiske seksjoner hvor det konkrete området «kvinner» blir konstruert. Gjennom deres forsøk på å argumentere mot biologisk deterministiske måter for hva det betyr å være kvinne, så har feminister skapt nye sosialt konstruerte områder av *antatt* delt femininitet. Butlers andre påstand er at slike konstruerte kjønnsrealistiske områder er normative. Dette vil si at deres forsøk på å sette dagsorden for hva som er feminismens hovedområde har definert termen «kvinne» på en slik måte at det virker som om det eksisterer en korrekt måte å være kvinne på. Hun mener at identitetskategorier aldri vil være rent beskrivende, men også normative, og dette innebærer at de er utelukkende. Hennes syn er at «kvinne» aldri kan bli definert på en slik måte at det ikke skaper noen normative krav, som for eksempel det å ha en feminin personlighet eller utseende. Alle prosesser med å skape kategoriske skiller involverer vurdering og normative forpliktelser, og disse involverer på sin side maktutøvelse og gjenspeiler de som sitter med mye sosial makt. Kjønn er en illusjon som blir opprettholdt av disse maktstrukturene. Det å være feminin og tiltrukket av menn blir som regel ansett som en del av det å være kvinne. Butler på sin side mener heller at kjønn er *performativt*. Det blir insitusjonalisert gjennom en rekke handlinger som å bruke visse klær, å oppføre seg på visse måter, å ha håret på en spesiell måte, og så videre. Vi antar at det finnes sanne og virkelige kjønn, og de som er så uheldige å «utføre» sine kjønn feil, vil bli sanksjonert. Men kjønn vil bare eksistere i den grad det faktisk blir utført. Kjønn er ikke noe man er, det er noe man gjør (Butler, via Mikkola 2011). Butlers forståelse av kjønn som en sosialt strukturert opptreden, strekker den feministiske teorien om dramaturgisk rolleteori til sitt ytterste (Brush 2003: 39).

Brush oppsummerer på bakgrunn av Butler at kjønn ikke er noe man *er*. Til tross for at vi har subjektive erfaringer av maskulinitet og femininitet, så er det kun en liten del av alt vi er. Kjønn er ikke noe vi *har*. Det å bli tildelt noe, er ikke det samme som å eie det (2003: 44). Mennesker lærer seg kunnskapen og ferdighetene for å kunne tolke og utøve sitt tildelte kjønn. Likevel er ikke kjønn bare ervervelsen av et sett med antatt riktige trekk. En annen misforståelse Brush oppklarer er at kjønn ikke bare er *kvinner*, og at det ikke er synonymt med feminisme. Kjønn er en sosial relasjon som skaper maskulinitet og femininitet som totalt motsatte og gjensidig utelukkende kategorier, som ser menn og det maskuline som universelt og normativt, og støper kvinner og det feminine som det avvikende, mer perifere, og som får vår anatomi portrettert som skjebne. Kjønn er noe man gjør, selv om det er mer . Kjønn blir utført forskjellig fra forskjellige raser, etnisitet, klasser og nasjoner. Dette fungerer som et

bevis på den sosiale historiske karakteren til kjønn. Kjønn fungerer som en måte å organisere sosialt liv på. Kjønn og maskulin dominans vedvarer delvis fordi de organiserer kontroll, frykt, og aggressiv konkurranse på en forutsigbar måte. Kjønn er en måte å skape og reproducere maktrelasjoner – ikke bare mellom kvinner og menn, men mer generelt. Kjønn produserer maskulinitet og femininitet, kvinner og menn. Vi kan dermed si at kategorien «kvinne» ikke er gitt, den er konstruert. Som den franske feministiske filosofen Simone de Beauvoir sa det: Kvinner er skapt, ikke født. Når jentebarn kan bli oppfattet som svært feminine, er det ikke fordi det faller så naturlig for dem, det er et resultat av at samfunnet rundt henne lærer henne dette. Det som kan virke som et medfødt «morsinstinkt», er noe de lærer fra sine mødre (de Beauvoir 2000: 291). Kjønn er et skapt prinsipp om sosial organisering. Gjennom kjønn organiserer mennesker individuelle meninger og skaper dermed mening fra den store mengden data som vi hele tiden sorterer. Dette er noe som pågår hele livet. Man bruker kjønn i møter med andre ansikt-til-ansikt. Man bruker kjønn for å sortere sosiale institusjoner, fra hjemmet til større institusjoner som lov, religion og økonomi. Kjønnsløkk brukes for å belyse de stedene der menn og kvinner omgås hverandre, og de områdene som blir ansett som inndelte områder (offentlige garderober og toaletter). Kjønn er hardt arbeid som foregår overalt, og det er hardt arbeid å gjemme det sosiale arbeidet til kjønn, slik at det fremstår som uanstrengt og naturlig. Jobben som kjønn utfører produserer også institusjoner som belønner og straffer ifølge konforme kjønnskriterier som reflekterer og passer sammen med andosentriske prinsipper som vi antar er universelle. Struktur og subjektivitet passer så god ilag og er med på at kjønnsorganiserte institusjoner virker naturlig, og dette er med på å utviske det sosiale arbeidet som inngår i kjønn (Brush 2003: 44-47).

Butler så en utfordring som ligger i det å muliggjøre endring av de konvensjonelle kjønnsrepetisjonene. Endring vil ikke være enkelt, og er ikke automatisk igangsatt av hver enkelts egen vilje. Men det finnes mangfoldige og motstridende kjønnsdiskurser som skaper muligheter for handling, refleksjon og dermed endringer. Det oppstår nye nye kombinasjoner, feilsiteringer, og andre muligheter for handling. Vi kan se at Butler har et tydelig bånd til Foucault, både ved sin henvisning til diskursens normgivende karakter, og ved det at hun påpeker at det er lite vi kan gjøre for å endre ting ved lover, forbud og sensur. Når våre konvensjonelle forventninger brytes, skapes en ny åpning mot andre muligheter og nye betydninger kan oppstå (Bondevik og Rustad 2006: 58).

Del 6 Dokumentering av kjønn

6.1 *Normativ vs. deskriptiv informasjon i passet*

Jeg trekker videre Butlers tanke om at alle identitetskategorier aldri vil være fullt ut beskrivende, men alltid bære med seg noe normativt, og forsøker å overføre dette til informasjonen vi i dag finner i passet, som vi kan omtale som andre docemer, andre deler av passet. Bare det å skulle tilhøre et visst land kan for noen føles som en tvangstrøye, og vi husker kanskje saken som rullet i media for en stund siden hvor en kvinne ville melde seg ut av staten. Likevel er det noe vi kan slå fast: Man er født innenfor et visst lands grenser, eller har fått en statstilhørighet basert på andre premisser som er satt. På samme måten er man født i en viss by på en visst sykehus, man har et visst personnummer, et visst navn, en viss høyde, en viss øyenfarge, en viss håndskrift osv. Dette er alle ting som er sporbare og gir ikke rom for mye tolkning hvis jeg skal være litt generaliserende – noe jeg riktig nok ser ironien i å være i denne oppgaven. Det er mulig en håndskrifteksperter eller en navneeksperter ville hatt endel motforestillinger mot denne konklusjonen, men for å kunne gå kjapt videre forholder jeg meg til dette, og kan bare per nå oppfordre til en grundig undersøkelse av disse docemene av passet ved eventuelle motforestillinger. De områdene som dekkes av det biometriske feltet som går på å kunne fastslå nøyaktig dette individet er nok den informasjonen i passet som jeg vil kalle mest deskriptiv, og som mest entydig identifiserer vedkommende.

Så har vi kjønn som en kategori. I utgangspunktet, før jeg tenkte igjennom det, eller leste meg opp på feministisk teori, så antok jeg at også dette var et rent deskriptivt felt. Kvinner er forskjellige fra menn. Mennesker blir født med et sett utstyr, eller et annet, og det er bare dette utstyret som beskrives i passet. Det er da en enkel og grei måte å dele befolkningen litt opp på? Da har vi to adskilte, gjensidig utelukkende kategorier, hvor vi som regel klare å sette en person inn i den ene eller den andre. Og så er det likevel ikke så enkelt. Vi ser at bare det å skulle definere hva det egentlig beskrives når det står at vi er kvinner er en vanskelig og komplisert prosedyre hvor det ikke foreligger noe endelig og klart svar. Kjønn fremstår som en normativ kategori som legger føringer for hvordan vi skal se ut og opptre i møte med andre mennesker.

6.2 *Statens interesse for vårt kjønn*

I boken *Gender and Governance* (2003) er Lisa D. Brush hovedsakelig opptatt av regelapparatet i vestlige kapitalistiske demokratier på nittenhundretallet: Velferdsstaten. Jeg skal ikke gå inn i dype drøftinger av statlige definisjoner, men vil vise til at blant andre Christenstensen, Espeli, Larsen og Sogner,(2003) mener at Norge har beveget seg fra

demokratisk kapitalisme til kapitalistisk demokrati. Dette vil si at vi har beveget oss fra en egalitær og demokratisk økonomi mot en mer markedsstyrt politikk. Dermed vil Brush' analyser kunne trekkes til norske forhold. Institusjonene, kapasitetene og ideologiene som karakteriserer velferdsstaten er i tråd med moderate politiske intervensjoner for å kunne bøte for ulikhetene og farene som blir skapt av kapitalismen (og av og til også rasisme og diskriminering). Hvor utstrakt velferdsstaten er varierer gjennom tidene og fra land til land fordi den er avhengig av politikk og krav fra sosiale bevegelser for økonomi og grad av tilgjengelige ressurser som kan sørge for den offentlige velferden (Brush 2003: 9).

På lik måte som med stater og sosialpolitikken, så handler kjønn om makt. Gjennom kjønnsrelasjoner skaper mennesker hele tiden distinksjoner mellom maskulinitet og femininitet. Mennesker overvåker mennesker gjennom variasjoner innen maskulinitet og femininitet. Kjønn handler om å kunne dra en tydelig linje mellom menn og kvinner. Kjønn handler også om å straffe og belønne individer for deres evne, eller utilstrekkelighet, til å kunne holde seg innenfor grensene av det som er ansett for «kvinnelig» eller «mandig» nok for deres rase, klasse og nasjonalitet. Kjønn er en øvelse i makt, som ofte belønner menn og mange variasjoner av maskulinitet over kvinner og femininitet, og noen individer og former mer enn andre (Brush 2003:11). I Norge kan vi se hvordan de typiske «kvinneyrkene» ofte nedprioriteres økonomisk, og at en sykepleier med like lang utdanning som en ingeniør likevel tjener langt mindre. Det er ekstra tydelig i Norge, da man fortsatt kan se at yrkesmarkedet er tydelig delt mellom tekniske (mannlige) yrker, og omsorg og mellommenneskelige (kvinnelige) yrker. I andre land med en svakere økonomi er det en tendens til at kvinner oftere velger mer lønnssterke yrker, mens i Norge - flere ganger kåret til verdens mest likestilte land, velger fortsatt kvinner mer tradisjonelt. Dette kalles for «det norske paradokset» innen kjønnsforskningen. Kanskje er det et tegn på at vi kan velge mer etter interesser, og da er det et tydelig tegn på at tradisjonelt «kvinnelige» egenskaper som omsorg etc. ser ut til å bli svakere verdsatt av samfunnet. Om vi er født slik eller formes slik, er et annet tema. Denne ulike verdisettingen er også en god grunn for at den feministiske politikken trenger å kunne definere kvinner som en egen kategori.

Brush ber oss tenke over skjebnen til en nyfødt med ubestemmelige kjønns karakteristikk og den innsatsen som blir gjort av kirurger og leger, og sosialiseringen foreldrene og statsansatte gjennomgår for å holde det brede spekteret av menneskelige kroppar innen kun to motsatte, internt homogene kategorier (2003: 11). Distinksjonene som vi assosierer med kjønn stammer fra to typer hardt arbeid. Det første er det Pierre Bourdieu kalte for et «langt kollektivt arbeid av sosialisering» hvor han viser til alle de antakelsene og

øvelsene som inngår i å kunne skille maskulint fra feminint. For det andre pekte han ut jobben som blir utført med å utviske sporene etter alt det sosiale arbeidet som blir utført for at kjønn skal se naturlig ut - og dermed obligatorisk, universelt og uforanderlig, og dette skjer gjennom måten individer lever det ut gjennom deres kropp, overbevisninger og samspill (Brush 2003: 11). Denne utviskingen av sporene vil jeg koble til det Bowker og Star kaller for et *boundary object* som jeg vil komme tilbake til senere.

Av Foucault blir *makt* presentert som et sett med institusjoner og prosedyrer som øker istedenfor å undertrykke potensielle konflikter. Hvis man bruker en Foucauldiansk modell så øker makten ved å øke områder for regulering (Brush 2003: 25). Det å kunne styre et folk krever detaljert kunnskap om styrken og kapasiteten til staten, og dette utover bare territoriale anliggender. Folket må måles gjennom befolkningsdynamikk, produktivitetskapasitet, og folkehelse, som er de sentrale statlige anliggender. Den kapasiteten som kreves til å vurdere befolkningen er for Foucault en nøkkelform av moderne politisk makt. Staten vil regne over styrker og svakheter ved befolkningen ved bruk av politiske aritmetikker. Som regel bruker man dette uttrykket om å finne ut hvem som er med deg og mot deg innen politikken, men Foucault utvider begrepet til å også vurdere styrkene av staten gjennom å utvikle pålitelig kunnskap om de menneskelige ressursene og konsekvensene for deres handlinger for staten. Det som teller ifølge Foucaultisk politisk aritmetikk er menneskene og deres deler, vi blir opptalt gjennom brukbare hender, fruktbare livmorer og friske babyer. Det er et intimt og påtrengende regnskap som pågår.

Brush kommer frem til at politiske institusjoner generer og styrker kjønnspolarisering, andosentrisme og biologisk essensialisme. Dette kom hun frem til gjennom å granske staten og sosialpolitikk gjennom en «kjønnslinse». Institusjoner og utføringen av styresett produserer kjønnsforskjeller og mannlig dominanse når de etablerer og konkurranseutsetter terreng, både geografisk, økonomisk, intellektuelt og profesjonelt, og på andre måter styrer og organiserer makt. Her under er også statens måte å påtvinge kjønnspolarisering og andosentrisme med på denne opprettholdelsen. Videre viser hun hvordan staten og sosialpolitikken ikke bare anerkjenner og belønner, men også posisjonerer og produserer femininitet og maskulinitet, og at de på denne måten *styrer* kjønn. Kvinner og menn er selv med på prosessen med å skape bilder av maskulinitet og femininitet ved både og motstå og ved å tilpasse seg samfunnet (2003: 51-52).

Påstanden hun kommer med er ikke så mye det at staten og sosialpolitikken er kjønn, eller at de styrer kjønn, men heller det at staten styrer kjønnede samfunn. Hvis vi følger dette argumentet, har menn og kvinner forskjellige lederstiler, politiske hold og prioriteringer,

politiske kulturer, organisatoriske nettverk, og måter å mobilisere på. Alle disse forskjellene kan være medfødte og naturlige utviklet av biologiske predisposisjoner. Hvis vi følger denne synsvinkelen, så dytter det evolusjonære imperativet menn til å utvikle kvaliteter som konkurranseinstinkt og lederskap, og kvinnene utvikler komplementære kvaliteter som «redebygging», fred og ernæring. Eller så kan vi betrakte forskjellene mellom kvinner og menn som sosial og historisk. Når vi ser slik på kjønnsforskjeller og dominans, så resulterer de fra handlinger, valg og preferanser. De skapes av forventninger, muligheter, og kamp heller enn av hormoner, kroppsstyrke og naturlig seleksjon (2003: 53).

Vi kan konkludere med at staten er interessert i kjønn, helt fra vår fødselsattest til skoleregistreringen sertifikatet, studielånet, passet, ekteskapskontrakt, pensjonsutbetaling, dødsattest osv. Den klassifiseringen som blir gjort av oss som mann eller kvinner og som offisielt dokumenterer vårt liv, er ikke hovedsakelig for identifikasjon. Kjønn og alder er riktignok ansett som nøkkelidentifikasjoner, men vi kan også være sikre på at staten er interessert i vårt kjønn utover bare det å kunne bekrefte at vi er den vi påstår vi er. Kjønn er viktig for den måten staten og sosialpolitikken skaper statsborgerskap, demokrati, velferd, nasjonalitet og patriotisme. Brush utforsket de mange måtene statsinstitusjoner og praksiser produserer, posisjonerer og belønner kvinner og menn som kjønnete politiske subjekter. De hverdagslige byråkratiske praksiser som gir oss barnebidrag og bestemmer velferd er konstruert rundt kvinner og menn, rundt en kjønnpolarisert forståelse, rundt morskap og seksuell forutsigbarhet. Offentlige skoler og barnehager er med på å sosialisere barn til maskulinitet og femininitet, dette har etnografiske studier av klasserom og barnehager vist. Å skjønne hvordan staten og sosialpolitikken skaper og posisjonerer kvinner og menn, kjønnsforskjeller og dominans, er interessant for feministisk statsvitenskap, og gir dem gode redskaper for å kunne dokumentere diskriminering (Brush 2003: 71, 72). Foucaults senere arbeider fokuserte på empiriske studier av mekanismene av makt i institusjonene som karakteriserer vestlige samfunn. Han oppfordret sosialforskere til å fokusere mindre på det globale, og heller fokusere på det lokale og spesifikke. Han ville helst se på apparatet av makt fra et bunn-og-opp perspektiv i hverdagslivet innenfor arkitekturen til institusjoner som fengsler, sykehus, asyl og skoler (Middleton 1998: xvi). Jeg vil oppfordre til at vi går enda litt nærmere, og gransker *dokumentene* innenfor disse institusjonene, hvor passet er et sentralt dokument for grenseforflytning, et dokument som er med på å vise statens grenser og dens innbyggere innenfor disse, og også i høyeste grad er med på å definere oss som kvinner eller menn.

6.3 *Når staten vil klassifisere mennesker*

I Foucaults *The Order of Things* gir han nærmest en grundig gjennomgang av sosiale ordener og praksiser. Han fokuserer på konseptet rundt «order» og dens implementasjon i kategorisk diskurs. Det som avdekkes er et jern-bur av byråkratisk disiplin mot et bredt historisk landskap. Men likevel fins det mer å ta i. Ikke engang Foucault har systematisk taklet spørsmålet om hvordan disse egenskapene informerer sosial og moralsk orden via de nye teknologiske og elektroniske infrastrukturene. Hver standard og hver kategori vektlegger noen synspunkter og gjør andre usynlige. Dette er ikke nødvendigvis en dårlig ting, vi kan heller kalle det for uunngåelig, men dette *er* et etisk spørsmål, og dermed er det farlig (Bowker og Star 2000: 4). Boken *Sorting things out* av Bowker og Star står på krysslinjen av sosiologi om kunnskap og teknologi, historie og informasjonsvitenskap (2000: 6). De trekker blant annet frem et grufullt eksempel på hvor galt det kan gå når staten skal drive klassifisering av mennesker i stor stil, og det er via apartheidregimet som foregikk i Sør Afrika i midten av forrige århundre. «How impracticable it is to try to classify human beings, for all time, into definite categories, and how much suffering has resulted from the efforts made to do this.» (Horrell 1958, via Bowker og Star 2000: 202). Dette regimet oppsto da nasjonalistpartiet kom til makten i Sør-Afrika i 1948. Selv før denne tid, helt siden de første nederlandske bosetningene kom, så hadde det eksistert separasjon og ulike rettigheter for de forskjellige rasene. Det nasjonalistiske partiet fikk dette gjort om til lov, og det ble hevdet fra høyeste hold at «likhet mellom hvite og fargede personer vil ikke bli tolerert», og strenge lover ble innført for å håndheve dette. Raseklassifikasjonen opererte med fire hovedgrupper: europeisk, asiatisk, personer av blandet hekomst, og innfødte. «Separat utvikling» var eufemismen som ble brukt for å rettferdiggjøre det nye systemet. Argumentene var hentet fra løse rasehygieniske prinsipper om at hver rase måtte utvikles langs sine naturlige linjer, og at blanding av raser var unaturlig (Bowker og Star 2000: 197).

Sorte mennesker måtte bære med seg en bok med dokumentasjon om fødsel, utdanning, jobberfaring, ekteskap og andre livshendelser, og denne boken var over femti sider lang. De hvite slapp unna like sterk kontroll. Hele systemet ble stadig utvidet med hvem som hadde lov til å kreve å få se identifikasjonspapirene. Hvis det ble oppdaget mangler i papirene kunne man bli straffet. I tillegg til passboksystemet som regulerte livet til svarte sørafrikanere, så ville staten segregere dem opp flere områder, som på busser, benker, osv. Det var likevel ikke helt enkelt å kategorisere disse menneskene. Mange matchet rett og slett ikke utseendemessig med sin tilhørende kategori, eller levde med mennesker fra andre raser,

snakket et annet språk etc. Hverken de vitenskapelige teoriene om rase eller den folkelige forståelsen kunne komme opp med «gode» forslag. Det ble brukt både en *prototypisk* og *aristotelisk* form for kategorisering, og resultatet ble både løst og fast på samme tid (Bowker og Star 2000: 200).

Vi kan kalle den typologiske metoden for selve hjertet av fysisk antropologi. Det er basert på empiriske prinsipper om klassifikasjonstaksonomi som opprinnelig er skapt i naturvitenskapene. Forståelsen av rase som en «type» oppfordrer til en tro på eksistensen av en ideell kategori, og oppfordret ulikheter og forskjeller istedenfor likheter og sammensmeltninger. Dubow viser til at problemet med søken etter *rene* raser er at det faktisk bare finnes hybrider. Slike problemer er alltid tilstede når man forsøker å sette folk i rasekategorier. Det er og et svært sentralt spørsmål hvem det er som får lov til å avgjøre hvilken rase man skal tilhøre. Politimannen? Trikkekonduktøren? Ifølge Suzman er enhver form for raseklassifisering og dermed rasedefinisjon på sitt beste kun en tilnærming, for det finnes ikke noe vitenskapelig system som har blitt skapt som klassifiserer raser. Det er et forsøk på å kunne definere det udefinerbare (Bowker og Star 2000: 201). Det oppstår konflikter mellom de prototypiske (blandede) kategoriene og forsøket på Aristotelisk definisjon - de presise, eksklusive kategoriene forsøkt skapt av nasjonalistene. Skjevheten som oppstår under bruken av disse kategoriene blir dypt innarbeidet både i praksis og i infrastruktur. Denne fusjonen skaper et fryktelig eierskap over både formelle og uformelle kategorier, og definisjonen var hos maktinnehaverne (Bowker og Star 2000: 204).

Det hendte ofte at mennesker ville bli reklassifisert, og måten dette ble gjort på var totalt inkonsistent. Forskjellige mennesker kunne bli spurt om å «gå god» for reklassifiseringen, og skamfulle tester ble utført for å avgjøre resultatet. For eksempel kunne man bruke kammer for å avgjøre teksturen på en persons hår. Fargetone, øyne, hår, utseende og beinstruktur ble studert av komitémedlemmer. Forskjeller i kinnben, til og med forestillingen om at svarte hadde mykere øreflipper enn hvite, ble tatt seriøst. Hvis man var svart og hevdet at man var hvit, hadde politiet en blyant-test de kunne ty til. De stakk en blyant i håret på vedkommende, og ba denne personen om å bøye seg ned. Dersom blyanten ble holdt på plass, var håret for kruset til å kunne tilhøre en lys person. Prosessen med klassifisering og reklassifisering strippet mennesker fra deres identitet og særegenhet, og utsatte dem for offentlig ydmykelse (Bowker og Star 2000: 209).

For de mennesker hvor infrastrukturen støtter og bygger opp rundt deres identitet, så fungerer det hele knirkefritt. For andre er prosessen for bare det å kunne bruke infrastrukturen helt forferdelig. For å kunne «være naturlig», må de reklassifiseres, og bli reklassifisert

sosialt. Lize var et foreldreløst barn som ble funnet, og som skulle representere begynnelsen på slutten for apartheidregimet. En artikkel fra *Rand Daily Mail* fra 1983 annonserte at en flat nese og krøllete hår kunne være de små detaljene som ville avgjøre hennes videre skjebne. Lize ble mer enn noen annen å representere øyeblikket da skillene skapt av en påtvunget klassifisering bestående av en blanding av prototypisk og Aristotelisk klassifisering, og absurditeten til apartheidlovene ble blottlagt (Bowker og Star 2000: 225). Når et slikt øyeblikk oppstår, når mennesker ikke lar seg kategorisere, skapes det en avstand til de inndelingene vi har satt. Grensene blir tydelige og det som for et øyeblikk siden kanskje syntes å være en helt naturlig inndeling, slår inn over oss med all sin gru.

6.4 Ulike inkonsekvente måter å dokumentere kjønn på

I artikkelen *Documenting Gender* av Dean Spade (2008) fokuserer han på den inkonsekvente måten USA dokumenterer kjønn via sine identifikasjonspapirer. Implementeringen av nye datainnsamlingspraksiser på administrative kontorer slik som *Departments of Motor Vehicles* (DMV) og *the Social Security Administration* (SSA) tok sikte på å styrke immigrasjonslover angående arbeidstillatelse og styrking av den nasjonale sikkerheten, noe som ble spesielt viktig etter 11. september 2001, og innføringen av *War on Terror* i etterkant. Disse nye lovene rammet alle i USA, men noen grupper føler seg spesielt uthengt. Noen grupper argumenterer med at den økte graden av dokumentasjon som er påkrevd er nærmest umulig, spesielt for gamle, distriktsbeboere, utsatte rasegrupper og fattige. Omkring elleve millioner av USAs innbyggere har hverken fødselsattest eller pass i hjemmet sitt (merk: tall fra 2008). Artikkelen av Spade bruker eksempelet om kjønnsreklassifiseringsregler som et område av administrativt styresett hvor virkningen av gjeldende regler for nasjonal standardisering vises veldig godt, og viser hva det avslører om det administrative styresettet (Spade 2008: 732).

Politikken når det gjelder dette området kan være svært forskjellig fra føderalt, statlig og til lokalt nivå, og vi snakker om hundrevis av formelle og uformelle lover. Alt dette skaper en byråkratisk forvirring for de som arbeider under disse lovene. Stadig flere administrative enheter som DMV og SSA tillater individer å endre kjønnsmarkør fra F til M eller omvendt for å slippe å utsette transkjønnede for belastningen det medfører å ikke matche sitt juridiske identitetsbevis (Spade 2008: 733). Det ser ut til at mange er under den oppfatningen at alle har et tydelig «juridisk kjønn», hvor man kan presentere en form for bevis for at man faktisk er det kjønn man ønsker å fremstå som. Man tenker at prosessen med å endre kjønn involverer kirurgi, og at man dermed kan presentere en medisinsk transformasjon. Men, reglene for kjønnsreklassifisering i USA er langt mer komplekst enn som så. På den ekstreme høyre siden

har Spade plassert den politikken som under et hvert tilfelle vil nekte kjønnsreklassifisering. Den sentrumsnære politikken representerer en stor variasjon av politikk som bruker medisinsk autoritet for å avgjøre reklassifisering. På siden lengst til venstre finner vi den politikken som godtar kjønnskifte basert kun på selv-identifisering, uten noen som helst medisinske krav.

Tre forskjellige fødselsattestdokumentasjonsformer viser vanskelighetene på dette området: Californias kjønnsendringpolitikk krever av søkeren at man viser at man har utført minst én av følgende kjønnsendrende kirurgiske operasjoner: brystkirurg (mastectomi eller forstørring), adamseplefjerning (tracheal shave), fjerning av penis (penectomy), fjerning av testikler (orchietomy), skapelsen av en vagina (vaginoplasty), skapelsen av penis (phalloplasty), fjerning av indre kjønnsorganer (hysterectomy), eller en annen av en lang rekke operasjoner (2008: 736). New York city (NYC) og New York (staten) tillater på sin side kun genital kirurgi, og har, interessant nok, forskjellige krav. Dette viser inkonsistensen på dette området. Massachussets DMV krever at det har vært gjennomført en type kirurgi, uten å spesifisere videre, og at de må kunne fremvise fødselssertifikat som viser at det er gjennomgått kjønnsendring. Det er noen steder som ikke krever noe medisinsk bevis i det hele tatt, for eksempel hjemløs-hjemmet i Boston og NYC. De tillater individet til å bli klassifisert basert på dennes egen forståelse av egen identitet. Dersom man ikke har fått endret sitt kjønn er det områder hvor man må fremvise ID hvor det er sjanse for diskriminering, som for eksempel i møte med politi, i arbeidsattester, og på reiser. Når dokumenter ikke kommuniserer overens i forskjellige systemer kan det få store konsekvenser. For eksempel var det en stat som sammenlignet DMV-dokumenter med Social Security-dokumenter for å kunne oppdage de som ikke stemte overens, noe som kunne tyde på misbruk av personnummeret (social security number). Til de personer hvor det kom opp «no match», ble det sendt ut brev om at deres sertifikat ville bli opphevet, og hundretusener personer mistet sertifikatet. Mange transkjønnede personer kom opp som «no match» på grunn av identifiseringspapirer som ikke matchet, og de mistet dermed sertifikatet (Spade 2008: 737).

Disse motstridene praksisene avslører at forståelsen av kjønn som en stabil identetsmarkør i beste fall kan beskrives som mytisk, og Spade stiller spørsmålet om hvorfor kjønnsdistinksjoner er tatt for gitt som et legitimt område for en nasjons styre. Det skaper et område hvor man kan ta til vurdering hvorvidt administrasjonen av identitetsklassifikasjon kan kobles til spørsmål om kjønnslikestilling, som er mye mer diskutert på andre områder, slik som innen likestillings og rettsvitenskap og i antidiskrimineringsloven. Fra et bredere aspekt kan man se at disse utviklingene gir en mulighet til å reflektere over en desentralisert forståelse av makt og undertrykkelse, en som vil gjøre regning for hvordan sjansene for liv og

død er produsert på populasjonsnivå gjennom registre om rase, kjønn, og funksjonshemninger. Det gir oss en mulighet til å diskutere statsbyggingsprosjektet, som er et prosjekt som øker statens utstrekning gjennom bruken av nasjonale standarder (2008: 738). Når vi oppdager inkonsistensen i dokumentene, så kan vi analysere meningen bak dette. I denne analysen ligger erkjennelsen av ustabiliteten til kjønnsklassifisering, og på bakgrunn av dette kan man finne en anbefaling om at bruken av kjønnsdata i diverse administrative systemer kanskje bør reduseres.

De motstridene praksisene som avdekkes av dokumenteringen av kjønn i USA, avslører systemer som både er basert for mye og for lite på «sunn fornuft». Det oppstår i kjølvannet av dette to problemer: Den «sunne og fornuftige» antakelsen om at å klassifisere mennesker som «M» eller «F» fremstår som fornuftig og naturlig, og det problemet at forskjellige lovgivere adopterer forskjellige regler basert på denne «sunne fornuften» for å fastslå hvilke beviser de skal støtte seg til når det gjelder å dokumentere kvinnelighet eller mannlighet. Det kommer til syne kulturelle antakelser om kjønn som folk flest vil anse som ukontroversielt, åpenbart, eller nøytralt (Spade 2008: 746). Spade argumenterer for at regler knyttet til kjønnsreklassifisering ikke bare beskriver og oppdager kvinnelighet og mannlighet, men og er med på å *produsere* to befolkninger av kvinner og menn som en effekt av statlig styre. Den inkonsistente praksisen som avdekkes viser at disse kategoriene hverken kan kalles åpenbare, ubestridte eller enkle. Spade viser til kritiske raseteoretiskere som har en teori som de kaller «the perpetrator perspective» som begrunner forståelsen av ulikhet i enkeltes rammeverk hvor det antas at noen (dårlige) mennesker diskriminerer individuelle ofre basert på «irrelevante» kvaliteter som rase, kjønn, funksjonshemming, alder etc. I stedet kan undertrykkelse være mer systematisk, og rollen til loven er ikke bare som en nøytral juridisk funksjon i scenarier av undertrykkelse, men fungerer som en makt som opptegner kategorier av identitet som svært relevant, og som produserer strukturert sikkerhet og usikkerhet på befolkningsnivå. (2008: 748). I sin ytterste konsekvens ser vi dette under apartheidregimet i Sør Afrika, hvor usikkerheten og terroren befolkningen blir utsatt for skaper umenneskelige forhold.

Vi ser tallrike, overlappende og motstridene administrative klassifikasjoner som handler på måter som gjør mennesker som er vanskelig å klassifisere svært sårbare. Kontroverser om «virkeligheten» av kjønnsforskjeller er sentrale i diskusjoner om kjønnsdiskriminering, patriarki og lov, og den inkonsistente administreringen av standarder for mannlighet og kvinnelighet kan kaste nytt lys til disse spørsmålene. Denne typen analyser er sterkt influert av den robuste forskningen som eksisterer om raseklassifisering (Spade

2008: 748). Flere juridiske forskere har kritisert *War on Terror* fordi de mener administrative enheter plutselig sitter på ansvar de ikke er skikket til å ha, og at data innsamlet til et visst formål kan brukes til et helt annet formål, det krenker privatlivet og rammer uskyldige. Spade fokuserer på hvordan statens oppbygning (state building) inneholder en mobilisering av identitetsklassifisering.

Artikkelen til Spade viser detaljert hvordan kjønnsreklassifiseringsreglene har stor innvirkning på individer. Den viser detaljert de forskjellige reglene for reklassifisering, og hvordan bakgrunnsinformasjonen til administrative kontorer som følger disse reglene, hvorfor de begynte å samle inn data, og hvordan denne datainnsamlingen har økt over tid. Ved å fokusere på problemene som oppstår, så viser Spade en analyse av hvordan kjønn feiler som en stabil identifikasjonsmarkør, til tross for antakelsene om stabiliteten til lovene som anvendes. Når han tar for seg de uttalte målene til de administrative kontorene som anvender disse reglene, så argumenterer Spade at kjønn som verdi har svært liten nytte for seg, og bør begrenses. Han mener at analysen gjør at man står sterkere for å stille spørsmålstegn ved overvåkning som staten foretar. I kjølvannet av Edward Snowdens avsløringer i 2013 virker fokuset helt på sin plass, selv om overvåkningen der gikk på et mer globalt nivå. Spade ønsker likevel ikke eliminering av statens datainnsamling, men maner til forsiktighet (Spade 2008: 750).

Massebruk av personlig dokumentasjon er et relativt nytt fenomen. Førerkort, kredittkort og lignende fantes ikke ved begynnelsen av 1900-tallet. Fødselsattester og pass, som har eksistert mye lengre, var inntil ganske nylig reservert for en mye mindre befolkningsgruppe enn det er i dag (Spade 2008: 760). Da USA innførte et unikt identifiseringssystem ble det opptøyer fordi folk var redde for overvåkningspotensialet dette førte med seg. Men staten beroliget med at disse ikke var laget for andre formål enn å kunne fordele pensjon. Det har likevel vært en endring i bruken av disse dokumentene, fra å kunne føre nasjonal fødselsstatistikk og gi helsehjelp og lignende, til dagens krav om å bruke disse dokumentene for å få tilgang til institusjoner som er viktige i hverdagslivet.

Styresmaktenes regler om å klassifisere mennesker i forhold til kjønn påvirker transkjønnede på minst tre sammenflettede områder: tilgang til identitetsdokumenter, plasseringer i kjønnsadskilte fasiliteter, og tilgang til kjønns-spesifikk helseomsorg. De dataene som blir innsamlet viser en generell økonomisk og sosial marginalisering av den transkjønnede befolkningen. Og dette er mye på grunn av hindringer som skapes av administrative bestemmelser. Tall viser at transkjønnede diskrimineres, stigmatiseres og blir utsatt for vold. En studie fant at 70% av de transkjønnede er arbeidsledige. De er ofre for

økonomisk marginalisering. På bakgrunn av at de ikke vil godta de normale to kjønnskategoriene, så blir de en form for ufrivillige «opprørere». En studie kunne vise at en av to transkjønnede har opplevd ansettelsesdiskriminering. Det er vanskelig å forklare hvorfor man ikke kan fremvise normale ID papirer. For å kunne kreve en juridisk endring av kjønn må det fremvises at man har fått utført kjønnsendrende medisinsk behandling, for eksempel kirurgi. Men det å anta at alle transkjønnede er like i sine ønsker om hvilken kropp de ønsker å ha – er feil. Noen vil slett ikke ha noen kroppslige endringer utført, de synes det er nok å endre hårfrisyrer eller klær for å oppnå ønsket resultat. For å komme seg igjennom det daglige livet, skole, jobb, tilfeldige møter osv., så er disse utvendige markeringer av kjønn mye mer viktig enn kjønnsorgan, som som regel bare er kjent for de man er aller mest intime med (Spade 2008: 754).

Å nekte noen kjønnsbekreftende helseomsorg (det å la de få endre sitt kjønn til det ønskede), sammen med den populære oppfattelsen at de fleste transkjønnede gjennomgår kirurgi, resulterer i flere negative konsekvenser for denne gruppen. Depresjon, angst, og selvmord er ofte resultater av å bli nektet kjønnsbekreftende behandling (2008: 755). De blir møtt med en oppfatning av hvordan de «burde» være og føler et press om å tilpasse seg. Likevel er det ikke slik at kjønnsbekreftende helsehjelp reduserer risikoen for selvmord ned på et «normalt» nivå, det er fortsatt rapportert om høyere selvmordsrate også hos dem som har fått fysisk behandling. Argumentene som blir brukt for kjønnskorrigerende behandling er at det er en medisinsk nødvendig, ikke eksperimentell behandling, som er bevist å være både trygg og effektiv. Når man nekter denne type behandling fører det til alvorlige psykologiske og mentale konsekvenser for individet. Det andre argumentet er diagnosediskriminering. Når et stat først har gått med på å gi en type behandling, så kan de ikke bare velge og vrake i hvilke tilstander de ønsker å behandle eller ikke. Hormongivende behandling er gitt for en rekke tilstander som ikke involverer transkjønnede. Blant annet til kvinner i overgangsalderen, sen pubertet, hypogonadisme, eggstokkproblemer (blant annet mangel av eggstokker). Samtidig er brystoperasjoner som transkjønnede menn søker (fjerning av brystvev), den samme behandling som mange menn får som har gynecomastia, hvor brystvevet vokser mer enn normalt (Spade 2008: 785). «Normalt» er stikkordet her. Hva er egentlig normalt, og skal man alltid ta høyde for det? Burde alle kvinner som ikke utvikler *ønskelig nok* bryster få tilbud om brystforstørring på statens regning? Hvis vi går langt nok i denne retningen blir resultatet skremmende og lik et mareritt. Men dersom behandling som ikke er rent livsnødvendig, gis til andre, men nektes transkjønnede, så er dette diagnosediskriminering som rett og slett er ulovlig ifølge det medisinske lovverket, og basert

på våre forståelser over hva som er etisk riktig å gjøre.

I USA ble det i 1997 lagt et tillegg til *Medicaid* programmet i New York som ville forby kjønnskorrigerende behandling. Dette ble begrunnet med manglende kunnskap om langtidsvirkningen og effektiviteten av denne behandlingen. Til tross for motforestillinger, så ble dette en lov, med begrunnelsen at det var flere sterke argumenter som indikerte at kjønnskifte, som involverte normale organer hvor det ikke finnes noen medisinsk nødvendighet for endringer på grunn av sykdom eller patologi, er en eksperimentell behandling, som er assosiert med seriøse komplikasjoner. Det er merkelig at loven pekte på normale organer, ettersom mange av behandlingene ikke involverer kirurgi av organer. Det er interessant å merke seg at staten fortsatte å betale for intersex operasjoner som fjerner ellers friske organer på bakgrunn av deres tilstedeværelse på en kropp av et gitt kjønn er ansett som unormalt, selv om det ikke er en helserisiko i så måte. Gjennom en ny lov som kom i 2005, så betaler staten USA for kjønnsrelatert terapihjelp og hormonterapi, men ikke kjønnskirurgi (Spade 2008: 787).

6.5 Klassifisering av transkjønnede i Norge

Det finnes mange forskjellige kjønnsuttrykk, og hvis vi ser i definisjonen «transkjønnede» så finnes alle kategorier. Kjønnsidentitet kan vi si er individets mentale opplevelse av eget kjønn, og dermed har det i utgangspunktet ingenting med hvilken seksuell preferanse vedkommende måtte ha. Kjønnsidentitet forstås som en persons opplevelser av å være mann eller kvinne, mannlig eller kvinnelig, begge deler eller ingen av delene. Kjønnsidentitet er dermed ikke det samme som seksuell identitet, som først blir etablert i slutten av tenårene. Det er heller ikke det samme som biologisk kjønn eller kjønnsrollebestemt adferd. En veletablert kjønnsidentitet regnes for å være av vesentlig betydning for mental sunnhet og modenhet. Det å bli avvist på grunn av egen identitet og den man ønsker å være, kan være en angstfull opplevelse (Arntzen og Kahrs 2013: 15).

Personer som oppsøker sin fastlege med symptomer eller plager som følge av kjønnsdysfori vil i tråd med gjeldende kodeverk kunne bli diagnostert med diagnosene *P09 kjønnsidentitetsforstyrrelse barndom* eller *P09 Transseksualisme* hos kommunehelsetjenesten. Deretter kan de videre bli henvist til spesialisthelsetjenestens tjenestetilbud, hvor de kan bli satt inn i andre kategorier, som *F64.8 Annen spesifisert kjønnsidentitetsforstyrrelse* eller *F64.9 Annen uspesifisert kjønnsidentitetsforstyrrelse* (Helsedirektoratet 2015: 35).

Utredningen og diagnostikk av voksne ved Nasjonal behandlingstjeneste for transseksualisme (NBTS) omfatter utredning og vurdering av egnethet for spesialisert behandling av personer

som har fått diagnosen transseksualisme. Pasienten går gjennom psykiatrisk utredning som består av kliniske diagnostiske samtaler. Konsultasjonene i utredningen vil variere i innhold basert på pasientens forventninger til fremtiden, og hva som kan være aktuelt å tilby av helsehjelp i form av eventuell psykoterapi, hormonbehandling og/eller kirurgi. Forskjellige spørreskjemaer skal kartlegge følgende: Biografiske data, intensitet av kjønnsdysfori, kjønnsstypisk sosial atferd, kognitiv identifikasjon og affektiv identifikasjon med det andre kjønn, kroppsbylde, tilfredshet med kroppens utseende, visuelt skjema, symptomer på annen psykisk lidelse, generell fysisk helse, livskvalitet, sosial fungering og sosial stabilitet. Gjennomføring av såkalt «virkelighetserfaring» er ett av kriteriene for å kunne igangsette hormonell og/eller kirurgisk behandling ved NBTS. Virkelighetserfaring vil si at personen må leve i det kjønnsuttrykket som stemmer overens med egen kjønnsidentitet. Deretter kan behandling starte (Helsedirektoratet 2015: 45).

6.6 *Kjønnssegregering på offentlige områder*

Trenger vi kjønnssegregering på offentlige områder? Først og fremst blir segregering på offentlige toaletter, fengsler etc. Begrunnet med trygghet (hovedsakelig for ikke-transseksuelle kvinner) og komfort. Likevel er det seksuell aktivitet på alle disse områdene, til tross for segregering, så det kan vi kanskje slå fra oss. Vi kan også se at kjønnssegregering i seg selv er en måte å få folk til å bli sårbare for vold og trakassering, for eksempel homofile menn, lesbiske, feminine menn, maskuline kvinner og transkjønnede. Kjønnssegregerte områder *skaper* områder hvor disse blir diskriminert og trakassert (Spade 2008: 812). Det er og verdt å merke seg at Universitetsbiblioteket KS ved UiT Norges Arktiske Universitet har fellestoaletter, selvsagt med adskilte toalettavlukker, og det samme med studentplassen *Driv*. Hvorvidt dette er et bevisst valg skal jeg ikke uttale meg om, men det ser ut til å fungere utmerket.

6.7 *Nye regler for bruk av kjønnsdata og kjønnsreklassifisering internasjonalt*

De nyeste, mest progressive lovene prøver å promotere et syn på at transkjønnede skal bli anerkjent som det kjønn de selv identifiserer seg med. Noen ser til ser til Storbritannia hvor det i 2004 ble gitt tillatelse for en *Gender Recognition Act* (GRA) som setter en ny standard for kjønnsreklassifisering. GRA gjør at borgere kan registrere et kjønnskifte gjennom staten som kan brukes på alle måter inkludert ID papirer, kjønnsseparering og ekteskap. Samtidig krever GRA ikke bevis for at søkeren har gjennomgått noen medisinsk eller kirurgisk behandling for kjønnskifte, så det vil alltid være mulig å foreta juridisk skifte av kjønn

(Spade 2008: 801). Dette vil løse det kaotiske rotet som kjønns-reklassifisering representerer rent administrativt. Likevel, ved å kun vurdere disse reformene som gir tillatelse til skifte av kjønn uavhengig av medisiner eller operasjoner, er kanskje bare å ignorere den helt sentrale innsikten som melder seg. Ustabiliteten som kjønn er som en identitetsmarkør bør få oss til å spørre oss om det i det hele tatt er nødvendig å bruke som identitetsmarkør (Spade 2008: 802). Overbevisningen om at kjønn er viktig som identitetsmarkør synes å være basert på en forestilling om at det er mer stabilt enn det egentlig er. Man kan forsøke å argumentere for at det faktisk bare fungerer som en beskrivelse av de faktiske fysiske forskjellene som de ulike kjønn representerer, og at det dermed er en viss logikk i å tillate kjønnskifte basert på fjerning av organer e.l. Men det likevel ikke slik at dersom en mann av diverse årsaker (ulykker, sykdom) plutselig må få fjernet kjønnsorganet, plutselig nå også blir ansett for å være kvinne. Så dermed betyr ikke «M» simpelthen «penis» (Spade 2008: 803).

Vi kan ikke påstå at kjønn er helt irrelevant i menneskers liv, men det opererer også dessverre i kontekster hvor det fungerer som en ineffektiv måte for å formidle en type informasjon. Ved å granske kjønnsreklassifiseringer på denne måten får vi øye på det usynlige arbeidet til klassifikasjonssystemer i administrative styresett (Spade 2008: 803, 804). I tillegg får vi kanskje øye på det usynlige arbeidet som *kjønn* gjør, som vi ellers ikke ville fått øye på. Spade viser til at den spesifikke bruken av kjønn som identifisering ikke har noen spesielle fordeler i forhold til ting som øyenfarge, fødeby, blodtype osv. Han sier det kan være nødvendig å vite kjønn for å holde et øye med den generelle helsen til befolkningen, men dette er kanskje ikke nødvendig helt ned på individnivå? Han foreslår at medfødt kjønn kan bli arkivert som en statlig statisikk, men at det ikke burde markeres på fødselsattester som forblir med oss for resten av livet som identitetsmarkører. Det at noen stater gir forkortede fødselsattester hvor kjønn ikke inngår i det hele tatt, viser at dette ikke er nødvendig (Spade 2008: 807).

Det kan selvsagt være nyttig å forholde seg til kjønn for å kunne studere den generelle helsen. Men det er trolig at denne informasjonen ikke er mer viktig enn annen informasjon man finner i en medisinsk journal slik som hjertesykdom og lignende. Spade mener at det derfor kanskje kan anses som et individuelt aspekt av en persons medisinske historie, på lik linje med for eksempel hjertesvikt (2008: 814). Han viser også til at det er viktig å bevare kjønnsklassifiseringer for å kunne avsløre undertrykkelse av kvinner og transkjønnede. Avslutningsvis så poengterer han at han ikke argumenterer for et «kjønns-blindt» styresett, men heller for et skifte mot mer kritisk bruk av kjønnsdata i administrativ styring (2008: 816). Langt på vei sier jeg meg enig i hans konklusjon, og drar det videre til mitt fokus på kjønn i

passet.

6.8 Rett til kjønn – enklere endring av det juridiske kjønn

I april 2015 kom Helsedirektoratet ut med en rapport som hadde kjønnsikongriens og kjønnsdysfori som tema. Rapporten heter *Rett til kjønn – helse til alle kjønn. Utredning av vilkår for endring av juridisk kjønn og organisering av helsetjenester for personer som opplever kjønnsinkongruens og kjønnsdysfori* (Helsedirektoratet 2015). Ifølge Lund så vektlegger den juridiske dokument-tradisjonen dokumentet som et samfunnsmessig stabiliserende symbol. Dokumentet kan få funksjon som garanti for rettssikkerhet i hverdag, og dokumentet kan anses som et symbol for hva som er sant og hva som er falskt. Ved å skape stabile, skriftlige dokumenter så kan man skape et dokument som fastholder et system som kan gjelde i mange forskjellige sosiale, geografiske og historiske sammenhenger. Disse dokumentene har vært helt sentrale for å kunne skape slike store samfunn som vi lever i i dag (Lund 2003: 103). Tidligere har jeg vist hvordan passet har fungert som et sentralt dokument for oppbygningen av staten. Definisjonen av *juridisk kjønn* viser til at dette er et svært sentralt moment i identitetspapirene som utstedes av staten.

Forståelsen av kjønn og kjønnsidentitet gjennomgår en endring både nasjonalt og internasjonalt. Det har blitt innført ny lovgivning om retten til å endre juridisk kjønn i Danmark og i Sverige er det utarbeidet faglige retningslinjer som sier noe om innholdet i den juridiske helsehjelpen. WHO arbeider med en ny diagnosemanual som ser på endringen av begrepsbruk og kategori for mennesker som opplever kjønnsdysfori og har behov for helsehjelp. Felles for alt dette arbeidet er at retten til selvbestemmelse og den enkeltes individuelle behov skal stå i sentrum. Dette gjelder også deres rapport og deres vurderinger og anbefalinger. Ekspertgruppa har et todelt mandat, som omfatter både helsetjenestetilbud og praksis for endring av det juridiske kjønn (2015: II). Selve gruppa er sammensatt av personer fra mange forskjellige felt, slik som psykologer og psykiatere, jurister, overleger og gynekologer, statsvitere og personer fra støttegrupper og forbund for personer med kjønnsinkongruens. Sammen gir alle disse feltene et godt grunnlag for å kunne komme med anbefalinger til et så komplekst felt som *kjønn* faktisk er.

I dag er vilkårene at for å få endre juridisk kjønnsstatus i Norge, så må vedkommende først gjennomgå kjønnsbekreftende medisinsk behandling som også innebærer kastrasjon. Ekspertgruppa anser at dagens praksis er i strid med sentrale menneskerettigheter, og blant andre Amnesty International har stilt krav om at denne praksisen ikke kan fortsette. Regjeringen besluttet i oktober 2014 å etterkomme dette kravet, og skapte en

interdepartemental arbeidsgruppe som skulle utrede *hvordan* man kan endre denne praksisen så fort som mulig. Ekspertgruppa anbefaler at en persons ønske om endring av juridisk kjønn skal skilles fra den medisinske behandling som vedkommende eventuelt ønsker å gjennomgå. Ekspertgruppa anbefaler at en egenerklæring til folkeregisteret bør være tilstrekkelig for å kunne endre juridisk kjønn. De anbefaler også at spørsmålet om innføring av en *tredje* kjønnskategori tas opp til vurdering (2015: IV). Den enkeltes opplevelse av å ha kjønnskarakteristika som ikke samsvarer med egen kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk kan bli en belastning som igjen fører til behovet for å få gjennomført et kastrasjonsinngrep som et ledd i kjønnsbekreftelsesprosessen (2015: VIII).

6.9 Definisjoner og betegnelser for personer med kjønnsinkongruens

Rapporten fra Helsedirektoratet bruker begrepet *person med kjønnsinkongruens* fordi ikke alle personer som opplever dette ønsker å regne seg som transpersoner. (2015: 8).

Kjønnsinkongruens og kjønnsdysfori handler om oppfatningen av eget kjønn, og må ikke blandes med seksuell orientering, preferanse eller tiltrekning. *Kjønnsinkongruens* brukes om personer som har et manglete samsvar mellom kjønnsidentitet og det kjønn som er utdelt ved fødsel – det juridiske kjønn. *Kjønnsdysfori* brukes i denne rapporten som et samlebegrep for psykisk smerte, ubehag eller plager som kan følge av det manglende samsvaret mellom opplevd kjønnsidentitet/kjønnsuttrykk og det juridiske kjønn som vi blir tildelt ved fødsel. Det er viktig å merke seg at personer med kjønnsdysfori er en svært mangfoldig gruppe som omfatter blant andre transkjønnede, transpersoner, de som har diagnosen transseksualisme og personer som har forskjellige kjønnsuttrykk og som vil veksle mellom disse (2015: 9). Jeg hadde aldri hørt om betegnelsen *personer med kjønnsinkongruens* før jeg leste denne rapporten, og i min oppgave har jeg utstrakt brukt begrepet *transkjønnet* for å omfatte denne gruppen. Jeg har valgt å ikke gjøre noen endringer på akkurat dette, men er nå oppmerksom på definisjonsproblematikken, noe som bare er med på å understreke problematikken rundt definering av kjønn, og min videre konklusjon.

I rapporten fra Helsedirektoratet omtales de rettslige og medisinske tiltak som den enkelte person med kjønnsinkongruens kan ha behov for som «kjønnsbekreftende» og «kjønnsbekreftelsesprosess». Dette er fordi de vil understreke at for det enkelte individ vil det kanskje ikke føles som å gjennomgå et «kjønnskifte» eller «kjønnskorrigering» ettersom disse begrepene antyder at *kjønnsidentiteten* endres, når det i realiteten er juridiske formaliteter og/eller kjennetegn ved kroppen som skal endres til å stemme over ens med kjønnsidentiteten (2015: 10). Vi ser at kropp og dokumenter kan tilpasses identiteten, men

hvor har denne identiteten oppstått i utgangspunktet? Gjennom en snever forståelse av hva som forventes av det medfødte kjønn, og en oppfatning av egen utilstrekkelighet? Når standardklassifikasjon er lagt til i skjemaer for diagnoser, så forsøker pasienten å tilpasse deres erfaringer med både kropp og biografiske baner til et standardisert bilde (Bowker og Star 2000: 190). Disse kriteriene sier noe om hvordan *forventet* oppførsel er for det ønskede kjønn, og at dersom disse kan bli oppfylt, kan kroppen, og deretter papirdokumentasjonen (det juridiske kjønn) av denne endres. Det vitner om en oppfatning av hvordan det bestemte kjønn er, og at dersom personen imøtekommer disse «krav» som dette kjønn setter, så kan denne personen også bli akseptert som det.

6.10 Kjønn remedieres gjennom kropp

Sandy Stone argumenterer i *The Empire Strikes Back: A Transsexual Manifesto*, at mennesker som lever i grenseland belyser en større arkitektur av den sosiale ordenen. Transseksuelle, de som krysser over fra et kjønn til det andre, blir et blankt ark hvor man kan tegne sin egen fantasi om hvordan en perfekt kvinne eller mann skal se ut. Stone ble selv nektet å få utført kjønnsskifteoperasjon fordi hun ikke selv ville bruke sminke eller høye hæler og oppføre seg «som en kvinne» (Bowker og Star 2000: 222).

Bolter og Grusin viser til blant andre medier også remediering av *kroppen* i sin bok, *Remediation* (2000: 231). Donna Haraway ser at vår kultur nyter det å bryte ned barrierer mellom kropp og verden, og kropp og teknologi. I kroppsbygging blir for eksempel kroppen rekonstruert for å ta en ny identitet og form, og denne endringen blir gjennomført ved bruk av teknologi, bruk av avanserte treningsapparater og dietter. Anne Balsamo argumenterer for at kvinnelige kroppsbyggere utfordrer samfunnet når de endrer sin kropp til noe som ikke minner så mye om forventningene vi har til en kvinnelig kropp. Gjennom kosmetisk kirurgi blir kroppen teknologisk rekonstruert. Kirurgene ser for seg den kvinnelige eller mannlige «ideal» kroppen, og former sin pasient deretter (Bolter og Grusin 2000: 237). Når vi ser på kroppen som et medium, så kan den både bli remediert og remedieres, og vil reproducere tegn på det naturlige idealet av «naturlig skjønnhet». I de tilfeller der transpersoner lar seg operere eller medisinere, så gjør de dette for å tilfredsstille det kravet som de forventer at *samfunnet* har til det kjønn de føler seg som. Når de endrer sin kropp, remedierer de seg selv. Men de vil også remediere de karakteristikkene som blir ansett for å kjennetegne menn eller kvinner. Bolter og Grusin mener at gjennom nye strategier av hypermedialitet, så kan nye medier omforme det normative blikket og dets impliserte syn på mannlige og kvinnelige identitet (Bolter og Grusin 2000: 240).

Kjønn kan også utgjøre sentrale aspekter av mye dokumentasjon, noe Aspens casestudie *Rebecca* fra 2008 er et klart eksempel på. Ifølge Bordo kan menneskekroppen synes å fungere som dokumenter, den blir en *tekst* av kulturen. Gjennom kroppene våre kan vi se sosiale og kulturelle standarder for kjønn, noe Aspens poengterer kommer sterkest til syne ved kvinnekroppen. Kvinner vil tilbringe mer og mer tid på «the management and dicipline of our bodies», på jakt etter et ideal som synes uoppnåelig (Bordo, via Aspens 2008: 8).

6.11 Definere for å kunne gjenfinne - synliggjøringsprosjektet

Når vi ser på klassifikasjonsskjemaer som en måte å ordne verden på, så er det lett å glemme de som har blitt oversett på denne måten. Det er ingen andre måter å få tilgang til historien på, enn gjennom klassifikasjonssystemer på en eller annen måte (Bowker og Star 2000: 42).

Klassifikasjonssystemer som støtter informasjonsinfrastrukturer opererer som redskaper for å glemme. De opererer også som redskaper for å delegere oppmerksomhet til det som blir nevnt (Bowker og Star 2000: 280). Case-studier utført av Douglas og Hill viser hvordan en kategori kan være ikke-eksisterende, frem til den er sosialt konstruert. Som eksempel kan vi vise til Thus Hacking som forsket på barnemisbruk gjennom forrige århundre. Han sa at det ikke er slik at det ikke fantes barnemisbruk på 1800-tallet, men det eksisterte ikke en kategori for dette, og da gikk det under andre navn (Bowker og Star 2000: 230). Boken *Hidden from history: Reclaiming the Gay and Lesbian Past* (Duberman, Vincinus og Chauncey (red.), 1991) er en samling artikler som har fokus på den delen av historien som har blitt gjemt, men som likevel har blitt rekonstruert på forskjellige vis. Vi kan lese om kvinner som kler seg i herreklær på 1700-tallet for å ta seg arbeide, om kjente menn som lenge etter sin død har blitt «avslørt» som homofile gjennom gjemte brev, og om andre homofile og transpersoner som forsøker sitt beste for å ikke bli avslørt for offentlighetens bedømmende blikk. Flere sexologer på slutten av 1800-tallet anså cross-dressing og kjønnsomgjøring som et symbol for homofili (Newton 1991: 290). Dette er ikke en misforståelse jeg har tenkt å gjenta, selv om det finnes alle tenkelige kombinasjoner av transpersonlighet og homofili. Men jeg vil sammenligne historien til transpersoner med historien til de homofile, da begge har blitt forsøkt gjemt og glemt, og ettersom omverdenen har hatt en tendens til å sette dem i samme kategori.

Noe av det som revolusjonerte historieforskningen på 1900-tallet kan kalles «minoritets-historien»: bestrebelser etter å gjenopprette historien til grupper som tidligere hadde blitt oversett eller ekskludert fra sedvanlig histografi (Boswell 1991: 17). Historien til minoriteter avslører store vanskeligheter som sensur og forvregning, fravær eller ødeleggelse av dokumenter, vanskeligheter med å skrive om viktige personlige og private aspekter av

menneskelige følelser og oppførsel, problemer med definisjon og gjennomsyring av politiske agendaer. «Sodomi» mellom menn var tabu på femtenhundretallet, men enda verre var «sodomi» mellom kvinner. Forfatteren Gregorio Lopez kalte dette «the silent sin», *peccatum mutum*. Jean Gerson hadde tidligere kalt denne en synd mot naturen, hvor kvinner var med hverandre på avskyelige måter, som ikke måtte bli nevnt eller beskrevet. På grunn av dette avgjorde den berømte juristen Germain Colladon på 1700-tallet overfor de sveitsiske myndigheter, som ikke hadde tidligere erfaring med lesbiske «forbrytelser», at dødsdommen skulle bli lest opp offentlig, som det ble gjort med homofile menns dommer, men at selve beskrivelsen av forbrytelsen skulle utelates. «A crime so horrible and against nature, is so detestable and because of the horror of it, it cannot be named» (Colladon via Brown 1991: 75). Det var ikke nødvendigvis det at dette ble ansett for å være så mye verre enn mannlig homofili, men ettersom kvinner ble ansett for å ha svakere natur, var det fryktet at de var mer mottakelige for usømmelige forslag. Forbrytelser som ikke får nevnes ved navn, etterlater følgelig ingen dokumenter av handlingen. Stillhet skapte grobunn for forvirring, og forvirring skapte frykt. På bakgrunn av dette skapte det vestlige samfunnet en ugjenomtregelig barriere som varte i nesten to tusen år (Brown 1991: 75).

Mye informasjon om homoseksuell praksis og teori i Renessansen og Barokken er kjent i dag, og gjennom kunsten kan vi finne spor etter homofile forhold. Diskurs-teoretikeren Foucault gjør oss oppmerksomme på at selv om disse uttrykkene ser ut til å være forutseende for vår tid, så var de innebygd i en epistemologi som ikke fullt ut kunne ordgi betydningen. Renessansen, som middelalderen før det, beveget seg mentalt i et landskap som var farget av Platonsk poetisk eller metaforisk analogi: De individuelle handlingene ble sett på som gjenspeilinger fra evige, transcendent paradigmer. Den kristne og den klassiske kosmologien fra denne tiden kunne ikke oppfatte realitetene til homoseksualitet mer enn den kunne oppfatte teleskopet eller fabrikken. Med Kepler, Descartes, og Newton, som representerte en alternativ metode av mer Aristotelisk diskurs, som både var analytisk, eksperimentell og empirisk, fortrente overnaturlig kosmologi med en ny overbevisning i vitenskap og individuell vurdering. Dette resulterte i at den vestlige tankegangen ble endret gjennom denne perioden, og det skulle bli helt avgjørende for historien til seksualitet og kjønn. Den engstelige koblingen som kristendommen hadde hatt til syndefulle handlinger, ble omskapt til bakteriologi og psykologi (Saslow 1991: 104). Vi kan finne spor av hvordan de levde på denne tiden, og kvinner i menns klær kan fortelle noe om personer med kjønnsinkongruens på denne tiden. Likevel, uten deres vitnesbyrd vet vi ikke hvorfor de gjorde det. Kvinnerollen på denne tiden syntes trang og uten frihet, så det å tre over i menns kostymer kan ha vært en

mulighet til å gjøre menns arbeid og få mer frihet.

John Boswell argumenterer mot et nominalistisk syn på homofiles historie, hvor han hevder at dersom man skal følge nominalistisk tankegang, så er kategoriene «homoseksuell» og «heteroseksuell» oppfunnet spesifikke miljøer heller enn virkelige aspekter av menneskelig psyke. I så måte finnes det ingen homofil historie. I sin mest ekstreme form vil et nominalistisk syn være at det er bare tidlig moderne og industrielle samfunn som har skapt homoseksualitet, og at det derfor er intetsigende og nytteløst å lete etter det i tidligere menneskelig historie (Boswell 1991: 20). Det å kunne gi ettertiden svar og definisjoner på hvordan vi er og hva vi anser oss som kan være et argument for å fortsette å klassifisere etter kjønn. Men er dette nok? Bør det være opp til bruksdokumenter som vi anvender for å gjøre livene våre enklere, å fortelle vår historie til våre etterkommere? Det vil være mer logisk at andre områder tar seg av vår historiefortelling, og at biografier, blogger etc. kan være med å utdype det som et dokument som passet rett og slett ikke har hverken fysisk plass, eller agenda for å ta seg av.

Den humanvitenskapelige og samfunnsvitenskapelige kvinneforskningen hadde et felles ønske om å *synliggjøre* kvinners liv og erfaringer. Deler av kvinneforskningen ville fokusere på å definere kvinnen basert på hennes forskjell fra menn. Homoforskningen og queerforskningen har på sin side startet sine egne synliggjøringsprosjekter. Den franske filosofen Monique Wittig påpeker at når man forsøker å kategorisere og plassere mennesker i grupper og identitetskategorier, så skaper man «den andre». Denne *annetheten* er utforsket både av Virginia Woolf og senere også de Beauvoir, som viser at kjønn er et relasjonelt fenomen og at mannen fremstår og bekreftes som subjekt gjennom en bekreftelse av kvinnens posisjon som objekt. Dermed skapes en forskjell mellom menn og kvinner. En ny teoretiker som også er opptatt av annethet, er litteraturviteren Gayatri Chakravorty Spivak. Hun viser hvordan vestlige intellektuelle miljøer italesetter den tredje verden. Med utgangspunkt i postkolonial litteratur tydeliggjøres eurosentrismen, og en neglisjering av hvordan Vesten fortsetter å skape nye områder for kolonier innenfor sin egen kultur, dette skjer gjennom gettoisering og marginalisering. Vi kan se at produksjonen av annethet fortsatt pågår, om den i dag er knyttet til kjønn, seksualitet, etnisitet eller klasse (Bondevik og Rustad 2006: 47-51).

6.12 Kjønn i forskning - Antropologiens behov for kjønn

Et nummer av *Norsk antropologisk tidsskrift* (NAT) (02/2007) tar for seg hvilket kjønnsperspektiv man kan operere med for at kjønn skal gjenkjennes i sosialt liv, uten samtidig å skape føringer for hvordan kjønn manifesteres på. De ser i tillegg på hvordan man

kan operere med et komparativt begrep om kjønn, og om et slikt begrep vil være formålstjenlig eller ønskelig i det hele tatt. Tidligere ble ofte kjønn i norsk antropologi ansett som en forskjell med kraftig potensiale til å forme og definere ulikheter, men etterhvert ser det ut til at man har mistet interessen for denne forskjellen. Kjønn i antropologien i dag blir betraktet mer som en av flere andre differensieringsmekanismer eller aspekter ved sosiale fenomener, og blir i mindre grad vurdert som *et sosialt fenomen* i seg selv, gjerne påvirket av performativitetsteori (Butler) og poststrukturalistisk kritikk. Fokuset i analyser er nå mer rettet mot individet, med det resultatet at denne kategorioverskridelsen (som transkjønnede står for etc.) i nyere kjønnsforskning innebærer et fokus på identitet og subjektivitet som ofte ser ut til å få forrang foran interessen for sosial organisasjon og struktur (Eriksen m.fl. 2007: 76). Det poengteres at de ikke mener at dette ikke er sentrale og viktige aspekter å vurdere, men at det gir en ganske liten analytisk og akademisk interesse dersom man ikke samtidig kan koble det og analysere det i relasjon til større strukturerende prosesser. De understreker at kjønnsforskningen bør fokusere på de strukturerende prosessene som ligger til grunn for nettopp behovet for å overskride kjønnede kategorier. Dette er viktig for å kunne drive komparativ forskning. For å kunne drive komparativ forskning foreslår de at man for eksempel kan finne ut hvorvidt og hvordan ulike former for kategorioverskridelse finner sted og gjør seg gjeldende som ulike etnografiske fenomener i ulike samfunn, og hvordan dette henger sammen med andre strukturerende mekanismer som er tilstede. Kapasiteten til å kunne oppdage og analysere slike sammenhenger er blant antropologifagets store styrker, og dersom ikke denne styrken blir utviklet innenfor et felt som kjønnsforskning, vil man også gå glipp av fagets bidrag og innflytelse på et felt som i stor grad er preget av tverrfaglighet (Eriksen et al. 2007: 76).

For å kunne ha et grunnlag for sammenligning må man ha sammenlignbare og avklarte størrelser. Vi kan spørre oss om faglige forståelse av kjønn ofte blir blandet sammen med en lite klargjort betydning av kjønn, som gjør at begrepet og kategoriene brukes på svært diffuse måter. Igjen vises denne blandingen av *Aristotelisk* og *prototyp* klassifisering som kan skape grobunn for misforståelser, og i verste fall: terror. Kjønn skaper visse utfordringer både når det gjelder teori og metodeutvikling, og dette er på grunn av allmenne, men ofte lite reflekterte og svært subtile betydninger. Hvis man vil ha et komparativt gyldig kjønnsbegrep, så understreker de at kjønn må defineres på en måte som fanger opp denne allmenne, og likevel så subtile betydningen av kjønn. De foreslår en kombinasjon av symbolske og strukturelle dimensjoner for å nå frem til dette (Eriksen et al. 2007: 78).

Artiklene i dette nummeret av NAT viser mye av mangfoldet innen kjønnsforskningen

som foregår blandt antropologer i Norge, som fokus på kjønn, arbeid og økonomi (Fagertun), endring av hardprogrammerte eller trege kjønnsmodeller (Rudie), narrativer om mat og kjønnsrelasjoner (Haukanes) og fokus på kjønn som inntak til sosial og kulturell endring (Eriksen). Eriksen beskriver dette som de «eldre», mer strukturalistisk orienterte modellene, som fortsatt har mye å tilføre kjønnsforskningen. De mer strukturalistisk orienterte modellene viser at nettopp det å utforske sosialt liv som *kjønnen* utgjør en viktig måte å fange opp og analysere større sosiale prosesser og strukturer som ellers ville kunne blitt oversett og tatt for å være for subtile til å stille spørsmål ved (Eriksen et al. 79). Dermed ser vi at vi på denne måten trenger kjønnskategorier, for å kunne oppdage disse strukturene. Men det trengs redskaper for å kunne avgjøre i hvilke sammenhenger dette vil være nødvendig.

Del 7 Kjønn som oppstått fra dokumenter? Kjønn mindre – skjønn mer²

7.1 Kjønn blir skapt - Rolleteori

Vandelskog på sin side hevder at man gjerne kan fortsette å bruke kjønn som et etnografisk verktøy for å inndele verden inn i ulike typer mennesker. Dette verktøyet vil bidra til mer detaljert kunnskap. Men når detaljene kommer tydelig nok til syne, må man kanskje forlate kjønn som verktøy til fordel for andre begreper som er mer egnet til å forstå de mønstrene og prosessene som analysene avdekker og skaper. Men han mener at kjønn er mindre fruktbar å bruke som analytisk kategori, fordi det er konstruert på et vestlig folkebegrep som ikke er logisk konsistent. Han mener at begrepet inneholder en rekke ulike og av og til selvmotsigende attributter for hva kjønn er. «Dermed viser begrepet kjønn til ulike generative prosesser som skaper og vedlikeholder det vi i ulike situasjoner kaller kjønn» (Vandelskog 2007: 161). Identiteten vår kan defineres som de ulike sosiale kategoriene og gruppene vi tilhører som former oss til de vi er. Vår identitet er sosialt skapt, ettersom den ikke ville eksistert uten oppfatningen av at det er andre tilstede som kan «tolke» oss (Eriksen 1994: 34). De identitetene man bruker mest tid på blir de viktigste identitetene, og jeg har tidligere vist til teorien til Witt om kjønn som en *megasosial rolle* som er med oss på de fleste områdene i livet.

Jeg vil vise til Luca Dalen Espseth, rådgiver for Kjønnsmangfold, Landsforeningen for lesbiske, homofile og transpersoner. Han er og en del av panelet som har vært med på å skape rapporten *Rett til kjønn* fra Helsedirektoratet. I dokumentaren *Mann uten penis* (2013), møter vi han gjennom kameranlinsen til en venn som lager dokumentaren for å belyse problemene

2 Tittelen *Kjønn mindre – Skjønn mer* er hentet fra Løchen (2015): universitas.no/magasin/60567/kjonn-mindre-skjonn-mer

transkjønnede møter. Espseth ble født i en «kvinnekropp», men gjennomgår hormonbehandling for å få mer mannlige kjønns karakteristikk. Han vil ikke la seg operere, da han ikke vil slå fra seg tanken på å en dag få barn. Vi møter også hans mor som sier at hun skulle ønske at han ikke følte han måtte endre på kroppen for å kunne bli oppfattet som den han følte seg som. Hans respons var at han kanskje ikke ville gjort det dersom samfunnet var annerledes.

Vandeskog viser til hvordan kjønn i dag ikke skapes direkte av biologiske forskjeller, men at det heller er noen sosiale prosesser som gjør slike forskjeller relevante. Dermed er det «mer sannsynlig at det er prosesser av typer ulike relasjonslogistikker, enn at kroppens ulikhet blir relevant i kraft av seg selv» (Vandeskog 2007: 161). Andre stemmer fra transmiljøet forteller om hvordan interesser ikke stemmer over ens med deres medfødte kjønn, og vi kunne nylig lese om en anonym 14 åring som følte seg som en gutt, til tross for at hen var født som jente (Aftenposten 2015). Den korte teksten, skrevet av tenåringen selv viser hvordan hens klesstil og interesser ikke gikk overens med jentenes, og at hen ikke heller ble akseptert som en av guttene. Hen var for spesiell for å bli akseptert i noen av miljøene. Overskriften forteller om å «være født i feil kropp», men innholdet i teksten viser hvordan det heller er ensretting innad i gutte og jente-gjengene som understreker dette skillet mellom gutter og jenter. Et skille som ytterligere blir understreket av markedskrefters behov for å skape produkter som retter seg mot det enkelte kjønn. Det å ha et felles språk, felles kunnskaper og felles verdier er viktige verdier for å skape sosiale fellesskap, og denne kulturelle likheten skaper denne «vifølelsen», gruppeidentiteten (Hylland Eriksen 1994: 44). Det er og med på å likeledes understreke de som *ikke* hører til under denne gruppen. Det indre samholdet til en gruppe er avhengig av ytre press (Hylland Eriksen 1994: 41). Vår oppfatning av hva som er «normalt» gjør oss i stand til å skille ut det som ikke passer inn. Disse blir pålagt en spesiell gruppeidentitet. Ved å definere en slik identitet overfor andre, så er man med på å forme individets egen oppfatning av seg selv, ettersom vår identitet vil formes av anerkjennelse eller mangel på anerkjennelse fra andre (Taylor 1994: 25). Goffmans rolleteorier som er basert på det som utspiller seg i et teater tar blant annet for seg den fasaden som er uttrykksmidler av en fastlagt type som tas i bruk av en person under hans opptreden. I dette tilfellet, kjønnsopptreden. Han tillegger kjønn som en del av en persons personlige fasade (1992: 27). Når man gjennomfører en *korrekt* og tilrettelagt scene, så tilskriver publikum et *selv* til denne rollen. Men dette selvet vil kun være et produkt av den fremførte scenen, det vil ikke være en *årsak* til den. «Når vi skal analysere selvet, ledes vi bort fra innehaveren [...], for han og kroppen hans utgjør bare den knagg man for en stund kan henge noe man i fellesskap har

laget på» (Goffman 1992: 208-209). Det som avdekkes er *et maskineri for selvproduksjon*, og rekvisitter skapt for *han* eller *henne* er med på å tilskrive den rollen vi føler oss (bevisst eller ubevisst) tvunget til å spille.

De personer som går helt opp i sin rolle og har tro på den, er ett yttertilfelle som Goffman kaller «oppriktige». Vi kan kanskje tilskrive denne til de tenåringer som helt og holdent går inn for å passe inn, og adopterer kjønnsspesifikke handlinger og rekvisita som «sine egne». Som et annet yttertilfelle, viser Goffman til de «kyniske». Det er ikke slik at alle kyniske opptredener vil narre sitt publikum, av og til fører en «kynisk» person sitt publikum bak lyset fordi han mener det er for deres eget beste, og kanskje også for samfunnets beste (1992: 24-25). Personer som ikke er redd for å «leke» med tradisjonelle kjønnsroller går inn under denne kategorien, som for eksempel Esben Esther Benestad Pirelli. At dette krever en sterk personlighet er det ingen tvil om. Det vil være vanskelig å være en slik person i tenårene, da fellesskapstanken regjerer sterkt. Frasen «Det ordner seg etterhvert» blir en mager trøst. Arntzen peker på at tradisjonell transvetittisme (en person som tidvis iklær seg det motsatte kjønns klær og rolle for å føle seg vel) kan se ut til å forekomme noe hyppigere hos menn enn hos kvinner, uten at hun trekker noen videre konklusjon av dette (2013: 23). Men hun viser til at det er stor forskjell på menn og kvinner (i dag vel og merke) ved at stort sett alle klær kan defineres som kvinneklær. Vi kan se hvordan klesindustrien rettet mot kvinner er i en helt annen størrelsesorden enn den rettet mot menn, og kvinner står fritt frem til å shoppe i menns avdelinger, til og med med velsignelse fra moteverdenen: «Herreskjorte» og «boyfriend-jeans» har nærmest blitt som klassikere å regne i en kvinnes garderobe. Det samme kan ikke sies om kjoler og skjørt i menns garderobe. Menn blir «mer synlige» enn kvinner når de er omkledd. Arntzen foreslår at vi kanskje må se nærmere på sammenhengen mellom mansrollen og transfenomenet. Det ser ut til at den tradisjonelle mansrollen har blitt trangere, mens kvinnerollen får stadig større spillerom. Dette kan bety at menn føler seg i mye større grad som normbrytere når de «bruker» kvinnerollen, mens kvinner ikke føler det på samme måten (2013: 23). I den samme boken hevder en transperson at hen ikke har et behov for å *være* kvinne, men at hen bare vil bort fra mansrollen en stund (Arntzen 2013: 24). Det handler ikke bare om klær, men vi skal ikke undervurdere klær som rekvisitter for vår mulighet til å utspille våre kjønnsbaserte roller.

7.2 *Stigma*

Et viktig bidrag til den sosiologiske og transkjønnede forståelsen av transproblematikk er Erving Goffmans *Stigma*. Samfunnet skaper måter å kategorisere personer og de attributter

som blir tatt for å være naturlige og vanlige innenfor disse kategoriene. Når vi først møter et menneske, tillater førsteinntrykket oss å anta dennes kategori og attributter, vi finner personens *sosiale identitet*. Vi har en tendens til å støtte oss til disse forventningene vi har, vi gjør dem om til normative forventninger, det blir til krav som skal oppfylles. Vi er typisk ikke oppmerksomme på at vi stiller disse kravene, før det dukker opp et spørsmål om kravene vil bli innfridd eller ei. Disse antatte kravene kaller Goffman *virtuell identitet*. De attributtene personen faktisk innehar, kan kalles dennes *faktiske sosiale identitet* (1990: 12). Termen *stigma* brukes for å vise til en attributt oppførsel, eller et rykte som virker svært diskrediterende for individet. Det gjør at individet blir mentalt klassifisert av andre som en uattraktiv, avvist stereotypi istedenfor en akseptert normal en. Et stigma er et spesielt forhold mellom attributt og stereotypi. Goffman definerte stigma som et skille mellom virtuell sosial identitet og den faktisk sosial identiteten (1990: 12, 13). Stigma er et tegn på avvik. Her ser vi at skillet som gir et godt teoretisk grunnlag for å kunne beskrive transkjønnede dukker opp. Det er et skille som deler individet i to. Våre forventninger og krav gir en virtuell identitet, som, dersom de ikke blir innfridd, splitter individets virtuelle identitet og faktiske sosiale identitet. Det er når vi blir oppmerksomme på dette skillet at den virtuelle identiteten kommer til syne. Det er denne som gjør at vi kan påstå at noen har «feil» kropp, ettersom de ikke passer til den oppfatning vi har av denne som «kvinne» eller «mann». Det er her vi ikke kan forklare kjønn via kropp lengre, men må ty til forståelsen av at *sex* er biologi og *gender* er basert på det sosiale/ kulturelle. Dermed kan det biologiske kjønn forklares som en stabil størrelse, mens sosiale kjønn kan variere fra kultur til kultur (Eriksen m.fl. 2007: 76).

Harvey Sacks kom med en forskning på det å «være ordinær». Å være ordinær krever en viss anstrengelse. Det å være ordinær er å være ueksepsjonell, og dette på sin side krever detaljert kunnskap om rutiner, og om det å være uvanlig gjennom oppførsel, tale, bekledding osv. Ved å bruke slik kunnskap gjør vi alle vårt for å kunne konstruere vår identitet gjennom hele vårt liv. Å skape identiteter er en måte å opptre på (jfr. Butlers teori om *performance* i forhold til å gjøre kjønn). En stor del av identitetsarbeidet krever dokumenter, slik som CV, jobbsøknad, sertifikat, eller passet. Mennesker fører kontroll med hverandre, og via dokumenter av ulike formater, som hver tilhører sine kontrollorganer (slik som NAV, sykehuset, politi etc.) De setter oss i bås, som gode mødre, ansvarsfulle borgere osv. Dokumenter er på en slik måte med på å strukturere identiteter (Prior 2003: 103). Det å bli *utelukket* fra inndelinger er en form for stigmatisering. Det er ikke det at vi benekter vedkommendes tilstedeværelse i verden, men vi vil skape et klart skille ved at denne personen tross alt ikke er som oss, vi andre, vi som klarer å finne vår identitet uten større bestrebelser.

Passet som dokument er skapt for å føre videre et velferdssystem for oss. Med tryggheten kommer ansvaret. Når vi først er satt inn i en kategori som er «utenfor» det vanlige er vi ikke lengre i det gode selskap av *de anonymes*. Vi blir *de andre*. Hvem andre er det som ikke er komfortable med en passkontroll hvor våre karakteristika blir vurdert som *sanne* eller *falske*? Som vi ser i Spade (2008) så er grunnen til opprustningen av den statlige forvaltningen rundt informasjon at de vil forhindre terrorangrep. Når vi stadig vekker ser en kniv og en gaffel sammen, oppstår det en kobling mellom disse for oss. *Association by contiguity* betegner en assosiasjon ved nærhet/berøring/likhet. Aristoteles formulerte *laws of association*, som inneholder *contiguity, repetition, attention, pleasure-pain* og *similarity*. Prinsippet handler om at ideer, minner og erfaringer kobles sammen når den ene til stadighet blir erfart i sammenheng med den andre. Denne koblingen ligger til grunn for *assosiasjon ved similaritet*. Dette viser til hvordan ett minne kan merke et annet gjennom deres *felles* egenskaper. Et eple kan dermed minne oss om en rose på grunn av den røde fargen. Disse to vil være assosiert selv om vi kanskje aldri faktisk har erfart dem begge samtidig (Contiguity: 2015).

Harvey A. Carr diskuterer i en artikkel fra 1931 hvordan termen *the laws of association* allerede da hadde mistet mye oppmerksomhet. Hans artikkel diskuterer den psykologiske *stimuli* og *respons* koblingen. Han hevder at *the law of similarity* ofte blir for lite forklart, og at den kun forklarer hva som kan være forventet å skje, uten at den gir noen forklaring til dette. Når man vil hevde at tanken på ett objekt automatisk bringer oss over til tanken på et lignende objekt, involverer det feilslutning av en konseptuell *tingliggjøring* av attributtet, som tross alt er vårt eget sinn (Carr 1931: 214). Eksperimenter utført på både dyr og barn som ikke i samme grad som voksne tyr til minner, viser at motorisk aktivitet kan være helt essensielt for utformingen av assosiasjoner, altså det skaper en stimuli-respons situasjon (1931: 225). Han foreslår at objekter kan bli assosiert sammen, ikke fordi de mentalt forstås som det samme, men fordi de er direkte assosiert med en felles motorisk respons. «I have termed this the Law of Assimilation, and it may be formally stated as follows: Any novel sense impression will tend to elicit those responses that are already connected with a similar sensory stimulus.» (Carr 1931: 227, 228). Når et subjekt er forberedt på å reagere på et forventet stimuli, kan den plutselige forstyrrelsen av et hvert annet stimuli føre til handling basert på det som opprinnelig var forventet. Vi kan koble dette til passkontrolløren som har som oppgave å sjekke alle og en hver av oss grundig når vi går igjennom sikkerhetskontrollen. Ved å sjekke passet utfører de sin hovedoppgave som har som formål å stoppe personer med uhederlige hensikter. Hva skjer da når det presenteres et pass og en

person som tilsynelatende ikke ser ut til å høre sammen? Vi kan håpe at det i dag ikke vil være et problem, men jeg synes det er viktig å være oppmerksom på at uheldige assosiasjoner kan forekomme, selv om det ikke nødvendigvis medfører handlinger som krenker individet.

7.3 Dokumenter som agenter

Prior nevner flere tilfeller hvor menneskelige disposisjoner og kvaliteter mer trolig enn ikke, blir videreført av agenter og prosesser utenfor individet, enn inne i menneskenes egne hoder. Det samme er tilfellet med identiteter. Identiteter blir båret videre og spredd av dokumenter i mange former. Hun demonstrerer hvordan dokumenter blir tjenere i prosessen hvor subjekter, subjektivitet og identitet skapes og *stabiliseres*. Dokumenter er ikke bare bærere av informasjon. De kan komme inn i systemet som uavhengige agenter. Slike agenter kan skape restriksjoner for noen, og legge til rette for muligheter for andre agenter, de strukturerer på denne måten handlingene til andre (Prior 2003: 91). De kan være åpne for rekruttering av andre nettverk som en alliert, eller stenges ute som en forræder. Hvis vi anser dokumenter på denne måten, som venner eller fiender som kan være involvert i systemer preget av dominans og underkastelse, så skapes og ødelegges naturen til den materielle verden. «For we know of many cases where a document identity can take precedence over lived identity. (For example, in the case of transsexuals where the sex stated on a birth certificate can override the gendered identity of the person in life – or even in death.)» (Prior 2003: 96). Dokumenter skaper felter hvor et hvert individ kan skape seg selv som moralske og riktige vesener, eller det som blir oppfattet som det motsatte. På denne måten kan vi se på dokumentasjon som en måte å gi en form for identitet som for alltid er åpen for å bli kolonisert av virkelige mennesker. I dag kan vi begynne å snakke om moderne former av identitet i form av «cyborger». Det vil si en hybrid av humanistisk og informasjonskvaliteter, der hud og ben, PIN nummer, elektroniske passord, DNA sekvenser og blodprøver samles som et aktivt middel. Tekst og kropp smeltes sammen til ett (Prior 2003: 103). Dette er i høyeste grad tilfellet i passet, med sitt biometriske område pluss den tekstlige informasjonen.

7.4 Tilbake til semiotikken – paradokset som avdekkes

Det at selve beskrivelsen av transkjønnede resulterte i skillet mellom gender/sex fikk meg til å tenke på skillet mellom signifier/signified i semiotikken. Det syntes å være en kobling der som for meg virket åpenbar.

Gender, in Western culture, is an effect of this mythic form of signification.

Through its signification, the body ceases to be the signifier of sex; instead, the sign of the reproductive subject – the result or completion of the first semiotic chain – becomes what Barthes calls the «form» of the second chain: in this case, gender role. A role, of course, is «empty», a form, a set of behaviours that suggests a «content» that comes to be defined as gender identity. And as myth is a motivated system, according to Barthes, this content, or signified, will be seen to motivate or determine the signifier – to be, in other words, its necessary antecedent. Taken together, the signification of the myth of gender is the heterosexual subject, whose body is only a contingent factor in the acting out of sexuality, whose body, we will later see, is actually motivated by gender itself. In loosening itself from its former history, the mythic sign makes the second-order signification seem primary and original. [...] Barthes writes that «semiology has taught us that myth has the task of giving an historical intension a natural justification, and making contingency appear eternal.» As the sign shifts from one order to the other, becoming a signifier and shedding its history as a sign, it accedes to the level of ideology: «The relation which unifies the concept of the myth to its meaning is essentially a relation of *deformation*.» It is in the context of this movement, from signified to signifier, from sign to its transposed counterpart, that the second-order signifier is able to leave behind its history, the specific conditions of its production as a sign of the first-order signification, and appear as natural («innocent») and unmotivated. Myth «transforms history into nature... [W]hat causes mythical speech to be uttered is perfectly explicit, but it is immediately frozen into something natural; it is not read as a motive but as a reason.» (Hausman 1995: 186,187).

Boken til Hausman, *Changing Sex: Transsexualism, Technology, and the Idea of Gender*, har fått en del kritikk, blant annet for at endel feilsiteringer som underminerer bokens tiltro som en ressurs over medisinsk historie. Det virker som om «gender» for henne er rent teknologisk basert, og hun hevder at hadde det ikke vært for teknologien som gjorde det hele fysisk mulig, så ville teorien som ble skapt av Money om «transkjønnet» og skillet mellom gender og sex ikke eksistert (til tross for at konseptet omkring gender/sex skillet ble diskutert allerede på slutten av 1800-tallet). Hun anklager kulturelle feminister for å være antiteknologiske, mens hun selv fremstår som tekno-deterministisk. Hun får også kritikk for å ikke tenke på den større sosiale og politiske konteksten rundt transkjønnethet. Riktignok var det noen blandt den første bølgen av kjønnskorrigerede transkjønnede som helhjertet adopterte medisinske modeller som gender/sex modellen, og det er disse Hausmann portretterer. Men den andre bølgen med transkjønnede aktivister eller teoretikere, var mer inspirert av postmoderne feminisme og queer-identitetspolitikk, og har kritisert disse medisinske paradigmenes. Deres syn inneholder hele spekteret av sex/gender identiteter og praksiser, og medisinske intervensjoner – eller avvisning av disse. Hausman har et gammeldags syn på transkjønnede som en homogen gruppe skapt av medisinske teorier og teknologier (Rosario 1996: 243-246). Men ikke all kritikk har vært dårlig, hun kommer med interessante poenger, som virker som en påminnelse

om at kroppen også kan anses som en teknologisk artefakt (Oldenziel 1998: 183).

Tydeligvis er fallgruvene mange når man beveger seg inn på dette området. Jeg synes likevel denne koblingen hun viser til semiotikken er svært relevant, men jeg vil kanskje trekke det litt mer i retning av irrelevansen av kjønn som avdekkes nettopp via teknologien, det fysiske. I fortolkningsprosessen basert på semiotikken skilles betydningen fra det materielle. Man deler altså et studieobjekt i to deler: Idé og uttrykk, form og innhold, betydning og betydningsbærer (Lund 2003: 98). Dokumentasjonsvitenskapen ønsker å utfordre dette skillet med fokus på at resultatet, betydningen i høyeste grad avhenger av de fysiske realiteter vi finner i dokumentet. Dermed mener jeg at det er viktig å se denne koblingen i forhold til kjønn og en eventuelt realisering av et *tredje* kjønn. Vi kan ikke bare se definisjonen av kjønn adskilt fra sammenhengene/dokumentene de dukker opp i. Definisjonen av kjønn vil ha ulik betydning avhengig av situasjon og person som bruker begrepet. Idéen om *kjønn* eksisterer ikke alene. Den må bli reproduisert via fysiske dokumenter, via kroppen vår. Hausman trakk i retning av å *feste* kjønn (gender) i kroppen og dens funksjoner. Hun viste til at det *er* et paradoks at kroppen skal tilpasses vårt sosiale kjønn, når denne oppfatningen av det sosiale kjønn tross alt er basert på erfaringene vår kropp kan gi oss. Jeg vil kanskje snarere trekke blikket *bort* fra kroppen og kjønn, og prøve å gi den dokumentkonseptuelle modellen som redskap for å kunne sementere kjønn i områder hvor det til slutt vil forsvinne til fordel for andre, mer gunstige beskrivelser/betegnelser. Fokuset på sosiale og kulturelle forhold vil være helt sentralt.

Psykoanalytiker Patricia Gherovici viser til hvordan det i USA ser ut til å være en bølge av «transgeneraliseringer», som hun beskriver som en generalisering av transkjønnes ideologier og praksiser. Foucault viste i *Power/Knowledge* hvordan psykoanalyse ble skapt gjennom institusjonaliseringen av tilståelsesprosedyrer som han mener er så karakteristisk for vår sivilisasjon. Det skapte et område for «medicalisation» av seksualiteten som han og tilskriver som et merkelig fenomen av den vestlige verden: Det å skulle patologisere seksualitet og kjønn (1980: 191). Gherovici, som har mange personer med kjønnsinkongruens viser likevel at psykoanalysen kan ta et annet ståsted i forhold til kjønn i dag:

The admittedly marginal figure of the transsexual seems to promise a new utopia for the 21st century. To be sure, it is not outside the tenets of liberal democracy to assert that one's freedom should include the right to choose one's gender while claiming ownership of one's body. Such a right, however, should not reduce one's body to a malleable commodity (Gherovici 2010: 246).

Innledningsvis spør hun om vi kan lære noe av de nye teknologiene innen kjønnskorrigerende

behandlinger, og om vi tenker annerledes rundt vår forståelse av *sex* og *gender* (Gherovici 2010: xv). Mer presist: Tenker vi egentlig annerledes når det dreier seg om forståelsen av kjønn ved å innføre enklere måter å *fysisk* endre vår kjønnskarakteristikk på? Skillet mellom kropp og sinn (*sex* og *gender*), unektelig likt skillet mellom signifier/signified i semiotikken, skaper et slags paradoks hvor kroppen skal endres for å passe til identiteten, som likevel er adskilt fra kroppen, men som har *oppstått* fra de funksjonene som kroppen gir. Personen blir delt i to, på samme måte som et studieobjekt for semiotikken. Jeg vil understreke at det virker som et poeng å undersøke om *kjønn* - idéen om kjønn, denne lite konkrete beskrivelsen som egentlig ikke er en beskrivelse - oppstår i dokumentene/dokumenteringen av kjønn. På denne måten vil dokumentasjonsvitenskapen være hjelpelig – ikke for å utslette synet på at det finnes personer med kjønnsinkongruens, men som et fokus *bort* fra kroppen som synes å ha blitt så altopplukende gjennom hele livet vårt, helt fra de lyserosa eller lyseblå teppene vi får utdelt allerede på barselavdelingen, til vi kan slippe taket i vår egen kropp gjennom døden.

7.5 *Hvordan kjønnsmarkeringen kan endres*

I norske personnummer har det inntil nå vært et nummer som definerer kjønn. Det niende tallet er reservert for partall for kvinner, oddetall for menn. Etter at skatteetaten ble møtt fra press fra flere hold går det nå mot endringer i denne praksisen. Disse endringene vil skje de neste årene via de neste personnumrene som blir utdelt. De begrunnet dette også med at andre land har bestemt seg for å fjerne kjønnsdefinering i mange tilfeller for å unngå diskriminering av transpersoner. I konseptutvalgutredningen om «Ny personidentifikator i Folkeregisteret» som ble overlevert til Finansdepartementet 4. april 2014 begrunnes forslaget med at det er samfunnsøkonomisk riktig å velge et konsept som kan være mest mulig robust for nasjonal og internasjonal samfunnsutvikling når det gjelder utvidelse av tokjønnsmodellen. Denne utredningen viser også til den nye diskrimineringsloven om seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (Helsedirektoratet 2015: 67-68). En annen grunn for at endringen måtte bli gjennomført, er fordi de rett og slett var i ferd med å slippe opp for nummer på noen datoer. Dermed kan vi si at en teknisk kausalitet førte til, eller i det minste var medvirkende til at denne praksisen måtte endres.

Det blir sannsynligvis gjort endringer i prosessen med hvordan man juridisk kan endre sitt kjønn gjennom forslaget gitt av helsedirektoratets rapport fra april 2015, samt at de anbefaler at det bør vurderes å innføre en «x» for personer med kjønnsinkongruens. Selv om dette synes som et skritt i riktig retning for oss alle når det gjelder synet på kjønn, så belyser det bare problemet som melder seg i det vi faktisk analyserer hva det er en eventuelt enklere

endring av kjønn vil si, eller hva en «x» i identifikasjonspapirer vil beskrive. Intetsigbarheten i kategorien «kjønn» blir slående takket være dette fokuset. Jeg er tilbøyelig til å ville være enig med Spade og Butler (blant flere) som stiller spørsmålsteget i det å i det hele tatt skulle dokumentere kjønn, men samtidig er det en del av meg, kanskje min følelse av å være «kvinne» som understreker at dette ikke er så enkelt. Vi må kunne definere oss på en eller annen måte for å fange opp ting som gjelder oss som to forskjellige kjønn. To kjønns kategorier som har blitt så altoppslukende i vårt liv dokumenterer vår identitet. Mye av dette er skapt nettopp gjennom vår dokumentering av kjønn. Vi kan ikke bare fjerne en ting som ligger så innbakt i vår kultur og mentalitet uten at det blir en form for kaos. Jeg vil foreslå at eventuelle endringer på dette området gjøres tydelig og sakte, for vi har ikke enda kommet dit at dette kan fjernes helt. I en ideell verden uten diskriminering og forskjellsbehandlinger ville det vært mulig å fjerne kategoriene på et blunk uten problemer. Nå tenker jeg at det viktigste er å belyse for alle at det skjer endringer her, og få alle til å bli klar over dette.

Vi kan kanskje dra nytte av å bruke organisasjonsteori i denne sammenhengen, og vise til noe som kalles *Autopoietiske systemer*, som er en teori som ble utviklet som 1980-tallet og betyr selvproduserende systemer. Denne betegnelsen viser til et system som både er åpent og lukket. Det finnes en kognitiv åpenhet mot miljøet i systemet, dette for å kunne følge med i tiden og endringer som finner sted. Denne åpenheten skal skape innvendig refleksjon, samtidig som en normativ lukkethet skal forhindre at for mye informasjon og kommunikasjon penetrerer systemet utenfra. Den normative superstrukturen som lukker systemet for å unngå uønsket påvirkning utenfra, skaper en konserverende effekt, mens den kognitive åpenheten er med på å skape variasjon til systemet (Johannesen 2008: 404). Den kognitive åpenheten er med på å vekke bevisstheten til aktørene. Når disse i sin tur er med på å reflektere over denne bevisstheten og introduserer den til systemet, så kan det skapes en type irritasjon som gjenoppretter kommunikasjonen i systemet. Formålet med den normative superstrukturen er for å sørge for at endringer i systemet ikke skjer hurtigere enn det som strukturen i systemet tillater for å klare å gjøre de nødvendige justeringene. Dersom endringer skjer for fort, vil hele feltet kollapse. For å kunne opprettholde stabiliteten og fleksibiliteten til det totale systemet, så er det viktig at man utfører *gradvise* justeringer. Dersom det oppstår en full kollaps, så vil det i seg selv være en klar indikator på at realitetsmodellen som organisasjonen benytter seg av, trenger å redefineres (Johannesen 2008: 406).

At endringer tar tid på slike sikkerhetsbaserte områder er tydelig når vi bruker eksempelet med de nye autmatiske passkontrollene. Dette blir begrunnet med at de må både

være basert på at de skal fungere i utlandet, men også at det skal tilpasses norske regler, og at det derfor er en tidskrevende prosess. Jeg vil dermed anta at endringer som skjer i selve passet også vil oppfattes som drastiske endringer, så her er det og viktig at ting skjer i riktig tempo når det gjelder kjønnsmarkøren. Dette docemet, *kjønn*, finner vi igjen i så mange andre områder at det vil være spesielt viktig å trå varsomt når endringer skal bli utført. Samtidig viser utfordringene til personer med kjønnsinkongruens at endringene må starte en plass, og jeg vil foreslå en *flytting* av kjønnsmarkøren.

7.6 *Flytting av kjønnsmarkøren*

Når vi analyserer et dokument, skaper vi en «støpeform», det blir en mal for å kunne skape andre dokumenter av denne typen. Vi beskriver forutsetningene så detaljert som vi kan eller så detaljert som vi finner nødvendig for å kunne skape et slikt dokument, og den prosessen som må ligge til grunn for at det kan bli skapt. Dette kan sammenlignes med objekt-konseptet (også kjent som objekt-orientert systemanalyse) innen data/informasjonsvitenskap. Man skaper en form for objektene, ting de har til felles, og måter man kan influere eller påvirke disse på. På denne måten kan man modellere visse egenskaper av «den virkelige verdens» objekter inn i det som blir til «klasser». Klasser blir støpeformer for visse typer objekter, men selv om objekter kommer fra den samme malen, så er de ikke det samme. Det er på grunn av dette at en case eller et scenarie virker når man skaper klasser. Man identifiserer felles funksjoner blant en klasse av objekter, og skaper støpeformen ut fra dette. Resten av attributtene som vil variere fra objekt til objekt etterlater vi som variable attributter, eller så kan vi begynne å sub-klassifisere – å skape mer spesialiserte klasser. Det å analysere objekter kan sammenlignes med objekt-konseptet. Spørsmålet om når man skal inndele «virkelige fenomener» i forskjellige klasser er en egenskap som erfarne systemingeniører utfører (Olsen et al. 2012: 116).

Vurderingen er tilstede for at vi deler kategorien kjønn inn i flere kategorier, og at også «X» skal bli en mulighet å velge for de som ikke vil eller ikke *kan* identifiseres som det ene eller det andre kjønn som vi forholder oss til i dag. Jeg har pekt på at dette er en intrikat spørsmål, ettersom «X» i seg selv bare er med på å understreke intetsigbarheten til kjønn som kategori i seg selv. Likevel er det et viktig moment for å kunne hindre diskriminering på bakgrunn av kjønn, uansett hvilke kjønn vi identifiserer oss med. Koblingen passet har til andre juridiske dokumenter som identifiserer oss veier tungt, og på nåværende tidspunkt vil det ikke være rett å *fjerne* kategorien helt. Når vi gransker passet som et fysisk dokument, så kan vi se at det gir oss andre muligheter. Det vi ser av informasjon med det blotte øyet, finner

vi på personaliasiden. Her er også «kjønnskategorien» plassert. Jeg vil foreslå at denne kan flyttes til den delen av passet som kun er synlig ved bruk av andre teknologier, og at denne informasjonen dukker opp på en skjerm. Kan vi plote inn denne informasjonen sammen med hårfarge, øyenfarge, ansiktsform, fingeravtrykk etc. som vi finner i den bioteknologiske delen av passet? På denne måten er kjønnsdefinerings fremdeles tilstede, men det er foretatt en viktig forflytning, som kan være med å understreke de mentale endringene vi håper skal skje i forhold til kjønnsdefinisjoner.

7.7 Fiksert eller flytende - et fokus på teknologien

Det er ofte hevdet at «tradisjonelle» dokumenter som for eksempel papirdokumenter er mer stabile og fikserte enn digitale dokumenter. David M. Levi påpeker at dette kanskje ikke er tilfellet, og stiller spørsmålet om det er fikseringen/stabiliteten til det fysiske dokumentet som er det viktige, eller om det handler om stabiliteten fra ett fysisk dokument til det neste, og dermed fører til spørsmålet om å det å kunne identifisere forskjellige dokumenter (Lund 2009: 417). Levi konkluderer med at trangen til fikserte dokumenter er et menneskelig behov som ikke ser ut til å forsvinne. Digitale teknologier kan bli ansett som bare en støtte til fikserte dokumenter, og vil utvilsomt også fortsette å gjøre nettopp dette (Levi 1994: 30). Selv om Levi i sin artikkel fokuserte mest på litterære tekster så kan vi videreføre dette også til å gjelde juridiske dokumenter, som for eksempel passet. Det ligger i passets natur som et juridisk dokument at det anses som stabilt og fiksert. Det inntrykket vi har av passet er at det skal fortelle noe «sant» om oss, og at informasjonen som står der stemmer i forhold til virkeligheten. Vi antar ofte at informasjonen som er gitt i passet er rent deskriptiv, men som jeg tidligere har poengtert, så gjelder ikke dette for kjønnsdefinerings.

Det å kunne diskutere at vi flytter kjønnsmarkøren til et mer «usynlig» sted blir et fysisk manifest over viktigheten, eller snarere «uviktigheten» av denne kategoriseringen, samtidig som en kobling til det digitale kanskje kan være med på å stadfeste kjønn som et mer «flytende» fenomen, som slettes ikke er fiksert. Jeg foreslår dette med en klar understreking over at vi ikke må ty til teknologisk determinisme. Det er mange argumenter for at dette forholdet mellom teknologisk nyskapning og sosiale endringer er mye mer komplekst, og ikke foregår enkelt og linjert. Det kommer som et resultat av at mange sosiale, politiske og teknologiske krefter går sammen for å få denne endringen til å skje. Vi må forstå dokumenter som et komplekst samspill med teknologier, artefakter, og sosiale praksiser. Levi konkluderer med at teknologier ikke skaper kulturelle endringer helt automatisk (1994: 29). Men selv om de ikke oppstår automatisk, så vil de være reaksjoner på ting som skjer i samfunnet, og

teknologien må være med på å gjenspeile dette, og på sin måte føre til endringer.

Når vi ser på dokumenter som teknologi oppfordres vi til å tenke over på hvilken måte teknologien er koblet til produktive forhold. Ved å forstå hvordan teknologi blir brukt, hvem som rekrutterer det og allierer seg selv med det, hvordan det adopteres og tilpasses, og hvordan det sirkuleres, kan gi oss en serie med nøkkelpunkter hvor vi kan begynne å undersøke det sosiale livet. Spesielt blir dette synlig dersom alternative teknologier er tilgjengelige på samme sted og tid. Da kan det være mulig å se hvordan forskjellige former for teknologi endrer de sosiale relasjonene der de er inkludert (Prior 2003: 172).

7.8 *Boundary Object - Et verktøy for bruk på tvers av grenser*

Bounded rationality er et konsept basert på forståelsen av at mennesker ikke er fullstendige rasjonelle skapninger. Vi har en begrensning når det gjelder informasjonsprosesser og vil derfor ofte ty til strategier som er akkurat gode nok for å nå våre mål, istedenfor å bruke tid på å finne en perfekt strategi som krever informasjonsprosessersegenskaper som vi ikke besitter der og da. *Prosessuell rasjonalitet* kan sees som et beslektet konsept og vil si at menneskelige aktører ofte tenker ut fra prosedurale metoder, disse vi ofte kaller tommelfingerregler, vi tenker rasjonelt, og vil akseptere uansett hvilken retning som de antatte rasjonelle prosedyrene leder mot, og vi kommer ikke til å prøve å finne ut av de materielle konsekvensene som prosedyrene fører til i hvert enkelt tilfelle (Olsen et al. 2012: 116). Å kunne peke på andre strategier og forståelser enn det vi umiddelbart ser foran oss, noe som kan belyse flere aspekter enn vi har kapasitet til, vil være en stor fordel under systemskapning.

Grenser mellom fagfelt blir mer og mer eksplisitte på grunn av økt spesialisering. Mennesker vil finne måter å kunne møtes og mobilisere seg selv på tvers av sosiale og kulturelle praksiser for å unngå denne fragmenteringen som oppstår når vi alle havner langt inn i vårt eget fagfelt. En *boundary* (grense) kan ses på som en sosiokulturell forskjell som fører til diskontinuitet i handlinger eller interaksjoner. Selv om *boundary crossing* vanligvis viser til et individs grensekryssing og interaksjon på tvers av forskjellige områder, så refererer *boundary objects* til de artefakter som foretar kryssingen ved å fungere som en brofunksjon mellom de forskjellige områdene. Star introduserte konseptet av *boundary objects* for å indikere hvordan artefakter kan oppfylle en spesiell funksjon som brobrygger mellom kryssende praksiser (Star, via Akkerman og Bakker 2011: 133).

Boundary objects are objects which are both plastic enough to adapt to local

needs and constraints of the several parties employing them, yet robust enough to maintain a common identity across sites. They are weakly structured in common use, and become strongly structured in individual-site use. They may be abstract or concrete. They have different meanings in different social worlds but their structure is common enough to more than one world to make them recognizable, a means of translation. The creation and management of boundary objects is key in developing and maintaining coherence across intersecting social worlds (Griesemer og Star 1989: 393)

Olsen, Lund, Ellingsen og Hartvigsen (2012) foreslår å bruke konseptet om boundary object som en brukbare måte å kunne skape bro mellom den sosiotechnologiske tilnærmingen og selve skapelsesprosessen av et system. Det er flere sider ved boundary objects som kan diskuteres. Det de prøver å vise er at man kan skape boundary objects som kan virke på tvers av ulike områder, og dekke over spenningen som eksisterer mellom de som utvikler et system på det teknologiske planet, og forskere med fokus på menneske-PC-forbindelser. Konseptet om boundary object har også blitt brukt for å beskrive hvordan et *skapelsesverktøy* var ment å brukes som et boundary object, og det er interessant i denne sammenhengen fordi de kommer med et forslag om å bruke dokumentanalysen som et slikt verktøy som ikke bare bygger bro mellom typiske ingeniører og sosiotechnologiske forskere, men også mellom ingeniørene, potensielle brukere (aktører), og andre parter. De anser at konseptet med boundary object er interessant fordi det er nyanser ved det som er klart anvendbare, ettersom både den grenseoverskridende og forhandlende *artefakten* og *mellomagenten* som et slikt objekt vil fungere som vil gi et passende rammeverk for å kunne se potensialet av dokumentanalysen. Det er verdt å merke seg at boundary objects er nøkkelen til samarbeid mellom forskjellige områder hvor det ser ut til å være en felles oppfattelse. De understreker at den eksakte naturen og rollen til dokumentanalysen som et boundary object ikke vil være klar uten empiriske studier som kan være tema for fremtidig forskning (2003: 105). Mitt forsøk på å bruke dokumentanalysen på en slik måte for å diskutere passet og de teknologiske, sosiale og mentale forhold rundt dette har gitt meg troen på at dette fungerer som en givende måte å få et helhetlig bilde av dokumentet på, og belyse funksjoner som mangler eller er overflødige. Ved å koble denne typen analyse spesifikt til *kjønn* i dokumentet, så sitter jeg også med en metode som virker fruktbar anvendt på denne måten.

7.9 *Kjønn som docem?*

Jeg har under kapitlet om kjønnsdefinering vist mange forskjellige måter man kan definere kjønn på, og under kapitlet om antropologi viser jeg problematikken med den vage

definisjonen. Det som er felles for mange av disse er at for å kunne være generell nok til å ikke utelukke noen, så blir de for vage til å ha noen effekt. Butler foreslår at man kan se kjønn som performativt, noe som blir institusjonalisert gjennom en stilisert repetisjon av handlinger, og at de kun vil eksistere i den grad de faktisk blir utført (Mikkola 2011). Jeg mener at også denne definisjonen er for vag, og ikke gir noen faste holdepunkter til å argumentere for det ene eller det andre. Som antropologen Vandeskog sier det, så kan kjønn være et brukbart hjelpemiddel for å klare å sortere den verden vi observerer, men som redskap for å få innsikt i mer generelle mønstre og generative prosesser, så er det lite sannsynlig at kjønn er brukbart. Han mener at man heller bør se kjønn som et *epifenomen*, altså noe som er et *biprodukt* av en prosess, uten at det selv påvirker prosessens forløp (Vandeskog 2007: 161).

Jeg vil foreslå at vi kan se kjønn som oppstått fra dokumenter. Og ettersom vi kan se et hvert menneskelig uttrykk som et dokument, så kan dette vise seg å være et fruktbart utgangspunkt for å kunne diskutere konstruktivt om noe så udefinerbart som kjønn. Dersom vi kan se kjønn som et docem av et annet dokument, så må kjønn analyseres i forhold til det dokumentet, den sammenhengen som vi henter det ut i fra. Fordelen med å definere kjønn som et docem, er at vi da ikke kan analysere det som en «avkoblet» enhet som står for seg selv. Vi vil unngå å havne i diskusjoner hvor argumentene simpelthen ikke treffer hverandre på grunn av det vage definisjonsmaterialet. Kanskje kan dette være en måte å utvide begrepsapparatet rundt kjønn.

7.10 Kjønn som et boundary object

Kjønn er et moment som går igjen i mange av identifikasjonsdokumentene som blir gitt oss. Å behandle disse som separate dokumenter, som defineres av forskjellige sosiale forbindelser, endrer ikke det faktum at dokumentene influerer hverandre. De er relaterte, og det er denne relasjonen mellom dokumentene som må etableres på en eller annen måte. Dokumentene er dynamiske, det vil si at hvis en del av dokumentet endres, så gjør også det endelige produktet det (Olsen et al. 115). Vi ser det at når det har begynt en endring av kjønnsdefineringen, så sprer dette seg til andre områder som definerer kjønn, det blir et internasjonalt fenomen.

En slags blindhet oppstår når systemets beskrivelse av virkeligheten blir sann. For eksempel hvis alle sykdommer kun er klassifisert som fysiologiske. Da vil fysiske behandlinger være den eneste tilgjengelige behandlingen. Det vil være umulig å agere på andre måter. Dette kaller Bowker og Star for *prinsippet av konvergens*. De viser dette ved følgende eksempel: en fysiker bestemmer seg for å diagnostisere en pasient ved å bruke kategoriene til forsikringsselskapet. Denne pasientens beskrivelse av seg selv vil matche

denne merkelappen for at pasienten skal kunne få hjelp via den neste helsearbeideren denne møter. Prinsippet av konvergens vil bli konvertert inn i data på agregat nivå, og tilsynelatende har det forsvunnet helt for å bli til en samling av naturlige fakta (2000: 55). En person vil innse at denne ikke tilhører når det som ser ut som en anomalitet for dem, virker naturlig for alle andre (Bowker og Star 2000: 304).

Når et objekt nekter å bli naturalisert på denne måten, oppstår et *monster*. Disse oppstår når forskjellige praksisfelleskap har skapt dualiserte praksiser som splitter personen i to. Vi er aldri *ikke* medlemmer av slike praksisfelleskaper og den arvede tvetydigheten til ting. Boundary object er likevel ikke bare denne tvetydigheten, de er ikke bare midlertidlige løsninger om uenigheter om anomaliteter. Vi kan heller si at de er varige arrangementer i slike praksisfelleskap. Boundary objects er de kanoniske objektene som er bygd inn i våre skapte og tilsynelatende naturlige omgivelser. Ved å glemme dette, som mennesker rutinemessig gjør, betyr å styrke den påståtte objektive stemmen til *renheten* som skaper lidelsen til monstre som lever i grenseland (Bowker og Star 2000: 307).

Som regel når vi vurderer dokumenter, så er det for å vurdere deres innhold snarere enn deres status som en «ting». Fokuset er ofte på språket i dokumentet som et medium av tanke og handling. Likevel kan vi se at et dokument står i dobbel relasjon til handlingsområdet (Prior 2004: 3). Først kommer det inn i feltet som en utløser av instruksjoner, ordre, ønsker osv. For det andre entrer det feltet som en agent i seg selv. Og som en agent er dokumenter åpne for manipulasjon av andre, de kan være en alliert, en ressurs for videre handling, en fiende å ødelegge eller undertrykke. Dokumenter gjør «ting» (i dette tilfellet: kjønn) synlige og sporbare. Ettersom den samme tingen ofte er synliggjort, eller oversatt på forskjellige måter, så må vi se på hvordan former av synlighet og former av dokumentasjon er koblet. Ettersom forskjellige agenter bruker forskjellige redskaper for å gjøre ting synlig, så må vi se på hvordan agentene og redskapene er koblet sammen, hvordan dokumentet kan fungere som et boundary object. Vi må aldri se på dokumenter i organisatoriske situasjoner som isolerte redskaper, men forsøke å finne ut av hvordan dokumentet er koblet til den større informasjonsmassen og gjenfinningssystemet som den vil være en del av (Prior: 87).

Staten som produsent er kun synlig gjennom de dokumenter den produserer, og dokumentene kan fungere som en agent. Men til forskjell fra en menneskelig agent vil denne ikke ha noen intensjoner i seg selv. Budskapet ligger hos skaperen av dokumentet, og dersom intensjonene for tilblivelsen ikke lengre er tilgjengelige, blir dokumentet å fungere som et boundary object, en førerløs båt som likevel fortsetter sin kurs til tross for at målet kanskje

lengre er synlig. Ved å gripe fatt i gamle innbakte boundary objects som «kjønn» og bruke den dokumentkonseptuelle modellen på dem, kan man kunne oppdage hva som ikke fungerer. Vi kan dermed prøve å bruke dokumentanalysen som en type brobyggende analyseverktøy for å kunne oppdage det gamle «kjønns-boundary objektet». Vi skaper en ny virkelighet ved å utviske den gamle. Vår nye virkelighet når det gjelder kjønn skal være mer analyserende, og gi rom for utvidelser og fortolkninger, uten at det skal gå på bekostning av analysemulighetene. Om dette vil være mulig å gjennomføre i praksis, ville vært interessant å finne ut av, og vil være mitt forslag til en vei videre for kjønnsforskningen i harmoni med dokumentasjonsvitenskapen.

7.11 Min erfaring, refleksjon over eget kjønn

Espeths stemme, og stemmen til andre personer med kjønnsinkongruens er det som har fått meg til å revurdere det jeg trodde jeg visste om kjønn, og det som har fått meg tilbake på sporet av min hypotese underveis i skriveprosessen de gangene jeg har blitt blindet av min egen kultur og det jeg tidligere har tatt for gitt. Det er vanskelig å ikke komme inn på personlige områder når man diskuterer noe som er oppfattet som så sentralt for ens identitet som kjønn. Det er, som Witt påpekte en enorm del av vår sosiale rolle. Det er en *mega sosial rolle* som vi føler bringer oss sammen med andre «som oss». Grenersen viser til viktigheten av å gjøre rede for personlig erfaring under feltundersøkelser (2009). Til tross for at min analyse av passet ikke var noen feltundersøkelse, så føler jeg at tilfellet også er gjeldende her. Jeg har tidligere nevnt at jeg ikke vil utviske kjønn totalt, jeg tror ikke det vil gagne meg som kvinne, og det vil ikke gagne samfunnet slik det er nå. Antropologen Judith Okeley fastholder at ved å inkorporere personlige erfaringer av både forskeren og undersøkelsesobjektet politiserer både feltarbeidet og teksten. På denne måten blir de underliggende politiske temaer som alle etnografer møter mer fremtredende (Grenersen 2009: 181). Jeg skal ikke bli *for* dyptgående, men vil poengtere at til tross for at jeg ikke har kjønnsinkongruens, så har jeg også selvsagt et kjønn, og at jeg, som kvinne føler at det er måter jeg *burde* fremtre og se ut på. Jeg, som kvinne, føler at det er et ideal som skal oppnås i forhold til min kropp. Dette er ikke noe staten krever. Dette er ikke noe noen andre krever.

Dokumenter kan (utilsiktet) skape en forestilling om hvordan vi skal eller burde se ut for å få tilhøre det ene eller det andre kjønn. Dokumenter kan føre til at vi - selv i det kjønn vi tilhører, ikke føler at vi passer inn i den «malen» som representerer vårt eget kjønn. Det å si dette føles ikke engang som å være personlig, da dette nærmest har blitt en klisjé for unge mennesker i dag, både kvinner og menn. Faren med klisjeer er at de blir utydelige og

vanskelig å få øye på til slutt. Det å tro at disse problemene forsvinner ved å flytte litt på kjønnsmarkøren, ville være naivt. Men vi må starte en plass, og ved å starte i de mest grunnleggende dokumentene som handler om oss og vår identitet synes for meg et godt sted. Vi må se på muligheter for å åpne opp noen klassifiseringsmåter, og gå mer detaljert til verks, med større fokus på individet istedenfor å operere med to kategorier som hver for seg insinuerer noe om oss, noe som ikke kan bevises, bare hentydes og tolkes gjennom hver enkelt individs vurderinger. I dag har vi teknologien for å fokusere mer på det som entydig identifiserer oss i disse dokumentene, og ved å samhandle på tvers av disipliner kan vi få tatt alle aspektene med i betraktning.

7.12 Med dokumentasjonsvitenskapen som utgangspunkt for kjønnsforskning?

Documentary unity tends to get close to the elementary idea, to the unity of thought, while the forms of documents grow, the amount of documents increase, and the techniques of the documentalist craft are perfected. (Briet 2006:13)

Briet peker på hvordan dokumentasjon fungerer som et *korrektiv* til avansert spesialisering innen forskjellige felt, dette ved å gi veiledninger innenfor de områdene som er helt på grensene til hva spesialisten har kapasitet til. Det er denne koordineringen av diverse aktiviteter som vil være sentral for dokumentalisten (Briet 2006: 17). Briet understreket også de betydelige samlingene som var i full utvikling allerede da (begynnelsen av 1950-tallet), som folketellinger, all offentlig statistikk og liknende, som alle ville kreve massive dokumentariske redskaper som ville være regulert av staten (Briet 1951: 37). En dokumentalist ville være på sin plass for å sørge for at de massive mengdene med felter og informasjon som kommer sammen vil bli «sett». At dokumentasjonsvitenskapen er sentral for denne oppgaven med å analysere dokumentasjonsbehovet i juridiske dokumenter, synes for meg ganske åpenbart. Å bruke en dokumentkonseptuell modell for å være mer spesifikk, synes som en fruktbar måte å fange opp de viktige elementene som må samkjøres for å skape et godt resultat. Det menneskelige aspektet vil alltid være tilstede i dokumentariske aktiviteter. Altruisme, lagånd, forvaltningskunnskap, brukersykologi, egnetheten til å tilpasse seg behovene til en gruppe, behovene til de individuelle forskere, sosial forstand, en lyst til å hjelpe, og en iver innen forskning, er alle egenskaper som kjennetegner den ekstroverte dokumentalist ifølge Briet. Disse *optimale* kvaliteter er det som skaper feltets sosiale og progressive karakter, som til sist redder det fra mekanisering og en utpreget spesialisering. Dokumentasjonsteknikker, dokumentasjonsprofesjonen, og dokumentinstitusjoner vil ikke alene være nok for å kunne svare på behovene til et samfunn i stadig vekst. De vil likevel

representere sentrale mekanismer som må bli vurdert. (Briet 2006: 42).

Mühleisen og Lorentzen spør om det ikke er på tide at vi lar kjønnet få hvile. De ønsker også å løfte frem en tendens i pågående sosiale og kulturelle praksiser som plukker fra hverandre, nykombinerer, ignorerer og til slutt lar kjønn «forsvinne». Kjønnsnøytraliseringer kan foregå på flere måter, blant annet ved å kombinere koder for mannlighet og kvinnelighet på en slik kaospreget måte at det skaper en kollaps i kjønnssemantikken. En annen metode for nøytralisering kan være ved å avvise eller blokkere kjønnsantydninger. De viser til at individers kjønn også kan beskrives som en effekt av institusjoner. Det at institusjonene vil kartlegge oss, opprettholder vår egen vilje til å gjøre det samme. Når institusjoner oppløser kjønnsforskjellenes komplekse institusjonalisering, får dette også konsekvenser for i hvilke situasjoner kjønn vil være understreket eller ignorert. De anmoder til en avslappet holdning til det å ville vite og kartlegge (2006: 281). Foucault oppfordret til å ikke studere utspillingen av makt fra et generelt og bredt ståsted: «On the contrary, it should be concerned with power at its extremities, at its ultimate destinations, with those points where it becomes capillary, that is, in its more regional and local forms of institutions» (1980: 96). Jeg går enda nærmere og ser på hvordan makten blir utspilt gjennom dokumenter, gjennom de dokumentene som staten opererer med for å kartlegge oss. Det er viktig at dokumenter som skal fortelle om vår identitet, ikke fungerer som en sjekk, eller enda verre – en katalysator, for påkrevde rekvisitter som gir oss vårt kjønn.

Denne oppgaven startet med utgangspunkt i å analysere bruken av kjønn i ett spesielt dokument. Ved å bruke den dokumentkonseptuelle modellen har jeg analysert passets produsent staten, sett nærmere på de fysiske egenskapene som passet besitter, og rettet fokuset på selve hovedproblemstillingen for denne oppgaven: Defineringen av kjønn i passet, hvor det falt seg naturlig å analysere dette som et docem - en *del* av hoved-dokumentet. Ved en gjennomgang av forskjellige måter å klassifisere på har jeg pekt på problemene med å bruke kjønn som en identitetsmarkør. Det å definere hva *kjønn* er syntes vanskeligere og stadig mer komplisert jo mer jeg undersøkte det, og min konklusjon er at i passet så fungerer dette ikke på en god måte, selv om det ikke helt enkelt lar seg fjerne heller. Ved å vurdere muligheter som ligger teknologien kan vi se på andre tilgjengelige muligheter enn å fjerne det helt, vi kan bruke teknologien som et redskap for å understreke endringene som foregår når det gjelder kjønnsdefinering.

Gjennom min analyse har jeg forsøkt å avdekke en metode som kan vise seg fruktbar anvendt på flere andre områder som dokumenterer kjønn. Dersom vi kan se kjønn som et docem, noe som er helt avhengig av et annet dokument for sin eksistens, så vil vi kunne få

mer konkrete måter å diskutere dette vanskelige området på. Dersom vi ser kjønn som inndelt i sosialt og biologisk kjønn (*sex* og *gender*) så blir dette et skille mellom kropp og sjel, noe man kan se i sammenheng med semiotikken og dets skille mellom signifier og signified. Da er det som om kjønn faktisk er noe konkret som vi vil forsøke å gripe fatt i, gjennom å bruke vår kropp og andre midler vi har tilgjengelig. Hvis vi derimot, i tråd med dokumentasjonsvitenskapen, forsøker å se på betydningen i større grad avhengig av dokumentet det forekommer i, så kan vi se at kjønn blir reproduisert gjennom oss selv, gjennom vår kropp og tilgjengelig tilbehør også gjennom statens dokumentasjon av oss. En presisering av begreper og fysiske dokumenter i forhold til området *kjønn* kan være en måte vi får endringer til å skje.

Når bruken av kjønn som inndeling blir så vanlig og omgir oss så tett at vi ikke får øye på den lengre, kan vi se den som et *boundary object*. Det går igjen på flere områder og knytter adskilte områder sammen. Vi tar det for gitt og naturlig og det blir i en så stor grad en del av vår hverdag at vi ikke setter spørsmålsteget ved det. Mitt forslag er å bruke dokumentasjonsvitenskapen og spesielt den dokumentkonseptuelle modellen som et redskap for å oppdage slike usynlige «kjønns-boundary objects». Denne modellen vil på sin side fungere som et annet boundary object ved at den kan brukes på tvers av faglig bakgrunn og bygger bro mellom områder som ellers har problemer med å finne felles redskaper for felles arbeide. Ved å bruke den dokumentkonseptuelle modellen kan vi få øye på områder vi kanskje ellers ikke ville oppdaget. Men viktigere er at vi får et redskap for å kunne sammenligne flere forskjellige områder hvor kjønn inngår som en faktor. Kanskje må vi gå ut fra kjønn som et docem først, for deretter å kunne få øye på andre strukturer (docemer) som etterhvert kan overskygge kjønn som docem.

Fokuset i denne oppgaven har vært på det å krysse grenser – krysse grenser satt opp på kartet, som til tross for at de er et produkt av menneskelige forståelser og oppfatninger av verden og tilholdssted, virker svært fysiske for oss. Og det å krysse grenser i forhold til det vi tar for gitt og naturlig. Mentale grenser. Sosiale grenser. Det å krysse grenser i forhold til hvordan kunnskap kan deles. Vi må ta et skritt tilbake og få øye på de usynlige grensene som blir skapt, og først da kan vi være med på å viske dem ut. Ikke for å stagnere diskusjonene - men for kunne skape redskaper til å fortsette på rett kurs.

8. Litteratur

- Aftenposten (2015): «Jeg er en gutt født i jentekropp». Anonymt leserbrev. *Aftenposten*, 18.05.2015 [internett] Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/meninger/sid/Jeg-er-en-gutt-fodt-i-jentekropp-8021766.html> [lest 18.05.2015].
- Alnes, Jan Harald (2011): *Hermeneutikk* [internett], Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/hermeneutikk>. [lest 26.04.2015].
- Arntzen, Marion og Kahrs, Kari (2013): *De usynlige kjønn*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Aspenes, Anne Marit (2008): *Kvinner og dokumentasjon: Rebecca – en dokumentasjonsvitenskapelig analyse av betydningen av kjønn*. Akademisk avhandling, Universitetet i Tromsø.
- Beauvoir, Simone de (2000): *Det annet kjønn*, Oslo: Bokklubbens kulturbibliotek.
- Bondevik, Hilde og Rustad, Linda (2006): «Humanvitenskapelig kjønnsforskning». Lorentzen, Jørgen og Mühleisen, Wencke (red.): *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Universitetsforlaget: Oslo, s. 42-62.
- Boswell, John (1991): «Revolutions, Universals, and Sexual Categories». M.B. Duberman, Vincinus, M, og Chauncey G. (red.): *Hidden from history: Reclaiming the Gay and Lesbian Past*. London: Penguin Books, s. 17-37.
- Bowker, Geoffrey C. og Star, Susan Leigh (2000): *Sorting things out. Classification and its consequences*. London: MIT Press.
- Briet, Suzanne (2006): *What is Documentation?* Toronto: The Scare Crow Press Inc.
- Broughton, Vanda (2004): *Essential Classification*. London: Facet Publishing.
- Brown, Judith C. (1991): «Lesbian Sexuality in Medieval and Early Modern Europe». Duberman, M.B., Vincinus M. og Chauncey G. (red.): *Hidden from history: Reclaiming the Gay and Lesbian Past*. London: Penguin Books, s. 67-76.
- Brush, Lisa D. (2003): *Gender and Governance*. Walnut Creek: AltaMira Press.
- Carr, H.A. (1931): «The laws of association». *Psychological Review*, Vol 38(3), May 1931, 212-228.
- Christensen, Sverre A., Espeli, Harald, Larsen, Eirinn og Sogner, Knut (2003): *Kapitalistisk demokrati? Norsk næringsliv gjennom 100 år*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Contiguity (2015) *Wikipedia* [internett]. Tilgjengelig fra: http://en.wikipedia.org/wiki/Contiguity#cite_note-1 [lest 20.05.2015]
- Crow, David (2010): *Visible Signs*. Lausanne: AVA Publishing.
- Day, Ronald E. (2007): «Suzanne Briet: An appreciation». *Asis&T – The Information*

- Association for the Information Age* [internett]. Tilgjengelig fra: <https://www.asis.org/Bulletin/Dec-06/day.html> [lest 15.02.2015]
- Doniger, Wendy (red.) (1999): *Merriam-Webster's encyclopedia of world religions*. Springfield, Mass.: Merriam-Webster.
- Duberman, Martin, Vincinus, Martha og Chauncey Jr., George (red.) (1991): *Hidden From History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past*, London: Penguin Books.
- Eriksen, Annelin, Ødegaard, Cecilie, og Fagertun, Anette (2007): «Introduksjon. Om kjønn og antropologi» i *Norsk antropologisk tidsskrift*, 02/2007, s. 75-89.
- Flaatten, Camilla (2014): «Har du prøvd disse noen gang?». *Aftenposten*, 4. september 2014 [internett]. Tilgjengelig fra: <http://reise.aftenposten.no/reise/Har-du-provd-disse-noen-gang-71925.html#.VUeHaJPQhng> [lest 30.04.2015]
- Foucault, Michel (1980): *Power/Knowledge: Selected Interviews and other writings 1972-1977*, C.Gordon (red.), New York: Pantheon.
- Foucault, Michel (2006): *Tingenes orden. En arkeologisk undersøkelse av vitenskapene om mennesket*. Oslo: Spartakus forlag.
- Gherovici, Patricia (2010): *Please Select Your Gender*. New York: Routledge.
- Goffman, Erving (1990): *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books.
- Goffman, Erving (1992): *Vårt rollespill til daglig – en studie i hverdagslivets dramatikk*. Oslo: Pax forlag.
- Greneresen, Geir (2009): «The Ethnographic Tradition in Social Science: Between the Boundaries of the Classic Scientific Ideal and Personal Experience». *Nordlit. Arbeidstidsskrift i litteratur*. Vol. 13, s. 173-184.
- Griesemer, James R. og Star, Susan Leigh (1989): «Institutional Ecology, “Translations” and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39». *Social Studies of Science*, vol. 19, s. 387-420.
- Hausman, Bernice L. (1995): *Changing Sex: Transsexualism, Technology, and the Idea of Gender*. Durham: Duke University Press.
- Helsedirektoratet (2015): *Rett til kjønn – helse til alle kjønn. Utredning av vilkår for endring av juridisk kjønn og organisering av helsetjenester for personer som opplever kjønnsinkongruens og kjønnsdysfori*. Oslo: Helsedirektoratet
- Hunter, Eric J. (2009): *Classification made simple*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Hylland Eriksen, Thomas (1997): «Identitet». T.H. Eriksen (red.): *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Tano Aschehoug.

- Johannesen, Jon-Arild (2008): «Organisational innovation as part of knowledge management» . *International Journal of Information Management*, 28/2008, s. 1-10.
- Jones, W.T. (1979): *The Classical Mind*. Belmont: Wadsworth Cengage Learning.
- Levi, David M. (1994): «Fixed or Fluid?: Document Stability and New Media». *Proceeding ECHT '94 Proceedings of the 1994 ACM European conference on Hypermedia technology*. s. 24-31.
- Long, Susan (2013): *Socioanalytic methods: discovering the hidden in organisations and social systems*, London: Karnac Books.
- Lorentzen, Jørgen og Mühleisen, Wencke (2006): “Hva er kjønnsforskning?”. Lorentzen, Jørgen og Mühleisen, Wencke (red.): *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget. s. 15-21.
- Lund, Nils Windfeld (2003): «Omrids af en dokumentationsvitenskap anno 2003». *Norsk tidsskrift for biblioteksforskning* nr. 16, 6. årg, s. 92-127.
- Middleton, (1998): *Disciplining Sexuality. Foucault, Life Histories, and Education*. London: Teachers College Press.
- Mikkola, Mari (21.11.2011): «Feminist Perspectives on Sex and Gender». *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [internett] Tilgjengelig fra: <http://stanford.library.usyd.edu.au/entries/feminism-gender/>
- Newton, Ester (1991): «The Mythic Mannish Lesbian: Radclyffe Hall and the New Woman». M.B. Duberman, M. Vincinus og G. Chauncey (red.): *Hidden from history: Reclaiming the Gay and Lesbian Past*. London: Penguin Books, s. 281-294.
- Oldenziel, Ruth (1998): «Changing Sex: Transsexualism, Technology, and the Idea of Gender (Book Review)» i *Technology and Culture*. Vol:39 nr.1 s.179-181.
- Olsen, Bernt Ivar, Lund, Niels Windfeld, Ellingsen, Gunnar og Hartvigsen, Gunnar (2012): «A Document Theory for the Design of Socio-Technical Systems: A document model as ontology of human expression». *Journal of Documentation*, Vol. 68 (1), s. 100-126.
- Oslo airports.com (desember 2012): «Politiet tilbyr selvbetjent passkontroll» [internett] Oslo airports. Tilgjengelig fra: <http://www.osloairports.com/2012/12/politiet-tilbyr-selvbetjent-passkontroll.html> [Lest 15.04.2014]
- Pettersen, Jon Fredrik (2006): *Sårbarhetsanalyse av utvalgte deler av norske biometriske pass*. Akademisk avhandling, Høgskolen i Gjøvik.
- Politi.no (2011): «Pass med biometri (e-pass)». [Internett] *Nettsted for politiets ikt-tjenester*. Tilgjengelig fra: https://www.politi.no/tjenester/pass/pass_med_biometri_e_pass/Tema_734.xhtml

[Lest 12.02.2015]

Prior, Lindsay (2003): *Using Documents in Social Research*. London: Sage Publications.

Rosario, Vernon A. (1996): «Book Review: Changing Sex: Transsexualism, Technology, and the Idea of Gender». *Configurations*, 1996, vol. 4, side 243-246.

Saslow, James M. (1991): «Homosexuality in the Renaissance: Behavior, Identity, and Artistic Expression, i M.B. Duberman, M. Vincinus og G. Chauncey (red): *Hidden from history: Reclaiming the Gay and Lesbian Past*. London: Penguin Books, s. 90-106.

Skirbekk, Gunnar og Gilje, Nils: *Filosofihistorie*, (2000) Universitetsforlaget, Oslo.

Spade, Dean (04.08.2008): «Documenting Gender». *Hastings Law Journal*, Vol. 59, No. 1, 2008. Tilgjengelig fra: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1200902
[lest 12.01.2014].

Star, Susan og Griesemer, James (1989): "Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39". *Social Studies of Science*, (19/3) s. 387-420.

Taylor, Charles (1994): «The Politics of Recognition». *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, New Jersey: Princeton University Press.

Vandeskog, Bjarne (2007): «Kjønn og relasjonslogikk» i *Norsk antropologisk tidsskrift*, 02/2007, s. 148-161.